DŮM NA NÁMĚSTÍ SVOBODY č. 8. V BRNĚ

5/2001

Resümee

ZPRÁVY STÁTNÍHO PAMÁTKOVÉHO ÚSTAVU V BRNĚ

ZPRÁVY STÁTNÍHO PAMÁTKOVÉHO ÚSTAVU V BRNĚ

5/2001

5 / 2001

ZPRÁVY
STÁTNÍHO PAMÁTKOVÉHO ÚSTAVU
V BRNĚ

5 / 2001

Úvodem

Cílem předloženého sborníku věnovaného rekonstrukci domu č. 8 na náměstí Svobody není provést finální objektivizaci, ale poskytnout prostor pro komentování či hodnocení tohoto počinu z různých hledisek. Sborník má seznámit širší veřejnost s informacemi jinak rozptýlenými v rozsáhlé a běžně těžko přístupné dokumentaci a zároveň má být (sebe)reflexí ze strany jejích účastníků. Na jeho stránkách jsme vytvořili prostor pro prezentaci nových zjištění v odborné rovině archeologického, historického i umělecko-historického bádání, jež byla v průběhu akce učiněna a která nesporně, i vzhledem k tomu, že nebyla doposud souhrnně publikována, obohatí dosavadní literaturu o objektu samotném o širší kontext jeho vzniku a další existence. Autorům, a jsou míněni zejména ti, kteří se zabývají přímo tématem rekonstrukce objektu, byla ponechána volná ruka, byť v případě objednaných příspěvků nelze zcela pominout ani moment autocenzury. Jde o neoddiskutovatelný faktor, jehož vliv na předložený soubor textů musí posoudit čtenář.

Páté číslo časopisu tak symbolicky, byť s určitým zpožděním daným mj. též zdržením ukončení stavby, zahajuje činnost SPÚ v Brně na novém působišti. Příprava a realizace rekonstrukce domu spadá časově též do doby kauzy Velkého Špalíčku s přilehlými virtuálními památkami, rekonstrukce domu Pánů z Lipé a dalších realizací, jež zásadně pozměnily podobu brněnské městské památkové rezervace. V době psaní tohoto textu je stále otevřená otázka charakteru dostavby proluky mezi objektem SPÚ a tzv. domem U Čtyř mamlasů, rovněž jednoho z momentů, který zcela zásadně ovlivní podobu hlavního brněnského náměstí a ostatně celého historického jádra. Ukončení rekonstrukce domu č. 8 se časově shoduje s obdobím zásadních diskusí o budoucnosti institucionalizované památkové péče v souvislosti s připravovanou restrukturalizací státní správy navazující na územně správní reformu. Sborník tedy zároveň pomyslně uzavírá jednu etapu a současně otevírá éru novou. Nezbývá, než doufat, že nový stánek je předzvěstí důstojného postavení brněnské instituce a celé naší památkové péče jako podstatné složky péče o hmotné kulturní dědictví.

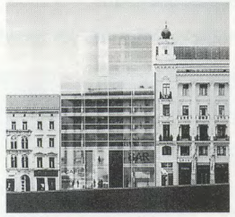
V tomto čísle našeho časopisu jsme se také poprvé rozhodli uvést zasádní články s německým resumé. Zde konkrétně statě v kapitolách Max Dvořák a Dům na náměstí Svobody č. 8 v Brně.

Zdeněk Vácha

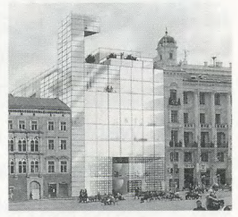
1. cena

2. cena

3. cena

mimořádná odměna

Einleitung

Der vorliegende Sammelband, der sich mit der Rekonstruktion des Hauses Nummer 8 auf dem Freiheitsplatz (náměstí Svobody) befasst, will keine finale Objektivierung vornehmen, sondern Platz für Kommentare oder Bewertungen dieses Vorhabens aus unterschiedlichen Blickwinkeln bieten. Das Sammelwerk soll die breite Öffentlichkeit mit den Informationen bekannt machen, die ansonsten in der umfangreichen und schwer verfügbaren Dokumentation verstreut sind und gleichzeitig soll sie eine „Selbst"-Reflexion seitens ihrer Teilnehmer sein. Mit diesen Seiten schufen wir eine Plattform für die Präsentation der neuen Feststellungen auf der fachlichen Ebene der archäologischen, historischen und kunst-historischen Forschungen, die während der Aktion durchgeführt wurden und die zweifellos, weil sie bisher nicht im Komplex publiziert wurden, die Literatur um ein Objekt im breiteren Kontext seiner Entstehung und weiteren Existenz bereichern. Den Autoren, und dabei sind diejenigen gemeint, die sich direkt mit dem Thema der Rekonstruktion des Gebäudes beschäftigen, wurde freie Hand gelassen, wenn auch im Fall der bestellten Beiträge über den Moment der Autozensur nicht ganz hinweggegangen werden kann. Es handelt sich um einen nicht wegzudiskutierenden Faktor, dessen Einfluss auf die vorgelegte Textsammlung der Leser beurteilen muss.

Die fünfte Nummer der Zeitschrift startet somit symbolisch, wenn auch mit gewisser Verspätung, die unter anderem durch die sich hinziehende Fertigstellung des Gebäudes gegeben war, die Tätigkeit des Staatlichen Instituts für Denkmalpflege in Bürnn an einem neuen Wirkungsort. Die Vorbereitung und Realisierung der Gebäuderekonstruktion fällt termingemäß in die Zeit des viel diskutierten Baus des Brünner Großen Stöckls an der Ecke der Straße Mečová und des Dominikanerplatzes (Dominikánské náměstí) sowie der problematischen Rekonstruktion des Hauses der Herren von Lipa (dům Pánů z Lipé) auf dem Freiheitsplatz, mit denen sich das Gesicht des Denkmalsreservats der Stadt Brünn wesentlich veränderte. Zum Zeitpunkt der Entstehung dieses Textes ist immer noch die Frage des Charakters des Bauwerks in der Baulücke zwischen dem Haus Nummer 8 und dem Haus mit den vier Atlanten (dům U Čtyř mamlasů) offen, das zu den Momenten gehört, mit denen das Aussehen des Brünner Hauptplatzes und somit des ganzen historischen Kerns beeinflusst wird.

Der Abschluss der Rekonstruktion des Gebäudes des Staatlichen Instituts für Denkmalpflege deckt sich zeitlich mit den grundlegenden Diskussionen über die Zukunft der institutionalisierten Denkmalspflege im Zusammenhang mit der vorbereiteten Umstrukturierung der staatlichen Verwaltung, die an die territoriale Verwaltungsreform anbindet. Das Sammelwerk schließt gleichzeitig sozusagen eine Etappe ab und eröffnet eine neue Ära. Es bleibt nichts als zu hoffen, dass die neue würdige Stätte ein Vorzeichen für die würdige Position der Brünner Institution und unserer ganzen Denkmalspflege als wesentliche Komponente der Fürsorge um das materielle Kulturerbe ist.

In dieser Nummer unserer Zeitschrift entschieden wir uns erstmals die entscheidenden Artikel in einem deutschen Resümee zu bringen. Hier konkret Artikel in den Kapiteln „Max Dvořák" und das „Haus auf dem Freiheitsplatz Nr. 8 in Brünn".

Zdeněk Vácha

OBSAH / *INHALT*

MAX DVOŘÁK

PhDr. Jaroslav Petrů
Hrušovany v životě Maxe Dvořáka
Hrušovany im Leben von Max Dvořák (Resümee) 11

DŮM NA NÁMĚSTÍ SVOBODY č. 8 V BRNĚ / *HAUS AM FREIHEITSPLATZ NR. 8 IN BRÜNN*

PhDr. Zdeněk Vácha
Úvaha o skákání na Rhodu
Gedanken über hic Rhodus (Resümee) 18

HISTORIE DOMU A MÍSTA / *GESCHICHTE DES HAUSES UND DES ORTS*
PhDr. Milena Flodrová
Dům U Zlaté lodi / *Haus Zum Goldenen Schiff (Resümee)* 20

Mgr. Peter Kováčik, Mgr. David Merta, Mgr. Marek Peška
Archeologický výzkum parcely na nám. Svobody č. 8
Archäologische Forschungen auf der Parzelle auf dem Freiheitsplatz Nr. 8 (Resümee) 36

PhDr. Jitka Sedlářová
Ludwig von Förster – Herringův dům v Brně
Ludwig von Förster – Herring-Haus in Brünn (Resümee) 44

REKONSTRUKCE / *REKONSTRUKTION*
Řezy a půdorysy 54

Ing. arch. Radko Květ, Ing. arch. Pavel Pekár
Poznámky k projektové přípravě a realizaci nového sídla Státního památkového ústavu v Brně z pohledu architektů
Anmerkungen zur Projektvorbereitung und Realisierung des neuen Sitzes des Staatlichen Instituts für Denkmalpflege in Brünn aus der Sicht der Architekten (Resümee) 57

Ing. Jaroslav Vácha
K problematice zajištění zděných konstrukcí domu na náměstí Svobody č. 8
Zur Problematik der Absicherung der Mauerkonstruktionen des Hauses am Freiheitsplatz Nr. 8 (Resümee) 66

Ing. arch. Petra Čermáková
Památková obnova domu / *Denkmalserneuerung des Hauses (Resümee)* 69

Mgr. Zoja Matulíková, PhDr. Zdeněk Vácha
Příspěvek k historii stavby v 19. a 20. století a k vývoji podoby průčelí domu
Beitrag zur Baugeschichte im 19. und 20. Jahrhundert und zur Entwicklung der Fassade des Hauses 74

PhDr. Zdeněk Vácha
Poznámky k restaurování, konzervaci a rekonstrukcím na náměstí Svobody č. 8
Anmerkungen zur Restaurierung, Konservierung und Rekonstruktion des Hauses am Freiheitsplatz Nr. 8 (Resümee) 90

RESUMÉ / *RESÜMEE* 110

ROZMANITOSTI / *VIELGESTALTIGKEIT*

VĚDECKÁ SPOLUPRÁCE / *WISSENSCHAFTLICHE ZUSAMMENARBEIT* 118

Ing. Jiří Bláha
Výzkum historických krovů

Ing. Dagmar Fetterová
Národní park Podyjí
Mendelova zemědělská a lesnická univerzita
Výzkumný ústav pro krajinu a okrasné zahradnictví v Průhonicích
Nadace Partnerství Brno
Holandská nadace Jonathan-Anna Stichting
Hickory Foundation

Mgr. Bohdana Fabiánová
École d'Architecture de Versailles

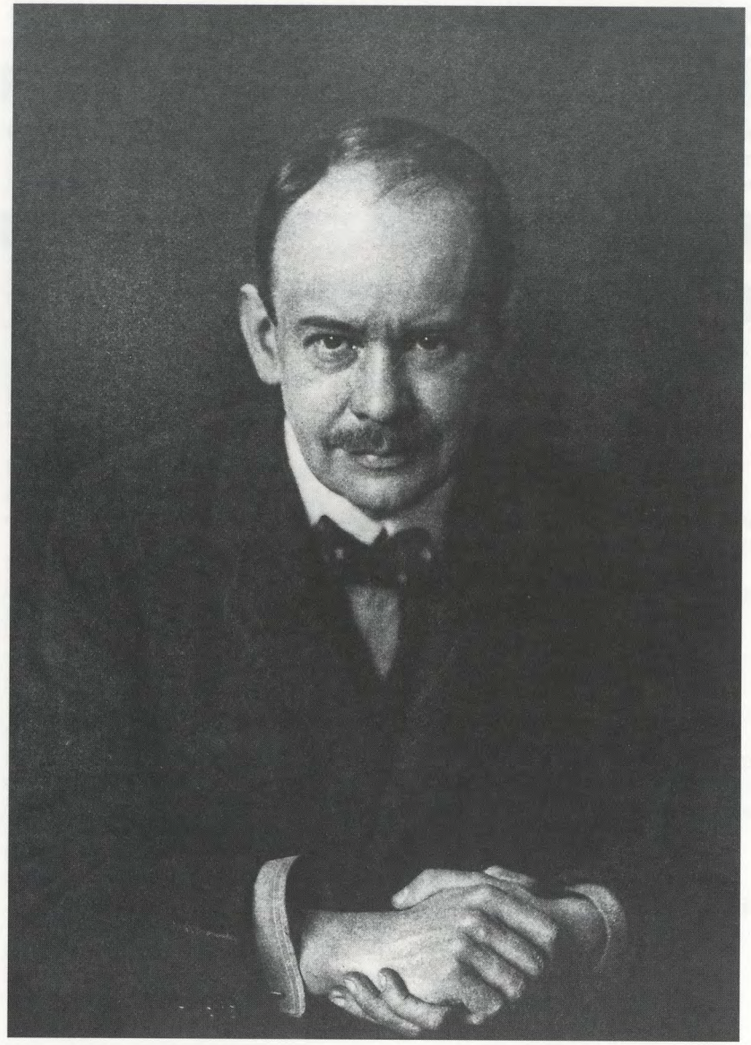
SEMINÁŘE / *SEMINARE* 120

Ing. Dagmar Fetterová
Aranžování květin v historickém interiéru
Historické zahrady, parky a sady

Mgr. Jitka Matuzsková Ph.D.
Teorie, metodologie a historie bádání o starých komunikacích

PUBLIKACE / *PUBLIKATIONEN* 122

VÝSTAVY / *AUSSTELLUNGEN* 125

Max Dvořák (1874–1921).

Hrušovany v životě Maxe Dvořáka

Jaroslav Petrů

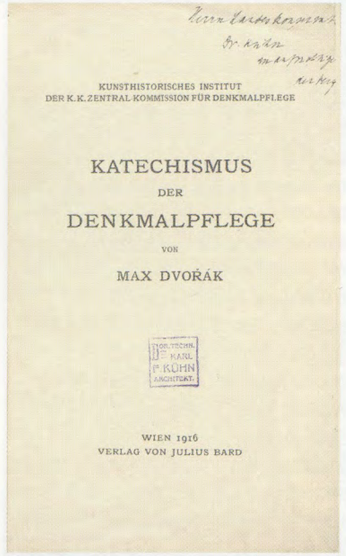
Památce PhDr. Mileny Horňanské (13. 6. 1930 – 26. 7. 2001)

Historik umění světového jména, univerzitní profesor a člen Rakouské akademie věd PhDr. Max Dvořák byl jedním z dovršitelů tzv. vídeňské školy dějin umění. Jako prezident Rakouského spolkového památkového úřadu v dlouholeté funkci generálního konzervátora památek pozvedl památkovou péči na vědecký základ a vytvořil z ní obor, který byl na nejvyšší úrovni v Evropě. Byl osobností, která vyrostla z rodinné tradice archivářů a knihovníků lobkovického panství v Roudnici. Tam se 24. června 1874 narodil a po studiu historie na Karlově univerzitě v Praze u profesora Jaroslava Golla pokračoval v roce 1894 ve Vídni na Ústavu pro rakouský dějezpyt ve studiu, které by ho bylo vedlo dál v rodinné tradici. Ale na Institutu přednášeli dějiny umění vynikající profesoři Alois Riegl (1858–1905) a Franz Wickhoff (1853–1909). Pod jejich vlivem se Max Dvořák rozhodl, že se bude věnovat úplně dějinám umění, protože na světě „není snad druhé vědy, jež by poskytovala tolik pozitivních požitků“[1]. V roce 1897 složil Dvořák hlavní rigorózní zkoušky a byl jmenován doktorem filozofie. V Paříži zpracovával miniatury XIV. století, u profesora Wickhoffa nastoupil v roce 1898 jako asistent a v roce 1901 podal habilitační spis Iluminátoři Jana ze Středy. Jako devětadvacetiletý docent se zapojil i do ochrany památek, jež byla doménou profesora Riegla. Po jeho smrti v roce 1905 převzal všechny jeho funkce v Centrální komisi pro zachování památek a stal se mimořádným profesorem vídeňské univerzity. Redigoval památkové stati v časopisu Mitteilungen i ve sborníku Kunsthistorisches Jahrbuch a řídil započatou inventarizaci památek, k jejímuž prvnímu svazku napsal kromě předmluvy ještě obsáhlý zasvěcující úvod. V rámci reorganizace Centrální komise prosadil Max Dvořák nový statut a v roce 1911 vytvořil moderní odborné a vědecké pracoviště, do jehož aparátu byli přijati také čeští úředníci. Tehdy byli přiděleni Státnímu památkovému úřadu ve Vídni Antonín Matějček, Em. Šimek a architekt Stanislav Sochor, pozdější dlouholetý ředitel památkového úřadu pro zemi moravskoslezskou v Brně. Rovněž Dvořákův žák Jaromír Pečírka (1891–1996) byl v letech 1916–1918 asistentem Centrální komise. V té době vyšla publikace Katechismus der Denkmalpflege, která se dočkala v krátkém čase druhého vydání a dodnes zůstává nenahraditelnou aktuální příručkou oboru.[2]

V tomto kypivém pracovním procesu a náročném myšlenkovém vývoji pokračovaly Dvořákovy práce z dějin umění. Z habilitačního kolokvia Über die Grundlagen des Stiles des Jan van Eyck vyrostla studie, objasňující umění bratří Eycků a počátky nizozemského naturalismu Das Rätsel der Kunst der Brüder van Eyck. Do běžné linie faktografické se prolínaly otázky metodologické, univerzitní přednášky se ze šíře oboru neustále prohlubovaly a je typické, že tato názorová změna byla tak veliká, že Dvořákův žák z jeho prvních profesorských let, když přišel do přednášek posledního období, učitele nepoznával a nemohl hned sledovat jeho myšlenky. „Dříve jsme slýchali víc o lineárním způsobu,

1) PEČÍRKA, Jaromír (ed.): Jaroslavu Gollovi, Josefu Pekařovi a Josefu Šustovi. Vyšehrad Praha 1943, str. 35.

2) DVOŘÁK, Max: Katechismus der Denkmalpflege, Wien 1916, 2° 1918. Český překlad vydal Státní ústav památkové péče a ochrany přírody v Praze 1991 jako první svazek edice MONUMENTA: Katechismus památkové péče. K ediční poznámce jsem připojil ještě doslov Památková péče jako morální povinnost.

Titul Dvořákova Katechismu památkové péče, 1. vydání v roce 1916.

o plastické modelaci, ilusionistickém malířství, nyní proti tomu o obsahu a výrazu. Dříve se jednalo o plošné pojetí a prostorové utváření, o kresbu nebo barvu, nyní hrály velikou úlohu pojmy jako odhmotnění, idealismus, transcendentální. Dřív šlo v prvé řadě o tvar, nyní o ducha".[3]

V roce 1918 vyšla Dvořákova práce Idealismus und Naturalismus in der deutschen Skulptur und Malerei. Tato práce o idealismu a naturalismu v německém sochařství a malířství ukázala nový pohled Maxe Dvořáka na dějiny umění a byla prvou částí zamýšleného přehledu evropského umění od starokřesťanské doby až do barokního období.

V tomto vypjatém údobí první světové války podstupoval Max Dvořák vysilující práci nad zpracováním dějin umění, nad každodenním nemilosrdným penzem univerzitních přednášek, vyčerpával se na svízelné problematice památkové péče s úskalím reorganizačních opatření a s mnoha komisemi na rozsáhlém území rakouskouherské monarchie od Haliče po Benátsko a od Tyrolských krajů až po Balkán. Jeho osobní život byl nešťastný, byl pln starostí o své dvě osiřelé dcerky Minku a Gisu, které žily se svou druhou matkou ve vyhladovělé Vídni. A přes vnější pracovní úspěchy na něm hlodala letitá nepřízeň osudu, která se promítala v tolika možnostech, kdy měl a mohl nastoupit profesorské místo na Karlově univerzitě v Praze, ale vždy tomu postavila nepřekročitelnou hráz pomlouvačná zášť, nacionalistické předsudky, lživá tvrzení. Otřesen všemi těmito útrapami a strádáním během světové války, k čemuž nepřispěly ani následky tuberkulózního onemocnění z mládí, musel odeslat své dvě dcerky s vyhladovělými a podvyživenými vídeňskými dětmi do Švédska. V lednu roku 1921 byl vyčerpán tak, že se zhroutil při univerzitní přednášce. Přednášel tehdy úvodní kapitolu římského barokního umění, ale při každém pokusu o soustředění k práci ho zachvátily mimořádně silné bolesti hlavy. Kardiolog MUDr. Wenkebach mu zakázal jakékoliv duševní napětí. Byl mu doporučen pobyt na venkově a sám se také domníval se, že se zase zotaví v Hrušovanech nad Jevišovkou, kam byl v posledních letech zván svým žákem hrabětem Karlem Khuen-Belasim. Nebylo to vlastně daleko. Uměleckohistorický seminář v podkroví vídeňské univerzity byl pár minut od nádraží Franze Josefa a pak už bylo možno jenom vystoupit na nádraží v Hrušovanech. Tam čekal kočár, který však nejel do Hrušovan, nýbrž odbočil vlevo a jel k lužnímu lesu, v němž pro hraběte Eduarda Khuena-Belasiho postavil v roce 1882 architekt Julius Clarman nevelkou neobarokní stavbu, spíše venkovskou vilu u hospodářského dvora

3) WEINGARTNER, J.: Ein Gedenkblatt zur Trauerfeier für Max Dvořák, 1921.

(Emmahof) než zámeček. Max Dvořák zde pobýval rád. Vztah učitele a žáka s Karlem Khuenem-Belasim se změnil v přátelské pouto, rodová knihovna[4] byla mladým doktorem filozofie a historikem umění Karlem doplňována nejposlednějšími novinkami, takže se v této tiché odlehlosti, jejíž příroda Dvořákovi připomínala Brueghelovy krajiny, dalo dobře studovat i pracovat. Dvořák v únoru 1921 dojel na Emin Dvůr, po večeři při debatě litoval náhlého skonu místního hospodářského správce Fukala a zazáviděl úmrtí uprostřed činorodé práce[5]. Nikdo z přítomných netušil, jak blízko je ruka osudu. Noční mrtvičný záchvat už Dvořákův oslabený organismus nepřekonal. Na pracovním stole zůstaly dva rukopisy: o Martinu Schongauerovi a o památkové péči. Max Dvořák 8. února skonal a 10. února byl pochován na hřbitově v Hrušovanech nad Jevišovkou. Pro příbuzné, přátele a žáky byl na pohřeb do Hrušovan vypraven z Vídně zvláštní vlak.

V hlavách Dvořákova hrobu byl vztyčen kovový tepaný kříž, jejž daroval kníže František z Liechtensteina, který ho podle sdělení profesora Karl Maria Swobody i vybral. Ačkoliv Eva Frodl-Kraft považuje kovový tepaný kříž za barokní[6], uvádí nepochybně správně Bohumil Samek, že jde o novorokokový kříž z 2. pol. 19. století [7].

Emin Dvůr v dnešním okrese Znojmo leží na katastru obce Šanov.[8] Je to volná budova na obdélném půdorysu

4) O knihovně pojednám pro její význam samostatně později.

5) FUKAL, Rudolf: V Hrušovanech nad Jevišovkou je pochován vědec světového jména, Vlastivědný věstník moravský 1958, 40–45.

6) FRODL-KRAFT, Eva: Das Grabmal Max Dvořák, Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege 1974/ XXVIII, Heft 3, s. 144.

7) SAMEK, Bohumil: Umělecké památky Moravy a Slezska, I. svazek A/I. Academia Praha 1994, s. 567.

8) PETRŮ, Jaroslav: Emin dvůr (Znojmo), in: Historické zahrady v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Praha 1999, s. 114–115.

Znak Eduarda hraběte Khuen-Belasi. Reprodukce z díla A. Prokopa Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung, Wien 1904, s. 1440, Mährisches Wappenbuch von Jahre 1888, vyobr. 1798.

Emin zámek, pohled od grotty přes jezírko k zahradnímu průčelí (1995).

Emin zámek, zbytky cihlové kaskády, spíše vodních schodů, s lapidáriem nalezených prvků zahradní architektury (1995).

Emin zámek, sloupek se spirálovou drážkou pro tok vody. Na sloupku jsou v detailu aplikovány heraldické složky znaku Khuen-Belasi (1995).

o patnácti okenních osách v hlavním a v zahradním průčelí a o třech osách v bočních fasádách. Pohledově se více uplatňuje zahradní průčelí, zdůrazněné ve středu třemi osami rizalitu s trojúhelníkovým tympanonem nad korunní římsou a představeným dvojramenným schodištěm umožňujícím přístup do zahradního parteru. Při nárožích je naznačen rizalit půlkruhovým balkonkem s balustrovým zábradlím. Takto působící piano nobile je podsazeno přízemním polopatrem. Fasáda je hladká, členěná plochými pilastry, vymezujícími zmíněné rizality, dále kordonovou římsou mezi suterénním polopatrem a zvýšeným přízemím a korunní římsou. Dveře pravoúhlé, kolem obdélníkových oken zalomené šambrány s parapetními zrcátky. Střecha sedlová, zvalbená, nad rizality mansardová, krytina pálená.

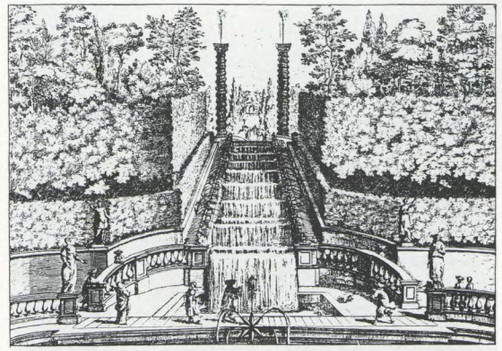
Během první republiky po smrti hraběte Eduarda Khuen-Belasiho se ujala rodového majetku paní Emanuela, za níž proběhly majetkoprávní úpravy pozemkové reformy, v jejímž rámci byly uvolněny některé pozemky ze záboru. V třicátých letech byl prodán zámek v obci Hrušovanech kongregaci sester sv. Hedviky ve Fryšavě u Znojma a hrabě Karel Khuen-Belasi používal již jen Emin zámeček v době, kdy nedlel na svých častých zahraničních cestách.

Po druhé světové válce byl Emin zámeček propůjčen v roce 1945 kongregaci sester cyrilometodějských z Brna, která zde pečovala o mentálně retardované chovance. Po mikulášské nadílce v roce 1948 vypukl na objektu požár zkratem elektroinstalace ve stropním vedení. Asi z jedné poloviny shořelo západní křídlo, v němž byla kdysi knihovna. Noviny nás informují, že byly zničeny Muchovy obrazy.[9] V roce 1952 bylo definitivně zastřešeno vyhořelé křídlo a v roce 1953 vydal Okresní národní výbor v Mikulově výměr o rekonstrukci objektu pro ubytování krátkodobých brigádníků.

9) „Při požáru byly zničeny čtyři Muchovy celonástěnné originály na plátně", Lidová obroda Brno, 29. III. 1950.

V rámci padesátého výročí úmrtí Maxe Dvořáka byla péčí Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody Jihomoravského kraje v Brně vydána v edici Medailony monografie docenta Jakuba Pavla Max Dvořák[10]. Zároveň bylo rozhodnuto o pořízení pamětní desky. Jejím výtvarným zpracováním byli pověřeni akad. malíř prof. Miloš Slezák a akad. sochař. prof. Stanislav Mikuláštík. Základní text desky byl zpracován na vypjaté ploše oválu vysoce plastickými písmeny: ZDE ZEMŘEL / UPROSTŘED PRÁCE / DNE 8. ÚNORA 1921 / ČESKÝ HISTORIK UMĚNÍ / MAX DVOŘÁK /narozen 24. ČERVNA 1874 / V ROUDNICI./ Po obvodu pravoúhlé pamětní desky proběhl text: K 50. VÝROČÍ ÚMRTÍ MAXE DVOŘÁKA V ROCE 1971 POŘÍDILY K POCTĚ ORGÁNY STÁTNÍ PAMÁTKOVÉ PÉČE. Pamětní deska byla ulita v bronzu ve velikosti 151 cm x 143 cm.[11]

Kolem Emina zámečku na plochém terénu v nadmořské výši 192 m se rozprostírá drobný park o rozloze 2 ha. Svým krajinářským charakterem volně vplývá do okolního lužního lesa a krajiny. Dlouhodobě nebyl udržován. Když jsem byl v roce 1995 na Emině Dvoře naposledy, s překvapením jsem konstatoval uspokojivou probírku náletových dřevin v parku, vyčištění jezírka a otevření zasuté kamenné grotty na konci jezírka v ose proti zahradnímu průčelí. Nadto byla na svahu od parteru k jezírku odkryta nevelká cihlová kaskáda.[12] U kaskády byla provizorně postavena dvojice kamenných sloupků (v šedesátých letech umístěných ve výběhu slepic) spirálově obtočených kanálkem, jímž kdysi protékala voda jako na prototypu sloupů v italské vile Aldobrandini ve Frascati. Na svahu byla dokonce usazena jedna z mramorových mis, které kdysi byly seřazeny stupňovitě na svahu kaskády a jimiž přetékala voda do jezírka. Tato drobná reminiscence na slavnou italskou zahradu se občas ozve v pozdějších evropských kreacích; naposledy významněji použil tuto citaci vikomt de Noailles po druhé světové válce ve své vile u Nizzy v zahradě, na jejíchž svazích využívajících středomořské podnebí dal postavit aldobrandinský spirálový vodní sloup.

Faldova rytina vodní kaskády, villa Aldobrandini ve Frascati (repro J. Petrů 1968).

10) PAVEL, Jakub: Max Dvořák. 2. svazek, edice Medailony, Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody v Brně, 1971.

11) PETRŮ, Jaroslav: Pamětní deska Maxe Dvořáka, Památky a příroda 1991/roč. 16, č. 1, druhá strana obálky. Budiž poznamenáno, že řešitelé pamětní desky počítali s osvitem slunce z jihozápadní strany a navrhli pro osazení desky místo mezi okny zahradní fasády v místech někdejší knihovny. Aby bylo do budoucna zamezeno znečišťování fasády zelenými zplodinami oxidovaného bronzu, byla deska na zadní straně opatřena dlouhými táhly (pracnami), která po ukotvení do zdiva zaručovala předsazení desky před plochu fasády. Patří jen k dalším „odborným" počinům někdejší vedoucí odboru památkové péče KS SPPOP Ing. arch. PhDr. Dagmar Antošové, prom. hist., že rozhodla zcela opačně: táhla byla odštípnuta, deska zabudována do fasády, ale ne na osluněné straně, ale při stinném severním nároží, poměrně vysoko při korunní římse a na nárožním pilastru (!).

12) Tyto úpravy asi vycházejí z práce: WILHELMOVÁ, Dana – – DAMEC, Jiří: Architektonická studie areálu ZŠ Hrušovany nad Jevišovkou, Lednice 1990, která ale nebyla konzultována s památkovými orgány a o níž se dovídám dodatečně ze sekundární bibliografie.

Emin zámek, knihovna s pracovnou (40. léta 20. století).

Dokud ještě žili poslední žáci Maxe Dvořáka, scházívala se 8. února v Hrušovanech nad Jevišovkou skupina historiků umění, aby postála nad hrobem velkého dějepisce umění a renomovaného památkáře. Přijíždívali i Dvořákovi rakouští přátelé a žáci. Ale v roce 2001 už nepřijel nikdo z rakouské strany a u nás – byť šlo o osmdesáté výročí úmrtí – to dopadlo jako za našich otců a dědů: Max Dvořák je přece víc Rakušanem než Čechem, proč někam jezdit?! Vždyť snad už i pro Rakušany je (tak jako kdysi) více Čechem než Rakušanem. Poslední Dvořákův žák Otto Demus, prezident Rakouského spolkového úřadu památkové péče, zemřel již v roce 1990.

Znalost němčiny se v naší veřejnosti po druhé světové válce ponenáhlu vytrácela a protože myšlenky Maxe Dvořáka na aktuálnosti neztratily, objevila se potřeba překladu jeho prací do národních jazyků. V případě jeho Katechismu památkové péče bylo ostatně rozhodnuto již při vydání v roce 1916, že budou provedeny překlady do všech národních jazyků Předlitavska. Jenže osamostatnění národů po první světové válce nejen před řekou Litavou, ale i za jejím tokem už toto rozhodnutí nevyužilo a kniha dosáhla ještě v roce 1918 druhého německého vydání.

Po druhé světové válce, v roce 1946, se objevilo v Laichterově edici zásadní Dvořákovo dílo Italské umění od renesance k baroku v překladu Jana Krofty. Navázalo tak na publikaci z roku 1937 Dějiny umění jako projev ducha v překladu Evy Urbanové a s obsáhlou předmluvou Dvořákova žáka Jaromíra Pečírky, který chystal i překlad Katechismu, jak svého času informoval honorární salcburský profesor Hugo Rokyta[13]. Ten však nebyl nikdy vydán.

Nikdo se jistě nebude divit, že v době totality nebylo dílo Maxe Dvořáka vydáváno. Ale to, že za deset let po roce 1989 nedošlo ani k založení české edice Dvořákových souborných spisů, jichž by se ujala Univerzita nebo Akademie věd, je nesporně zarážející a téměř neuvěřitelné.

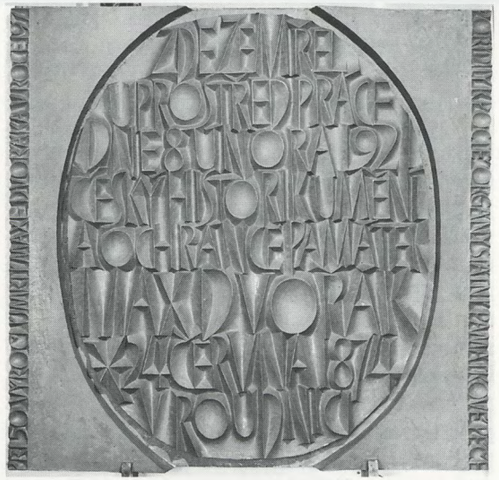
V roce 1991 vyjádřil Dobroslav Líbal[14] „podivení nad tím, že tak velký duch českého národa nebyl po první světové válce přijat do své vlasti." Zároveň však ve stejné stati

13) ROKYTA, Hugo: Max Dvořák und seine Schule in den böhmischen Ländern, Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege 1974/XXVIII, Heft 3, s. 87.

14) LÍBAL, Dobroslav: Max Dvořák – památkář, Zprávy památkové péče , roč. LXI/2001 č. 6, s. 175.

přiznal, že „Katechismus jsem před přípravou tohoto příspěvku měl jen prolistovaný a v podstatě jsem souhlasil s prezentovanými příklady (tj. s obrázky pro a proti), neznal jsem však Dvořákův text. Přiznám se, že jsem chvíli měl určité obavy, zda se s Dvořákovými závěry nedostanu do nějakého morálního či věcného konfliktu. Po prostudování Katechismu mi však spadl kámen ze srdce. Ukázalo se, že všechny zásadní Dvořákovy závěry, platné před devadesáti lety, lze do písmene aplikovat i dnes". Těmito slovy Dobroslava Líbala je zároveň vysvětleno jeho úvodní podivení nad tím, že Max Dvořák nebyl přijat ve své vlasti. Ministerstvo kultury České republiky každoročně udílí cenu Maxe Dvořáka. Jejím prvním laureátem se stal právě prezident Českého národního komitétu ICOMOS Dobroslav Líbal, přestože se k přečtení, resp. k prostudování Dvořákova Katechismu dostal až po neuvěřitelných takřka osmdesáti letech od jeho vydání.

Památková péče v době Maxe Dvořáka vyrůstala z dějin umění. On sám vytvořil Ústav dějin umění při Rakouském spolkovém památkovém úřadě. V roce 1920, když vystoupil na památkovém sjezdu v Bregenzi, formuloval svůj tehdejší názor lapidárně: „Umění není jen luštěním a rozvojem formálních úkolů a problémů; jest zároveň a v první řadě výrazem idejí ovládajících lidstvo. Dějiny umění jsou pak částí všeobecných dějin duchových, neboť co jsem se snažil vyložiti na spojení určitého stavitelského principu se základní ideou vztahu lidské duše k Bohu, mohlo by se přirozeně vyložiti i na jiných příkladech, vždy a všude. Tímto spojením s dějinami duchovými může býti studium umění nesporně prohloubeno a může zprostředkovati nad pouhé naučené vidění, onen dar vcítění se v dílo starého umění, který dlužno pokládati za největší zisk uměleckohistorického učení. A kdo může pochopit duši gotické katedrály nebo barokního dómu, tomu poví nekonečně mnoho i její skromný odlesk v domovském venkovském kostelíčku. A pak se promění učenost příruček v pravé a živé poučení duše, v němž nutno hledati ve všech oborech duchového života most k lepší budoucnosti lidstva".[15]

Pamětní deska M. Dvořáka, definitivní model v hlíně (1970).

15) DVOŘÁK, M.: Studium umění, Volné směry XXIV/1926, s. 85.

Úvaha o skákání na Rhodu

Zdeněk Vácha

Příběh, který hovořil o získávání důkazů o údajném atletickém výkonu, „tady je Rhodos, tady skákej“, se přenesl, jak známo, do podoby celkem běžného rčení používaného v situacích, kdy je nutné předvést, co ten či onen skutečně dokáže. V případech, kdy je požadováno prokázání schopností „teď a tady“, tedy před svědky. Takovou situací je nesporně případ, kdy památkáři mají – chtě či nechtě – sami možnost prokázat své schopnosti při provádění obnovy památky v samém centru městské památkové rezervace. V takovémto případě se nutně objeví otázka (ze strany přející i nepřející veřejnosti, i hloubavější části samotných památkářů), zda jsou sami „teď a tady“ schopni dostát deklarovaným požadavkům, prosazovaným ve větší či menší míře a více či méně konzistentně vůči ostatním vlastníkům památek. Na takovém příkladu památkové obnovy je tedy možné poznat, jaké jsou zhmotněné názory a představy památkářů a jaká vlastně je památková péče v podobě investiční akce realizované v našich podmínkách odbornou složkou institucializované památkové péče na přelomu 20. a 21. století, to zároveň jedno a půl století po založení Císařsko-královské centrální komise pro výzkum a zachování stavebních památek a v podmínkách opětovného přibližování se standardním evropským poměrům po roce 1989.

Příslovečným Rhodem se pro brněnské – či jihomoravské – památkáře, pracovníky Památkového ústavu v Brně (v průběhu opravy již též Státního památkového ústavu v Brně) stal dům na hlavním náměstí – na náměstí Svobody č. 8. Rozhodnutím Ministerstva kultury České republiky připadl památkářům vzhledem k nutnosti vystěhování instituce z dosavadního dlouhodobého působiště v magistrátním domě na Radnické. Novým sídlem je tedy dům na brněnském hlavním náměstí v centru MPR – tedy ve svrchovaně prominentní poloze. Oprava a adaptace pro administrativní účely – v tomto případě kompletní rekonstrukce památky – se tedy stala do značné míry prubířským kamenem schopností i možností památkářů. Šlo o dům z velké části zbavený v předchozích dobách četnými adaptacemi svých památkových atributů – rekonstrukce bývalého městského paláce brněnského podnikatele gründerské generace proto teoreticky nemohla klást odpor současnému administrativnímu využití (jež zde ostatně převažovalo téměř celé století) a opět teoreticky též vyžadovat mimořádně vysokou míru „památkářských“ či „dodavatelských“ výkonů. Současně dům byl na samé hranici možností využití, což bylo dáno plíživou, nicméně od doby II. světové války téměř nepřetržitou, degradací proloženou určitými – nepravidelnými a nedostatečnými – snahami o nápravu, spíše však žitím z podstaty s řadou vysloveně škodlivých zásahů. Objekt tedy měl být na přelomu milénií adaptován pro účely státní instituce jako administrativní budova. To s sebou přineslo nutnost splnit řadu požadavků spadajících pod pojem objektivní – zajistit parametry dané aktuálními pracovně hygienickými, protipožárními, bezpečnostními (apod.) normami, kupř. včetně respektování oprávněných požadavků tělesně postižených spoluobčanů. Tedy též zřízení výtahu, bez něhož se doposud budova obešla, dále požárních úseků se samouzavíracími pancéřovými dveřmi, elektronického zabezpečení apod. Ale nešlo pouze o požadavky diktované stavebními či bezpečnostními normami – bylo nutné zajistit přiměřené pracovní podmínky pro více než stovku zaměstnanců ústavu, objekt maximálně využít a přitom neztratit ze zřetele profesionální památkářské potřeby. Nakonec však stejně nebylo možné soustředit všechny pracovníky ústavu pod jednu střechu, byť kapacita stavby byla využita skutečně úplně. Současně bylo nutné zajistit – v rámci daných prostorových i finančních možností – optimální podmínky pro uložení rozsáhlých archivních a knižních fondů, jejichž jádro má původ ještě v době Památkového úřadu pro Moravu a Slezsko.

Tolik stručně k základním východiskům a částečně také okolnostem adaptace. Nová funkce měla být integrována do zbytkové památkové podstaty s minimálními ztrátami zachované hodnoty. To, s jakým výsledkem se uspělo, může každý, kdo má zájem, posoudit sám. Uvážit kupříkladu, zda šlo spíše o konzervativní a úzkoprsý přístup (z něhož bývají památkáři často nařčeni), či o opak – v památkovém kontextu do určité míry vždy zpochybnitelné použití prostředků postavených na vědomém kontrastu starého a současného včetně architektonických prvků, jež patrně dovolují částečně označení high tech. Též zda míra razance vstupu do stávající situace (daná nejen názorem zvoleného architekta, ale též připuštěnými technologiemi) odpovídá představám o optimální či alespoň přípustné míře památkových úprav.

Nám. Svobody – úprava před rokem 1890, před výstavbou Gerstbauerova nadačního domu U Čtyř mamlasů. AMB.

Dům U Zlaté lodi

Milena Flodrová

Toto domovní označení nesl dům, jenž stával na náměstí Svobody až do 40. let 19. století na místě dnešního domu č. 8, a má s ním proto velmi úzce propojenou celou svou dlouhou a zajímavou historii.[1]

Spolehlivě ji písemné prameny dokládají až od 14. st., ale je velmi pravděpodobné, že je mnohem starší. Není totiž vyloučeno, že celý objekt domu, nebo i jeho podstatná část, jež dnes leží v těsné blízkosti archeology objevených částí základů věže na sousední parcele,[2] tvořil v oné dávné době dokonce součást dvorce či domu, k němuž tato věž náležela.[3] To by jeho historii posunovalo až někam k přelomu 12. a 13. století, ne-li ještě dál, tedy do doby kolonizační a na ni navazující doby prvotní konstituce města Brna. Nicméně písemné prameny pro toto tvrzení chybí.

Zato je však známo, že po velkou část 14. století byl dům (o němž se Vičar domnívá, že zabíral parcely dvě)[4] v majetku významné brněnské patricijské rodiny s přídomkem „z Rohru" (psáno též z Roru), jež se vší pravděpodobností pocházela – jak už jméno naznačuje – z nevelké rakouské lokality, která leží poblíž Vídně při cestě do Maria Zell. Není tedy vyloučeno, že předkové této rodiny přišli už dříve předtím na území Brna s některou z oněch kolonizačních vln konce 12. a počátku 13. století, která k nám přiváděla osadníky právě z alpských zemí.

Nejstarším spolehlivě doloženým členem této rodiny (a bezpochyby tudíž i majitelem domu) je Jan z Rohru, o němž prameny už v roce 1328 říkají, že byl městským rychtářem.[5]

Zda k této rodině patřil i rychtář Henslinus, uváděný v pramenech k roku 1323 s přídomkem „starý", nelze s jistotou říci, ale pravděpodobné to je.[6]

Jan z Rohru byl v rychtářském úřadu vystřídán někdy na počátku 40. let 14. století dalším členem rodiny Jakubem z Rohru, který je pak doložen ve svém úřadu plných 25 let.[7] Stejně dlouho je doloženo i jeho vlastnictví domu na tržišti, byť z něj, jakožto úředník zastupující ve městě

1) Dům dostal v roce 1770 při prvním očíslování domů v městě Brně popisné číslo 331. Při přečíslování všech domů ve městě v roce 1805 mu bylo přiděleno popisné číslo 72. V roce 1867 při zavádění čísel orientačních obdržel číslo 10, ale při přejmenování náměstí v roce 1915 došlo i k úpravě číslování domů a tento dům dostal dnešní číslo 8. Jeho identifikační číslo dnes je tedy: náměstí Svobody 8 (orientační číslo)/72 (popisné číslo). I názvy dnešního náměstí Svobody se měnily, viz FLODROVÁ, Milena: Brněnské ulice a vývoj jejich názvů od 13. století po dnešek, Brno 1997, s. 163.

2) Věž je patrna ještě na některých vedutách Brna ze 17. století a v 70. letech 14. století se podle ní píše např. Michaelis in Turri, který bydlel v těsné blízkosti rychtářského domu.

3) O domech s věží viz SAMEK, Bohumil: Věžové domy v Brně, in.: Brno v minulosti a dnes, 11, 1993, s. 104.

4) VIČAR, Oldřich: Místopis Brna v polovině 14. století. Prostor uvnitř městských hradeb. In: Brno v minulosti a dnes, 7, 1965, s. 281.

5) Johannes iudex je doložen také r. 1323 (CDM VI, 173), Henslinus též (CDM VI, 174). V roce 1328 se mluví také o Johannu rychtáři (CDM VI, 289) a plným jménem je uveden v roce 1331 jako Nos, Johannes de Ror iudex... (CDM VI, 319) a 1332 (CDM VI, 334).

6) V letech 1315–1325 je i v listinách uváděn nejmenovaný rychtář, což by mohl být onen Henslín.

7) Jakub z Rohru je písemně doložen – AMB rkp. 39 fol. 11v–12 (1349), CDM VIII, 12 (1350), CDM VIII, 131 (1352), AMB rkp. 39 fol. 220 v (1350), CDM VIII, 136 (1352) aj.

krále, neodváděl městu žádné poplatky, a proto i berní rejstřík brněnský v roce 1365 jen suše konstatuje: „It Jacobus de Ror, iudex, area pro 12 mar."[8] Na tomto údaji je důležitá ona hodnota městiště, jež svědčila o nemalé rozloze. Není se však čemu divit.

Dům Jakuba z Rohru byl totiž po celou dobu jeho rychtářského funkčního období zároveň městskou rychtou se vším, co to obnášelo. Dispozice domu musela proto odpovídat tomuto účelu a potřebám provozu. Dům rychtáře tak musel stát ve městě na místě volně přístupném, lehce dostupném ze všech částí města, neboť rychtář byl volán vždy první – a to ve dne či v noci – ke všem nepřístojným případům, jež se na území Brna vyskytly, a musel také okamžitě zasáhnout. To také předpokládalo stálou službu a pohotovost určitého počtu strážných a biřiců, pro něž musel mít rychtář ve svém domě odpovídající místnosti. Po zásahu a případném zatčení delikventa ručil rychtář za jeho bezpečnou, i několikadenní internaci, než byl předveden před soud. Dům tudíž musel mít pro tyto účely i upravené sklepní místnosti. Navíc měl dům jakousi úřední místnost pro vyřizování různých záležitostí, jež byla veřejnosti přístupná, a musel mít pochopitelně i soukromé prostory, jež obývala rychtářova rodina, hospodářské zázemí, stáje apod.[9] Zdá se, že právě onen dům Jacoba de Rohr na dnešním náměstí Svobody všem požadavkům vyhovoval.

Sama osobnost Jakuba z Rohru byla až do jeho pravděpodobné smrti v roce 1366 osobou významnou a uznávanou, o čemž svědčí nejen to, že disponoval svou vlastní pečetí, ale i to, že je uváděn jako svědek důležitých a závažných jednání, je v řadě z nich ručitelem a garantem města Brna, disponuje značným majetkem a je účastníkem všech jednání městské rady jako zástupce pána města, tedy českého krále.[10] Není proto divu, že to byl právě on, kdo byl králem Karlem IV. vyzván ještě s dalšími čtyřmi reprezentanty města Brna před Vánocemi 1349, aby v čele brněnské delegace přijel do Prahy, účastnil se slavnostního aktu uvedení mladšího Karlova bratra Jana Jindřicha

Josef Meserle, Pohled na Dolní trh, 1768, kvaš na papíře, nesig., MGB.

8) MENDL, Bedřich: Knihy počtů města Brna z let 1343–1365, II. díl, s. 321.

9) Bylo by velkým omylem se domnívat, že Brno mělo kdy pro rychtu samostatnou budovu. Rychtou bylo vždy obydlí toho kterého rychtáře. Soud, jemuž rychtář jako zástupce krále a pána města předsedal, zasedal totiž vždy podle potřeby na Staré radnici, neboť samotný soudní proces a následný nález rozsudku byly výhradně záležitostí městské rady. Rychtář sice organizačně soudní proces řídil, nesměl však a nemohl nikdy zasahovat do samotného posuzování viny či neviny. Na to nebyl dostatečně právně vzdělán a nepříslušelo mu to. Musel však velmi pečlivě a odpovědně vynesený rozsudek městské rady realizovat, k čemuž měl ve své kompetenci (a finančních nákladech!) podřízeného kata a jeho pomocníky, stejně jako skupinu biřiců a strážných. Kat v rychtářově domě nebydlel, byl toliko vyrozuměn po skončení soudu a byly mu dány patřičné instrukce k vykonání vyneseného rozsudku.

10) O pečeti se mluví v zápise z 3. 7. 1351 (AMB, rkp. 39 fol. 45r).

do úřadu samostatného moravského markraběte a aby poté poskytl markraběti a jeho rodině potřebný doprovod do Brna, jež se pak stalo na plných šedesát let sídlem moravských markrabat.[11]

Je zajímavé, že lokace rychtářského domu Jakuba z Rohru je více méně nepřímá, ale naprosto průkazná.[12]

Jak už bylo výše uvedeno, Jakub z Rohru zemřel pravděpodobně v roce 1366, neboť už v roce 1367 se o jeho manželce Anežce mluví jako o vdově.[13] Tento údaj je navíc zajímavý tím, že se náhle z domu, který až do této doby neodváděl poplatky do městské sbírky, poplatek odvádí, což naznačuje, že právě smrtí Jakuba z Rohru pozbyl charakteru úřední budovy – rychty a stal se měšťanským domem se všemi povinnostmi.

Ostatně už v roce 1371, patrně po smrti své matky Anežky, prodala dům Anna, dcera Jakuba z Rohru, jistému Václavu Schirmerovi (Wenczeslaus Schirmer) a jeho dědicům za 56 hřiven, čímž se Schirmer stal na několik let jeho majitelem.[14] O Václavu Schirmerovi není, bohužel, známo, jaké byl profese nebo čím se zabýval. Je však doloženo, že udržoval snad obchodní styky s měšťany ve Vratislavi. Nebyly však pro něho úspěšné, neboť v roce 1375 dlužil jistému Hankovi Dominikovu a jeho společníkům ve Vratislavi poměrně značnou sumu, bezmála 115 kop grošů. Záruku za to, že dluh splatí už v roce následujícím, poskytli v zájmu města Brna tři tehdy úřadující konšelé Jan Ortlínův, Michael z Vyškova a Dětřich z Nového Města na Moravě, kteří ručili svým nemovitým i movitým majetkem, jenž jim mohl být zabaven v případě nesplacení Schirmerova dluhu. Je zajímavé, že sám Schirmer neručí ani svým domem, ani jiným majetkem a zdá se proto, že ho měl v té době už pro dluhy obstavený. Jak celý případ dopadl, bohužel nevíme.[15]

Ostatně pro nedostatek spolehlivých pramenů na konci 14. a na začátku 15. století nelze ani bezpečně navázat na předchozí majitele. Pouze z ustáleného postupu výběrčích každoroční městské berně a jejího záznamu v berním rejstříku se dá předpokládat, že kolem roku 1387 byl dům v majetku Matyáše Křena (Mathias Kren).[16] Zajímavá je však poznámka, která je připojena k záznamu o vlastnictví domu. Doplňuje totiž, že onen Matyáš Křen „emit domum Dube pro XXXX mar."[17] Poznámka by se dala vyložit i tak, že tento dům Matyáš Křen koupil od blíže neurčeného (patrně šlechtice) Dubého, neboť dům byl skutečně poté oceňován vždy 40 hřivnami. Nicméně jde jen o domněnku, kterou zatím nelze podpořit průkazným dokladem. Přistoupíme-li na ni, byť s patřičnou opatrností, lze říci, že snad po Václavu Schirmerovi přešel dům – zatím neznámo jakým způsobem – do majetku některého z členů rodu pánů z Dubé, od nichž ho před rokem 1387 koupil právě Matyáš Křen. Ani on však nebyl jistě posledním majitelem domu před rokem 1432, kdy už začíná poměrně souvislá návaznost majitelů podepřená prokazatelnými doklady, což umožňuje sestavit více či méně přesnou řadu těch, kteří dnešní dům č. 8 na náměstí Svobody v následujících staletích vlastnili.

11) MENDL, cit. pr. II. díl, s. 181.

12) Např.: 1349, in foro Inferiori in acie prope domum iudicis, Nicolaus herringer (AMB rkp. 39 fol. 287), 1353, in foro Inferiori in acie prope domum iudicis, Nicolaus herringer (AMB rkp. 39 fol. 18v), 1369, in foro Inferiori in acie penes olim Jacobi iudicis civitatis (AMB rkp. 39 fol. 361).

13) It. relicta Jacobi de Ror iudici pro 12 mar. solvit 14 gr. (AMB rkp. 18 fol. 23 v). Jméno manželky Jakuba z Rohru je doloženo v zápisech z r. 1364 a 1365 (AMB rkp. 39 fol. 313v a Mendl, cit. pr. II. díl, s. 354 pozn.).

14) 1371, června 30. (AMB rkp. 39 fol. 391 v) – It. Wenceslaus Schirmer pro se et heredibus suis iusto proprietatis titulo et iure proprieto emit apud Annam, filiam olim Iacobi de Ror, iudicis Brunensis, pro 56 marcis domum paternam in foro Inferiori paenes Michaelis in Turri. Et Iohannes Wischawerii tamquam fideiussor dicte Anne promisit domum eandem disbrigare (iure) civitatis.

15) 1375, listopadu 19. (AMB rkp. 39fol. 392 r.).

16) AMB rkp. 19 fol. 34.

17) tamtéž

Tím prvním byl Petr Schleicher (Petrus Slaihar, Sleicher, Slayher, Schleier); právě u něho je zaznamenána cena domu ve výši oněch 40 hřiven.[18] Kromě tohoto domu však Petr Schleicher vlastnil ještě řadu vinic, zejména v Židlochovicích, a dva menší domky v předhradebním pásu Brna. Oba se zahradou, jeden se nacházel v prostoru dnešní ulice Ponávka a druhý na území Křenové. Petr Schleicher byl ženat, měl syna Matyáše (Mathias Slayher) a dvě dcery, z nichž Dorota byla tehdy svobodná a Markéta (Margaretha) byla provdána za Vavřince Ponavického (Ponawiczer). Žádný pramen však neuvádí profesi Petra Schleichera, ale dá se předpokládat, že se zabýval obchodem, neboť prameny té doby řemeslo vždy uváděly. Dům na náměstí musel získat už před rokem 1424, kdy je poprvé doložen jako člen brněnské městské rady.[19] Zasedal v ní ostatně i v letech 1429 a 1434.[20] V domě měl ještě nájemníka, jistého Mikuláše, syna Petra kováře, a celkový majetek Petra Schleichera odpovídal středně zámožnému měšťanovi. Pobíral také poplatek z domu na Kobližné ulici a disponoval nemalou částkou na hotovosti. Sepsal dne 15. 7. 1449 testament za svědectví Hanuška z Kroměříže a Oldřicha Tannera[21], jímž veškerý svůj majetek rozdělil mezi nejmenovanou manželku a děti. Navíc však činí odkaz i svému vnukovi, synu dcery Markéty Janovi, jehož zároveň ustanovuje případným nástupcem svého syna Matyáše. Zdá se, že nedlouho po sepsání testamentu, snad v roce 1450, zemřel.

Majitelem domu se stal jeho syn Matyáš Schleicher (Mathias Sleicher), ale záhy vypukl rodinný spor. V roce 1452 totiž zemřel Jan, vnuk Petra Schleichera, a o dědický podíl se soudili jak jeho matka Markéta, tak jeho otec Vavřinec s Matyášem. Vše nakonec dopadlo ve prospěch Matyáše a jeho rodiny.[22] Matyáš rozšířil rodinný majetek koupí dalších vinic a zahrady na Nových sadech poblíž Svratky.[23] Také on zasedal v městské radě brněnské v letech 1455, 1458, 1459 a 1462.[24] Byl ženat a měl tři děti, syna Jana a dcery Fronku a Annu. V roce 1466 sepsal svůj testament, v němž veškerý majetek odkázal své nejmenované manželce a dětem. Z testamentu vyplývá, že dcera Anna už byla „vybavená", tedy patrně vdaná a zaopatřena příslušnou výbavou, zatímco dcera Fronka měla dostat navíc stříbrný pás. Dům na náměstí, situovaný závětí mezi domy Václava Hanuškova a Wasska, včetně zařízení a nádobí převzal syn Jan a jeho matka.

Patrně až do roku 1474 disponovala domem manželka Matyáše Schleichera jako vdova, protože právě v onom roce začalo jednání o převedení celého majetku na syna Jana. Patrně někdy v té době došlo pak k přepsání jména vlastníka domu, jímž se právoplatně stal Jan Schleicher (Johannes Slayher). Jak dlouho však dům a spolu s ním celý rodový majetek držel, známo není, neboť nelze přesně zjistit, kdy zemřel. Snad to bylo mezi léty 1477 a 1479, neboť pozdější písařskou rukou je v berní knize nad jménem Jana Schleichera uveden jistý Jeronimus Czaletka.[25]

Nelze o něm zjistit nic bližšího než to, že vlastnil dům až do začátku 16. století, kdy byl vystřídán dalším majitelem Martinem Permanem.

18) AMB rkp. 8 fol. 45.

19) AMB rkp. 48 fol. 327b z 27. 9. 1424.

20) AMB rkp 48 fol. 334b, 343b.

21) AMB rkp. 48 fol. 368.

22) tamtéž

23) AMB rkp. 48 fol. 392v.

24) Zda do rodiny Schleicherů patřil i Johannes Slayher, který zasedal v radě už v roce 1435 (rkp. 48 fol. 345b), a poté Janko Sleyhar v roce 1440 (rkp. 48 fol. 351), není pro velký časový rozsah zcela jisté, i když by to možné bylo. Johannes Sleicher je v radě uváděn v letech 1445, 1446, 1449, 1450, 1453, 1454, 1457, 1460, 1463,(rkp. 48 fol. 355a, 356a, 370a, 373a, 378a, 380a, 386a). Je-li to ovšem Jan, syn Matyášův, lze také jen těžko říci.

25) AMB rkp. 9 fol. 59.

Ten je uveden v nově založené městské berní knize (od roku 1510) i s nájemníkem Mikulášem lazebníkem, ale jeho vlastnictví netrvalo dlouho.[26]

Někdy mezi léty 1511 a 1514 získal dům Jan konvář (Johannes canulator). V berní knize se poprvé uvádí, že dům měl i obchodní místnost, z níž se také platilo. Jan konvář přikupoval v letech 1514–1526 další vinice v Hustopečích, ale nic bližšího o něm nelze zjistit.[27] Ostatně nedlouho před rokem 1530 přešel dům opět do jiných rukou.

Majitelem se stal Hanns Lainbater (Leinbatter, Lainwatter) zv. Dlouhý Hans (Langhans), jenž byl zámožným postřihačem sukna. I on přikupoval vinice a dle testamentu, sepsaného 11. 11. 1550, se domohl značného jmění.[28] Měl manželku Annu a jediného syna Hannsiho. Staral se zřejmě i o svou matku Magdalenu, o níž je v testamentu zmínka. Hanns Leinbater držel od roku 1543 také ves Brněnské Ivanovice, kterou mu zástavním právem postoupil velehradský klášter.[29] Toto zástavní právo na Nenovice, jak se tehdy Brněnským Ivanovicím říkalo, odkazuje svému synovi Hannsimu s tím, že pokud by mělo být vyplaceno, pak nejméně 1300 zlatými, z kterézto částky nemá jeho matka Anna dostat nic, neboť jde o výhradní odkaz jen jemu samému. Svou manželku a matku totiž zabezpečil Hanns Leinbater starší dostatečně, když jim oběma odkázal vše ostatní, „čím ho Bůh obdařil, tj. dům, dvorec, vinice, erb, peněžní hotovost i celé hospodářství a vše, co sám nahospodařil." Dělit se měli rovným dílem na polovinu s tím, že dětem, které sloužily jeho matce Magdaleně, má být každému dáno 5 zl. Další peníze odkázal „pánům na radnici" na opravy cest; chudým ve špitále na Starém Brně odkázal blíže neurčenou vinici poblíž špitálu v blízkém okolí Brna, „již koupil za hotové", která však musí sloužit špitálu a nesmí být prodána. Jiným chudým odkázal 100 zl. a sirotkům každému po 4–5 zl. Na splnění jeho poslední vůle měl dohlédnout syn spolu s testamentárními svědky, jimiž byl Hans Kostlach, zlatník a Georg Müller.[30] Za necelé tři měsíce pak před 21. 2. 1551 Hans Leinbater zemřel.

Podle testamentu se domu ujal jeho syn Hannsi Leinbater. Zda i on provozoval řemeslo svého otce, prameny neuvádějí, nicméně se zdá, že v podnikání nebyl zdaleka tak úspěšný jako otec. V testamentu, sepsaném v roce 1576 totiž přiznává, že má dluhy nejen vůči městu (20 zl.), ale i řadu dluhů dalších, jež má jeho žena Kateřina postupně splácet pro klid jeho duše. I přes tyto dluhy jí totiž zanechal slušný majetek (dům, dvorec, vinice, víno ve sklepě, stříbrné nádobí, klenoty, bohaté oblečení a další věci), takže by neměl být problém dluhy uhradit. Sám ještě výslovně určil, aby na záduší svých rodičů (matka Anna už tehdy asi nežila) bylo kostelu sv. Jakuba vyplaceno 10 zl. kromě příspěvku 20 zl. na provoz kostela.

Svému švagrovi a švagrové (pravděpodobně sestře jeho manželky) Mikuláši a Martě Mugallovým byl dán pozlacený džbán a pás s andělem, drobnějšími finančními částkami pamatoval na některé své přátele a nezapomněl ani na sluhu Matouše (3 zl) a služebnou Anku (2 zl.). Podle celého znění testamentu lze soudit, že neměl vlastní děti, i když v závěru mluví o jakémsi „svém malém děvčátku Andulce", jemuž odkázal 10 zl. Zmiňoval se i o Šebestiánu Lescherovi, jehož nazývá „Pflegsohn" a jemuž také něco málo dlužil. Péči o tohoto adoptivního syna však přenechal své manželce Kateřině. V úterý po svátku Nejsvětější Trojice, tj. 4. 6. 1577 zemřel.[31]

V letech 1555–1577 jsou však v berní knize postupně nadepisováni a škrtáni majitelé, jejichž držení je však nápadně krátké a připomíná spíše držení zástavní. Jsou to Ambrosius Chrest (1556–1557), Jeronimus Krtz ze Skalice

26) AMB rkp. 10.
27) AMB rkp. 10 fol. 118v.
28) AMB rkp. 49 fol. 128.
29) Dějiny města Brna II., red. DŘÍMAL, J., Brno 1973, s. 271.
30) AMB rkp. fol.128.
31) AMB rkp. 50 fol. 86v.

(1558), Johanes Karnner (1559), Jeremias Summerhold, postřihač suken (1560), který jediný vytrval do roku 1569, a poté od nezjištěné doby Valentinus Tlachanský zv. též Tlachanko nebo Tlachánek, připomínaný ještě roku 1576.[32]

Tyto zápisy jsou o to zajímavější, že pochází z doby, kdy dům měl vlastnit Hanns Leinbater mladší. Protože však jiné prameny o výše jmenovaných mužích mlčí, lze jen těžko hledat odpověď, jež by měla historickou váhu. Teprve následný majitel domu celou situaci alespoň trochu usměrňuje.

Je jím Jiřík Myslík (Gierg Mislik), který získal dům v roce 1577 a držel ho až do své smrti v roce 1593. Odváděl poplatky už nejen z domu na náměstí a ze zakoupených vinic, ale i z obchodu, hostince a masného krámu. Sumární svědectví o jeho majetku podává opět jeho testament sepsaný 10. 10. 1592 a otevřený den po jeho smrti 24. 3. 1593.[33]

Jiřík Myslík odkazuje (po úvodních formulacích, které se týkají jeho smíření s Bohem) své manželce Anně všechno její osobní oblečení, včetně dvou stříbrných pásů a dvou kožichů. Z nemovitostí má po jeho smrti vlastnit dům na Psí ulici před hradbami (dnes přibližně v místech Marešovy ulice), k němuž dostala i polovinu zahrady tamtéž. Stala se majitelkou 2/4 vinice v Hustopečích na Horním vrchu a vinice ležící „hned vedle domu holičova". Svému synu Jiřímu (Giergovi) odkazuje masný krám, jenž se nachází na horní části náměstí vedle Merta Mayerwalda, a to se všemi právy, které k němu náleží. Přidává mu i druhou půli zahrady u domku na Psí ulici. Nezapomíná ani na svou dceru Marianu, jíž odkazuje dva vzácné kožichy, dva pozlacené pásy a dva čepce vyšívané zlatohlavem. I ona dostává podstatnou část vinice v Hustopečích v trati zv. Strassberg. Z testamentu vyplývá, že Jiřík Myslík měl i nevlastního syna Tobiáše Hilgmargerna, jemuž odkazuje 40 tolarů, které mu má ovšem po 10 tolarech ročně vyplácet Lorenz Kranich. Veškerý zbylý majetek pak dělí na třetiny s tím, že 1/3 má dostat jeho manželka Anna a o zbylé dvě třetiny se mají rovným dílem podělit jeho děti Jiřík a Mariana a jeho vnuci (děti Mariany) Václav a Rozina. Pokud by však někdo z dědiců zemřel, má jeho díl připadnout městskému špitálu na Křenové, na což mají dohlédnout Mikuláš Migl von Stohem a Hansen Sprech. I svědkům testamentu má být vyplacena peněžitá odměna, neboť právě Michal Schnabl a Marek Maywald mají dohlédnout na plnění závěti.[34]

Po smrti Jiříka Myslíka se stal majitelem domu na náměstí jeho syn Jiří Myslík (Gierg Mislik)[35]. Stal se bezpochyby váženým brněnským měšťanem, neboť od roku 1596 až do své smrti v roce 1603 zasedal v městské radě, v roce 1602 dokonce zastával funkci purkmistra a v letech 1598–1601 byl výběrčím městské berně. Byl ženat se Zuzanou, ale manželství zůstalo bezdětné. Dne 31. 8. 1604 však došlo mezi Zuzanou a radním Antonim Trusym k incidentu, který se odehrál v domě na náměstí a dokonce měl i soudní dohru. To ovšem byl již Jiří Myslík mrtev, neboť zemřel 28. 2. 1603 a byl pohřben u sv. Jakuba. Nezanechal, bohužel, žádný testament, takže se jen těžko orientujeme, co se vlastně onoho 31. 8. 1604 v domě na náměstí odehrálo. Podle očitých svědků prý v pozdních nočních hodinách vtrhl do domu, který teď obývala Myslíkova vdova Zuzana sama, Antoni Trusy (zástupce italských velkoobchodníků v Brně), který s jižním temperamentem sobě vlastním, navíc posilněn dobrým vínem, ji napadl nejen slovně (údajně pro neplacení nějakých dluhů), ale i fyzicky, a způsobil jí zhmožděniny a podlitiny. Zuzana ho okamžitě žalovala a Trusy byl skutečně odsouzen k pokutě 40 zlatých. Patrně však ani ona sama nebyla zcela bez viny, neboť vzápětí byl Trusymu peněžitý trest snížen o plných 30 zlatých na pouhých 10 zlatých s tím, že i paní Zuzana byla

32) AMB rkp. 11 fol. 124 a rkp. 12 fol. 125.
33) AMB rkp. 50 fol. 416v, rkp. 7245 fol. 17v.
34) AMB rkp. 50 fol. 416.
35) AMB rkp. 12 fol. 125.

soudem napomenuta, neboť „bylo dostatečně známo, že i ona svůj meč v ústech (jazyk) umí výborně používat!“[36] Nicméně tento incident, jehož bezděčným svědkem dům byl, nijak nezabránil tomu, aby Antoni Trusy nebyl v témže roce nadále členem brněnské městské rady, když už předtím v roce 1603 zastával funkci radního.

Někdy před rokem 1610 však dům U Zlaté lodi přešel z majetku vdovy Zuzany Myslíkové do majetku jistého Caligardiho. Zda to byl týž Caligardi, který už před tím vystupoval v Třebíči jako agent jednoho z velkých italských obchodních domů (1604), nelze přesně zjistit, neboť se liší údaje o jeho křestním jménu. Zatímco brněnský Caligardi je uváděn Gödlem jako Nicolo (ale to nemusí být průkazně přesné), třebíčský agent je znám jako Francesco.[37]

Podstatnější však je, že v roce 1633 směnil Caligardi svůj dům na náměstí za dům v Kobližné s opatem kláštera v Zábrdovicích Benediktem Waltenbergerem (1581–1645), čímž se na více než čtyřicet let dostal dům do majetku vysokých hodnostářů premonstrátského řádu. Řádovým domem se však nikdy nestal a zůstal v osobním vlastnictví jeho opatů.

Benedikt Waltenberger pocházel sice z Olomouce, ale svá studia absolvoval v semináři brněnské jezuitské koleje, což mělo na jeho další život velký vliv. Rozhodl se vstoupit do premonstrátského zábrdovického kláštera v roce 1600 přesto, že jeho luterští rodiče mu úmysl nejen důrazně vymlouvali, ale dokonce se mu to snažili překazit. Benedikt byl proto poslán do Prahy na Strahov, aby byl vzdálen bezprostřednímu vlivu rodičů. Právě tam vyzrál Benedikt Waltenberger v muže plně oddaného ideálům, jimiž byl naplněn. Po návratu z Prahy se razantně ujal nejen nápravy vnitřní kázně kláštera, ale i získávání nemovitých a movitých statků pro klášter. I když mu v tom na čas zabránilo České povstání (1619–1621) a klášter utrpěl větší škody, ihned po porážce českých stavů začal pracovat s neutuchajícím úsilím znovu. Už v roce 1625 získal tzv. Fischhof se zahradou a zahradním domkem na brněnském předhradí nedaleko Židovské brány za svrateckým náhonem nedaleko cesty k Trnité na pozemcích města Brna. Koupil ho od Martina Bundialka za 850 zl. a v roce 1631 k němu přidal i dům na Kobližné ulici, z něhož od 17. 9. 1631 odváděl menší poplatek. Ne však dlouho, neboť už v roce 1635 (od 28. 9.) platí plných 10 let z domu U Zlaté lodi na náměstí.[38]

Waltenbergerovi se však stalo osudovým obléhání Brna Švédy v roce 1645. Tak jako mnozí jiní církevní hodnostáři a příslušníci šlechty, ani Waltenberger nevěřil, že by Brno dvacetinásobné přesile odolalo, a volil proto útěk do Vídně. Nebyl tehdy už nejmladší a byl patrně nemocen, neboť se do Brna nevrátil ani poté, kdy koncem srpna 1645 švédská armáda s nepořízenou od města odtáhla a Brno se mohlo radovat z toho, že odolalo. Dne 1. 10. 1645 Benedikt Waltenberger umírá a vrací se do Brna již pouze ke svému poslednímu odpočinku na hřbitově u kostelíka sv. Kunhuty v Brně-Zábrdovicích. Jeho náhrobní kámen, přenesený po zrušení hřbitova v roce 1783 do klášterní zahrady, je dnes uložen v městském lapidáriu na Špilberku.[39]

Zatímco Benedikt Waltenberger Brno a dům na náměstí opustil, jiný člen premonstrátského kláštera a jeho pozdější opat Godefrid Olenius naopak obojí obléhání Brna (1643 a 1645) ve zdraví přežil právě v tomto domě. Olenius se

36) AMB rkp. 7245 fol. 96 – 1000 a Trauternberger, G.: Die Chronik der Landeshauptstadt Brünn, Brno 1896, III. díl, s. 114.

37) AMB rkp. 12 fol. 125.

38) Hurt, R.: Kostel Nanebevzetí P. Marie v Brně-Zábrdovicích, Příloha k 1. číslu Vlastivědného věstníku moravského 1996, s. 25–27.

39) Na náhrobním kameni je napsáno: Anno Dni MDCXLV, kal. Octo obiit Viennae sue cici Hostis Furore exulans RMUS PR. D.D. Benedictus Waldenberger Aetatis suae LXIIII cum Mnrio huic XXXVI Abbas praefuisset illinc huc translatus requiecit in pace. V dolní polovině náhrobníku je opatský znak kláštera premonstrátského v Zábrdovicích. Bílý mramor, 104 x 78 cm.

narodil v roce 1611, do zábrdovického kláštera vstoupil v roce 1633, když už předtím kratší čas působil v Nové Říši. Dne 12. 6. 1650 byl velkou většinou hlasů zvolen do čela zábrdovických premonstrátů a tvrdí se o něm, že se stal největší osobností, která kdy seděla na zábrdovickém opatském stolci[40].

Zatímco své síly věnoval stavební činnosti a hospodářským aktivitám kláštera, k odpočinku se uchyloval do svého brněnského domu, který zdědil v okamžiku zvolení opatem a který vlastnil až do roku 1672. Ač byl stavebně velmi činný a podnikavý v areálu kláštera, není známo, že by jakkoliv stavebně upravoval svůj dům na náměstí U Zlaté lodi. Na samém konci roku 1672 (9. 11.) ostatně tento dům prodal se souhlasem městské rady brněnské (2. 12. 1672) Gottfriedu von Walldorf, jehož nepochybně dobře znal. Sám se už uchýlil do budov kláštera a ještě plných 10 let ho velmi úspěšně řídil. Zemřel 14. 11. 1682 v době největšího rozkvětu kláštera.

Gottfried von Walldorf byl synem obchodníka z Kolína nad Rýnem, ale nastoupil úřednickou dráhu. Získal licenciát na pražské Univerzitě Karlově v oboru práv, působil jako sekretář nejvyššího zemského sudího Františka hraběte Magniho, po jehož smrti se sám stal zemským moravským advokátem, posléze dvorním radou a tajným sekretářem České dvorské kanceláře. Jako vysoce postavená osobnost hledal v Brně patřičné trvalé ubytování a odkoupil proto dům U Zlaté lodi. K zábrdovickému premonstrátskému prostředí měl blízký vztah, neboť založil a finančně zabezpečil oltář sv. Barbory v klášterním kostele a tamtéž si zajistil rodinnou hrobku, v níž byl také v roce 1687 pochován. Dům na náměstí však už v době jeho smrti měl nového majitele.[41]

Byl jím pravděpodobně od roku 1686 Andreas rytíř Roden von Hirzenau, jenž ho držel až do své smrti 18. 4. 1700. Tento nový majitel byl nejvyšším zemským sudím a pro sebe a svou rodinu založil v kostele sv. Tomáše hrobku. Odpočívá v ní nejen on sám, ale i jeho manželka Ota (zemřela 12. 11. 1729) a další člen rodu Thadeus sv. p. Roden von Rodenau, jenž zemřel necelý rok po ní.[42]

Dům na náměstí se dostal poté do majetku Dietrichsteinů, čímž se rozšířil rejstřík jejich nemovitostí v Brně.

Z popisů domů pořízených v roce 1744 pro účely případného ubytování vojska vyplývá, že dům měl tehdy 14 pokojů, dvě kuchyně, dva obchody a stáj pro 6 koní, byl vřazen i nadále do III. městského kvartálu pod pořadové číslo 8 a v majetku Dietrichsteinů setrval nejméně do konce 60. let 18. století.[43]

Z této doby pochází také obrazové svědectví o vzhledu průčelí domu palácového typu. Na své vedutě ho totiž zachytil malíř Josef Maserle v roce 1786 spolu s celým náměstím, včetně kostela sv. Mikuláše.[44] Na této vedutě se jeví dům jako třípatrový a pokrytý šindelovou střechou s třemi vikýři. Průčelí je vertikálně členěno dvěma pilastry na tři pole, přičemž ve středním poli je v každém patře po třech oknech, v okrajových polích pak po dvou oknech. Přízemí je od pater odděleno horizontální římsou, má jednoduchý vstupní portál, po jehož stranách jsou vpravo tři a vlevo jedno okno.[45]

40) HURT, R.: cit. pr. s. 28–32.

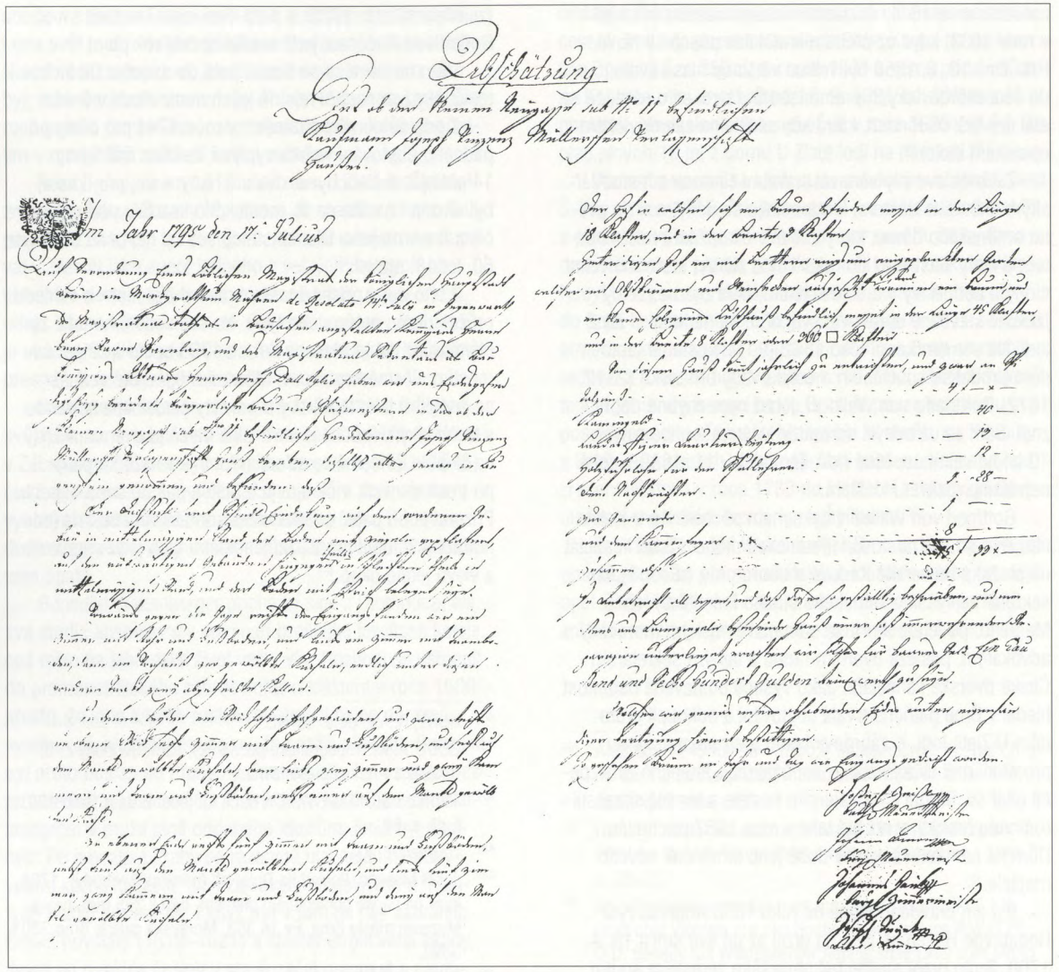
41) GÖDL, Alois: Topografické poznámky, nám. Svobody č. 8, rukopis v Archivu města Brna.

42) Tamtéž a SCHRAM, W.: Ein Buch für jeder Brüner, Brno 1901, I. díl, s. 60.

43) viz pozn. č. 41.

44) Josef Maserle, Pohled na Dolní trh (náměstí Svobody), 1768, kvaš na papíře podlepeném plátnem, 640 x 395 mm, nesig., Muzeum města Brna, Ev 16.363, Moravská galerie Brno 3891, 3892.

45) Domovní štít U Zlaté lodi na průčelí není zachycen, patrně ho začal více využívat až jeden z následných majitelů Josef Vincenc Müller.

Ocenění domu v pozůstalosti Jos. Vincence Müllera († 11. června 1795), AMB.

Do jaké míry se na vlastnictví domu podíleli bratři Karel Maxmilian (1702–1784) a Jan Leopold (1703–1773), hrabata z Dietrichsteinu, lze už dnes jen stěží určit, je však pravděpodobné, že po smrti Jana Leopolda v roce 1773 byl dům buď pronajímán, nebo v polovině 70. let přešel na jiného vlastníka.[46] Jan Leopold hrabě z Dietrichsteinu je znám jako zakladatel kláštera Milosrdných bratří (1747) a stavebník paláce na dnešní Masarykově 31 (1739–1748)[47], později zbořeného.[48]

V roce 1775 na základě císařského nařízení o číslování domů získal dům U Zlaté lodi číslo 331 a je pod ním uveden i v prvním tištěném adresáři z roku 1779.[49] Jako majitel je tam uveden jistý „von Boleslawsky", což budí poněkud rozpaky. Je totiž dosti nepravděpodobné, že by tento nepříliš známý hospodářský úředník měl takový dostatek finančních prostředků nejen pro zakoupení, ale i pro udržování nákladného obydlí. Zatím se nepodařilo zjistit ani křestní jméno tohoto muže, je o něm pouze známo, že se podílel spolu s řadou významných osobností na založení brněnské pobočky společnosti Agriculturgesellschaft, vzniklé původně v roce 1764 ve Vídni s pobočkami v Praze (1766), poté v Lublani a ve Štýrském Hradci. Brno se připojilo v roce 1769 za přispění Jana Křtitele Mitrovského, Františka Antonína Kořenského, Jana Nepomuka Hausperského z Fanalu a řady dalších. Mezi nimi figurují i hospodářští úředníci Dolak, Reihard, Rupp a von Boleslawsky. Ustavující schůze se konala 12. 6. 1770 a předsedou byl zvolen Jan Kř. Mitrovský. O Boleslawském už pak není ani zmínky. Zdá se proto pravděpodobnější, že byl v okamžiku tisku adresáře spíše nájemcem než majitelem, ač to adresář v jiných případech nečiní. Je totiž možné, že ještě v roce 1779 byl dům v majetku hrabat Dietrichsteinů, jež ho mohli pronajímat.[50]

Poněkud jiná situace nastala, jakmile se majitelem stal Josef Vincenc Müller (1749–1795), jenž mu vtiskl punc bohatého obydlí velkoobchodníků. Dům získal před rokem 1794, ale dlouho se z něj netěšil. Josef Vincenc Müller se už 7. 4. 1775 stal brněnským měšťanem a byl obchodníkem s rozličným, zejména pak koloniálním a delikatesním zbožím. Byl totiž v obchodním spojení s jedním z největších velkoobchodníků té doby v Brně Johannem Jakubem Herzogenrathem z Norimberka a Abrahamem Greisingerem, jeho zetěm, kteří už od 70. let 18. století provozovali obchodní činnost i na území tehdejšího habsburského státu a měli úzké vztahy přímo v Brně.[51]

Josef Vincenc Müller byl ženat s Františkou roz. Ungerovou, ale manželství zůstalo bezdětné. Domohl se značného jmění, což dokládá soupis jeho majetku, jenž byl na příkaz města Brna úředně pořízen jen měsíc po Müllerově smrti. Müller zemřel jako šestačtyřicetiletý 11. 6. 1795[52] a už 17. 7. 1795 sestavená komise pečlivě zaznamenala všechen majetek (ale i dluhy a pohledávky), jež zemřelý zanechal.[53] Na soupisu měl bezpochyby zájem nejen jeho obchodní partner Greisinger (Müller s ním v roce 1793 založil půjčovní banku spolu s vydavatelstvím moravských novin a Intelligenzzettl s informační službou zákazníků), ale i další z obchodních partnerů Johann Herring. Proč, to vysvitne z následujícího.

46) Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Jižní Morava, Praha 1981, s. 298–299.

47) SCHRAM, W: Ein Buch für jeder Brünner, Brno 1902, III. díl, s. 140, dům č. 331.

48) TRAUTERNBERGER, G.: cit. pr. IV. díl, s. 110.

49) Verzeichniss der in der königlichen Stadt Brünn befindlichen Gässen, numerierten Häuser, Inhaber und ihrer Schilde... Brünn, gedruckt mit Neumannschen Schriften, durch Johann Kranz, Faktorn. 1779. 80. 33, (16 s.).

50) TRAUTERNBERGER, G.: cit. pr., IV. díl, s. 110.

51) tamtéž s. 174–175.

52) AMB rkp. 222, II. díl (dle abecedy písm. M).

53) AMB – sbírka pozůstalostí č. 838.

Johann Herring (od 1813 Ritter von Herring)
14. 12. 1758 – 15. 1. 1836
m. Franziska, vdova Müllerová, roz. Ungerová
29. 3. 1765
sňatek 4. 10. 1795 Brno
(manželství bezdětné, adoptován synovec)

Ernst Johann Herring
(od 1859 Ritter von H., od 1867 Freiherr v. Frankensdorf)
17. 10. 1816 Tennenlohe bei Erlangen 21. 10. 1871 Brno
m. Johanna Amalie, roz. Pechterová
(14. 11. 1828 – 7. 11. 1893
sňatek 11. 11. 1849 Brno

Viktor Franz Johann
1. 11. 1851 Brno 30. 11. 1907
m. Josefine von Strassoldo-Gräfenberg
11. 11. 1855 Graz 1909
sňatek ?
(Viktor pohřben 5. 12. 1907 v Brně)

Ernst Josef Michael Viktor Johann
13. 10. 1875 Habrovany u Vyškova
od 1921 rakouský občan

René
8. 2. 1881 Strassoldo bei Görz
od 1925 italský občan

Ernst Johann Adolf baron von Herring-Frankensdorf
m. Irma Carolina Johanna Franziska,
roz. Svobodná paní von Hardtmuth
8. 4. 1862 Č. Budějovice - ?
sňatek 7. 10. 1883 Brno (od 5. 9. 1899 katolička)

Ernestina Mathilda
17. 7. 1885
m. tajný rada von Preising

Franziska Marie
9. 3. 1894 Wien

Marie Elisabeth sv. paní von Herring-Frankensdorf
19. 11. 1900 Gmünden

Johann Ernst August H.-F.
1. 9. 1891 Gmünden ?
m. Elisabeth Herma Augusta Viktorie,
roz. Schaumburg-Lippe
31. 5. 1908 Buckeburg
sňatek 9. 1. 1930 Pullach
Sibila 13. 3. 1932 Wien
Hans 5. 2. 1933 Grünau okr. Gmünden

Friedrich Johann Isidor Franz
7. 4. 1898 Gmünden ?
m. Wilhelmine Renate, roz Sermage
24. 3. 1906 Wien
sňatek 21. 6. 1932 Wien
rozvod 1934
(Mathilde Lameron-Saliusová, roz. Hardtmuthová,
sestra Friedrichovy matky ho již zletilého adoptovala s tím,
že od 18. 2. 1939 mohl ke svému jménu užívat přídomek Hardtmuth)

Stručný rozrod rodiny Herring-Frankensdorf, Milena Flodrová.

Soupis Müllerova majetku zabírá několik desítek listů a obsahuje kromě jiných zajímavostí i přesný popis jak domu na náměstí U Zlaté lodi (tento domovní znak důsledně používá už brněnský adresář z roku 1794!), tak i domu na Malé Nové (dnes Veveří) č.11, který Müller také vlastnil. Pro informaci lze shrnout, že aktiva pozůstalosti činila 190 040 zl. 6 kr., pasiva pak 60 427 zl. 31 kr., takže čistý majetek představoval 129 612 zl. 35 kr. Hodnota tohoto obnosu měla být podle přání zemřelého rozdělena mezi jeho manželku Františku, dále pak Marii Annu provdanou Walterovou, rozenou Schmidlinovou, a svobodnou Terezii Schmidlinovou stejným dílem. Majitelkou domu na náměstí se však stala výhradně Františka Müllerová, která dům držela ještě v roce 1827, kdy už byla dávno provdána za Johanna Herringa.[54] Sňatkem s Františkou Müllerovou získal tak Johann Herring nejen reprezentační obydlí, ale i pevnou základnu svého velkoobchodního podnikání podpořeného i věnem své ženy.

54) Popis a ohodnocení obou nemovitostí provedl odborník na stavební záležitosti František Xaver Spannlang a magistrátní sekretář jako stavební komisař aktuár Josef Dall-Aglio spolu s městským stavitelem Josefem Zeisem a Johannem Amonem a tesaři Johannem Haufem a Josefem Tuczkem. Shledali, že „střecha s šindelovým pokrytím je v dobrém stavu a podlaha půdy je vydlážděna cihlami. Ve 3. patře obráceném do náměstí byly 4 pokoje, 1 alkovna a 1 komora, poté proti dvoru předsíň a klenutá kuchyně. Ve 2. patře jako výše 4 pokoje a proti dvoru 2 pokoje, komora a kuchyně. Ve dvoře vlevo v bočním traktu pak 2 pokoje a 2 pokoje s kuchyní. Vzadu ve dvoře v příčném křídle se nacházely 2 pokoje s trámovým stropem a klenutou kuchyní. Krovy a šindelová krytina nad těmito bočními trakty byla rovněž zachovalá. V 1. patře obráceném do náměstí byl vpravo jeden pokoj s komorou, na nějž navazovala klenutá předsíň, vlevo pak klenutý pokoj a za ním klenutá místnost, snad kvelb, do dvora opět jeden pokoj, v příčném dvorním křídle další pokoj s kuchyní. V přízemí se nacházel klenutý vjezd se schodištěm. Vlevo od vjezdu byla klenutá místnost, poté velká obchodní místnost s malým skladem. Naproti vedle schodiště pak malý zařízený obchod a vzadu ve dvoře klenutá stáj a větší kůlna pro uložení kočáru či vozu. V pravém bočním křídle v přízemí se nacházel pokoj a komora, za nimi pak dva kvelby a jedna kuchyně. Vedle stáje pro pět koní byla další klenutá místnost v příčném dvorním křídle. Dvůr měřil na délku 8 a na šířku 4 sáhy (16 a 8 m) a rostl na něm strom. Ve dvoře se nacházel i odpadní kanál. Celý dům byl podsklepen, zvláštní oddělení sklepa bylo určeno pro uložení 24 sudů vína.“ Komise také konstatovala, že se z domu platilo 35 zl. poplatků za rok, a to z 5 komínů 20 zl., kominíkovi 12 zl. a vojenské poplatky 3 zl. Hodnotu celého domu pak komisionáři odhadli na 14500 zl., podobně pečlivě byl prohlédnut a popsán i dům na Malé Nové č. 11. I on byl shledán v poměrně zachovalém stavu, neboť byl zřejmě nepříliš dávno opraven. Dům měl do ulice úzké stavení, na něž navazovaly vpravo i vlevo dvorní trakty, jež vzadu uzavíralo opět menší dvorní příčné křídlo. Z ulice vedl do domu klenutý vjezd, vpravo od něho byl pokoj s kuchyní stejně jako vlevo. Pod tímto traktem byly také dva od sebe oddělené sklepy. Dvorní příčná křídla byla jednopatrová, v pravém bylo 6 pokojů s trámovými stropy a 6 kuchyní, v levém dva pokoje, 2 komory a 1 kuchyně. To vše v patře. V přízemí traktů bylo v pravém 5 pokojů a 5 kuchyní, v levém 5 pokojů, 2 komory a 3 kuchyně. Dvůr, na němž se nacházela studna, měřil na délku 18 a na šířku 3 sáhy (asi 34 a 6 m). Za tímto dvorem se táhla poměrně velká zahrada (85 x 16 m) osázená ovocnými stromy a vinohradem. I ona měla svou studnu a malou besídku. Hodnotu tohoto nájemního domu odhadla komise na 1600 zl. Poplatky z něho činily ročně 15 zl. 33 kr. (daň obci – komíny, kominíci, ale i noční hlídači (1 zl. 18 kr.) a daň z fůry dřeva aj.) Dlužno dodat, že dům byl zcela obydlen nájemníky, z nichž každý platil roční nájem. Bude snad zajímavé uvést, jací nájemníci se v domě č. 8 na nám. Svobody v okamžiku sepisování tohoto protokolu nacházeli. Byl to tedy apelační rada baron von Pillersdorf, jenž platil 310 zl. ročního nájmu, dalším nájemníkem byl Anton Hueber se 106 zl., třetím byl pláteník Andreas Guschelbaum a čtvrtým hodinář Sebastian Kurz. Oba poslední platili i za obchodní místnosti, Hueber necelých 100 zl. a Kurz pak 196 zl. Na ročním nájmu činil tedy příjem přes 700 zl.

Johann Herring patří do skupiny tzv. gründerů, kteří na přelomu 18. a 19. století položili základy k velkolepému podnikání, ať už ve výrobě či v obchodě. Sami většinou pocházeli ze zcela nevýrazného prostředí a domohli se neuvěřitelného bohatství a věhlasu svými schopnostmi a nepředstavitelnou pílí.

Johann Herring (1758–1836) začínal svou obchodnickou dráhu v roce 1776 jako obchodní zástupce norimberské firmy Johanna Jakuba Herzogenratha. Ten ho v roce 1780 poslal do Brna ke svému zeti a společníkovi velkoobchodníku Abrahamu Greisingerovi s doporučením, aby mu pomohl založit další samostatný obchod na Moravě, a podpořil tak prosperující obchodní dům Herzogerath-Greisinger. To se podařilo a Johann Herring se usadil v Brně v domě poblíž Židovské brány na dnešní Masarykově třídě.[55] Stál po boku oběma svým společníkům i v kritickém roce 1788, kdy císař Josef II. zapověděl na území svého mocnářství veškerou obchodní činnost všem „cizím" firmám, zejména německým. Herzogenrath se proto musel rozhodnout, zda své pobočky v Brně zrušit nebo naturalizovat. Rozhodl se pro řešení druhé, čímž určil další životní cestu mladého obchodníka Johanna Herringa. Ten byl proto oficiálně z firmy Herzogenrathovy propuštěn a osamostatnil se. Více méně jen „naoko", neboť i jeho bývalý šéf nakonec získal povolení v Brně podnikat, nicméně Herring už vystupoval jako samostatný obchodník (s lihovinami), byť v úzké spolupráci jak s Herzogenrathem, tak i Greisingerem, jenž sídlil na Radnické ulici č. 2. Herring převzal starý obchod Pazderův, jenž k úpadku přivedli Spät a Dötschmann a obnovil záhy jeho činnost.[56]. Ale pak udělal velmi důležitý životní krok.

Bezpochyby se dobře znal s Josefem Vincencem Müllerem, s nímž ho pojily profesní zájmy obchodnické[57], a proto po smrti tohoto velkoobchodníka nabídl manželství jeho mladé a bezdětné vdově, čímž se stal Müllerovým následovníkem a mohl své podnikatelské schopnosti rozvinout naplno. Na přelomu 18. a 19. století mělo Brno dva velké obchodní domy: Herzogenrath-Greisinger na Radnické ulici 2 a Herring na náměstí Svobody 8. I když dům na náměstí oficiálně vlastnila Herringova žena Františka, vdova po Josefu Vincenci Müllerovi,[58] iniciátorem veškerého podnikatelského dění v onom domě (stejně jako v domě, který si Herring na dnešní Masarykově třídě ponechal)[59] se stal Johann Herring. Měl ostatně z minulých let bohaté zkušenosti nejen v podnikání obchodním.

Už v roce 1793 totiž odvrátil zánik barvírny Johanna Christiana Gloxina v Brně tím, že po jeho smrti 12. 1. 1793 sám tuto barvírnu na 6 let najal, aby tak umožnil vdově a sirotkům překlenout obtížnou dobu po smrti živitele. Povolal si na pomoc Jakuba Schölleho, jehož ustanovil svým společníkem a ředitelem podniku. O dva měsíce později, 30. 3. 1793, se podílel, jak již bylo zmíněno, spolu s Greisingerem a tehdy ještě žijícím Müllerem na zřízení půjčovní banky v Brně, v jejímž majetku bylo i privilegium na vydávání moravských novin.[60] V roce 1796 spolu se starohrabětem Hugo Salmem, brněnským lékárníkem Vincencem Petkem a brněnskými textilními továrníky Hopfem a Bräunlichem založil první přádelnu v habsburské monarchii podle značně pokročilého anglického vzoru. Nebyla prvním textilním podnikem, který Herring pomáhal založit a dlužno říci, že po několika letech činnosti zanikla. Nicméně soukenická továrna v Křižanově, u jejíhož zrodu v roce 1794 také Johann Herring stál, naopak vzkvétala.[61] Záhy poté se

55) Trautenberger, cit. pr. , IV. díl , s. 127.

56) tamtéž s. 174–175.

57) tamtéž s. 200.

58) Adresáře města Brna z let 1794, 1806 a 1827.

59) V letech 1811–1823 probíhala jednání o úpravě Herringových domů č.p. 434 a 439 na dnešní Masarykově ulici, viz AMB Spisovna politicco-publica sing. p, kr. 206 i. 4. 3695, kr. 232 i. č. 4292 a kr. 320 i. č. 5984.

60) Trautenberger, cit. pr. IV díl, s. 200.

61) tamtéž, s. 210.

Johann Herring stal správcem peněžních transakcí starohraběte Hugo Salma a v jeho společnosti pronikl i do tehdejších vědeckých a odborných společností přírodovědných, ale i zdravotnických, osvětových a kulturních. Ve většině případů se stal jejich mecenášem.[62]

Osvědčil i prozíravost a osobní statečnost, s níž v roce 1809 zachránil před francouzskými vojsky řadu městských a státních statků, když už před tím v letech 1805–1809 se velkou měrou podílel na dodávkách pro rakouskou armádu. Byl za to dokonce v roce 1810 vyznamenán rakouským rytířským křížem císaře Leopolda a není divu, že v roce 1813 byl císařem Františkem I. povýšen do rytířského stavu jako Johann Ritter von Herring.[63]

Měl jen jeden životní neúspěch. Jeho manželství s Františkou bylo bezdětné a Herring musel zcela vážně uvažovat o tom, komu předá po celý svůj život budovaný majetek, podnikatelské zkušenosti a elán pokračovat ve všem dále. Rozhodl se pro svého synovce Ernsta Johanna Herringa žijícího zatím ve svém rodišti Tennenlohe u Erlangenu v Německu, kde se v roce 1816 narodil. Johann Herring ho pozval v roce 1829 do Brna. Věděl, že tehdy třináctiletý chlapec bude muset projít speciálním vzděláním, aby se mohl ujmout strýcova dědictví, a proto mu toto vzdělání zajistil a finančně uhradil v Anglii. Byl ostatně nejvyšší čas, protože 15. 1. 1836 Johann Herring v Brně zemřel a veškeré jmění, podnikatelské svazky a životní styl jako takový převzal jeho dvacetiletý nástupce, synovec Ernst Johann Herring.[64]

Dlužno říci, že tento mladík skutečně kráčel ve stopách svého předchůdce nejen ve věcech pracovních, ale i ve snahách mecenášských, a překonal Johanna Herringa v řadě věcí.[65]

Jedna z nich se přímo dotýkala domu na náměstí, jehož se stal majitelem na počátku 40. let 19. století. Už v roce 1843 se rozhodl celý dům přestavět tak, aby vyhovoval jeho potřebám, a proto si dal vypracovat plány, jež zhotovil brněnský městský stavitel Anton Marek, a předložil je stavebníkovi 21. 2. 1843.[66] To ovšem už dům nesl jiné popisné číslo, jež dostal v roce 1805, kdy proběhlo přečíslování domů v Brně, a místo starého čísla 331 tak dostal dům na náměstí číslo 72. To si pak nesl i do radikální úpravy číslování domů, která proběhla v Brně v roce 1867 a při níž dostaly domy zcela nová, tzv. orientační čísla. Herringův dům byl označen orientačním číslem 10 a popisné č. 72 mu zůstalo. Ani ono orientační číslo 10 však nebylo konečné, neboť v roce 1915 při úpravě číslování Velkého náměstí (náměstí Svobody) dostal své dnešní číslo 8.[67]

To však už Ernst Johann Herring nežil, neboť zemřel v roce 1871 v Brně po dosažení řady poct za svou činnost pro město a jeho život. Už v roce 1850 byl sám povýšen

62) tamtéž, s. 215 a 233.

63) Kromě toho se nesmírně angažoval spolu s brněnským evangelickým farářem Mgr. Viktorem Heinrichem Rieckem ve věci záchrany šesti moravských vojenských zběhů před popravou, která jim hrozila, viz Trautenberger, cit. pr. s. 226–229, a zasloužil se i o záchranu nejen vojenského oděvního materiálu, ale i cenného chovného stáda ovcí španělského plemene, opět viz Trauenberger, cit. pr. V. díl s. 15 a 22. K tomu je třeba dodat, že Johann Herring koupil v roce 1824 od státního studijního fondu statek Habrovany za 95300 zl., přestavěl celé toto svoje sídlo a rozšířil svůj podnikatelský zájem i o tento druh podnikání, viz Trautenberger, cit. pr., V. díl, s. 56.

64) Viz přiložený rodokmen.

65) Traetenberger, cit. pr., V díl, s. 79 a 103. Ernst Johann Herring už v roce 1837 spolu s textilními továrníky Schöllerem a Offermannem po překonání různých překážek založil v Brně Čtenářský spolek. V roce 1845 pak ve spolupráci s dalšími brněnskými podnikateli Offermannem, Bracegirdlem, Rahnem, Kohlrauschem a Hüfflem založil a uvedl do provozu brněnskou plynárnu.

66) AMB spisovna policito-publica, sign. P, kr. 65, i. č. 864.

67) Adresáře města Brna z let 1806, 1867 a 1916.

do rytířského stavu, poté v roce 1867 do stavu svobodných pánů Herring-Frankensdorf, po své smrti se stal čestným občanem Brna s povolením, aby rodinná hrobka, budovaná na Ústředním hřbitově, byla postavena jako malé mauzoleum. Ernst Johann Herring byl také členem panské sněmovny, byl prezidentem Obchodní a živnostenské komory v Brně a požíval velké úcty, takže po něm byla v roce 1886 pojmenována i nově vzniklá ulice Herringgasse-Herringova (dnešní Pionýrská).[68]

Na rozdíl od svého bezdětného strýce však měl s manželkou Amálií dva syny: Viktora barona Herringa-Frankensdorfa (1851–1908) a Ernsta, barona Herringa-Frankensdorfa (1852–?). Oba se narodili v Brně, ale ani jeden z nich už neměl k městu tak úzký vztah jako oba jejich předci.[69] Dům na náměstí, tradičně nazývaný U Zlaté lodi, byl až do roku 1893 v majetku paní Amálie, vdovy po Ernstu Johannu Herringovi, a po její smrti 7. 11. 1893 přešel na syna Ernsta sv. p. Herringa-Frankensdorfa. Ten už se nevěnoval obchodní činnosti s plným zaujetím, byl velkoprůmyslník a po svatbě s Irmou Karolínou von Hardtmuth z Českých Budějovic (7. 10. 1883) pobýval velmi často v rakouském Gmündu. Tam se mu také narodily jeho tři děti, i když brněnský dům na náměstí si natrvalo podržel ve vlastnictví až do poloviny 20. let 20. století. Pak jej přenechal stejným dílem svým dvěma synům Johannu Ernstu Augustovi baronu Herringu-Frankensdorfovi a JUDr. Friedrichu Johannu baronu Herringu-Frankensdorfovi. Zatímco první z nich byl velkostatkářem, druhý převzal i otcovu profesi velkoprůmyslníka, nicméně jejich pouto k městu Brnu se stále více uvolňovalo, až koncem 20. let 20. století prodali dům na náměstí Svobody č. 8 pražské České escomptní bance (vlastnila tehdy ostatně i dům sousední č. 9). Rokem 1930 končí téměř devadesátiletá historie Herringova paláce.[70]

Banka však vlastnila dům necelé čtyři roky a poté je oba na konci srpna 1933 prodala dvěma brněnským obchodníkům. Dům získal Leopold Blum, jenž v té době vlastnil a provozoval obchod linoleem, voskovaným plátnem a gumovým zbožím, který se nacházel na dnešní Masarykově třídě č. 13/15. Druhý dům (č. 9) přešel do majetku Roberta a Karla Placzkových. Ale to už se na obzoru rýsovaly budoucí kritické události vedoucí k vypuknutí II. světové války a Leopold Blum je jako člen brněnské židovské komunity pravděpodobně pocítil přímo na sobě. V roce 1942 je v adresáři jeho firma uvedena jako „Blum Leopold Nachfolger, Linoleum - Industrie, Herman Göring Strasse 11–15“, přičemž žádné bydliště, a tudíž ani dům na náměstí č. 8 tohoto obchodníka se už v Brně neuvádí.[71] O postižení rodiny Blumovy v Brně vůbec svědčí i to, že brněnský adresář z roku 1948 už neuvádí žádného člena této rodiny.[72]

68) Schram, cit. pr. V. díl, s. 105. Hrobka je dodnes na Ústředním hřbitově v Brně, Vídeňská 96, skup. 22 a, hrob č. 10 viz Flodrová, M: Brněnské ulice a vývoj jejich názvů od 13. století po dnešek, Brno 1997, s. 181.

69) AMB, Sbírka listů domovského práva (řazena abecedně).

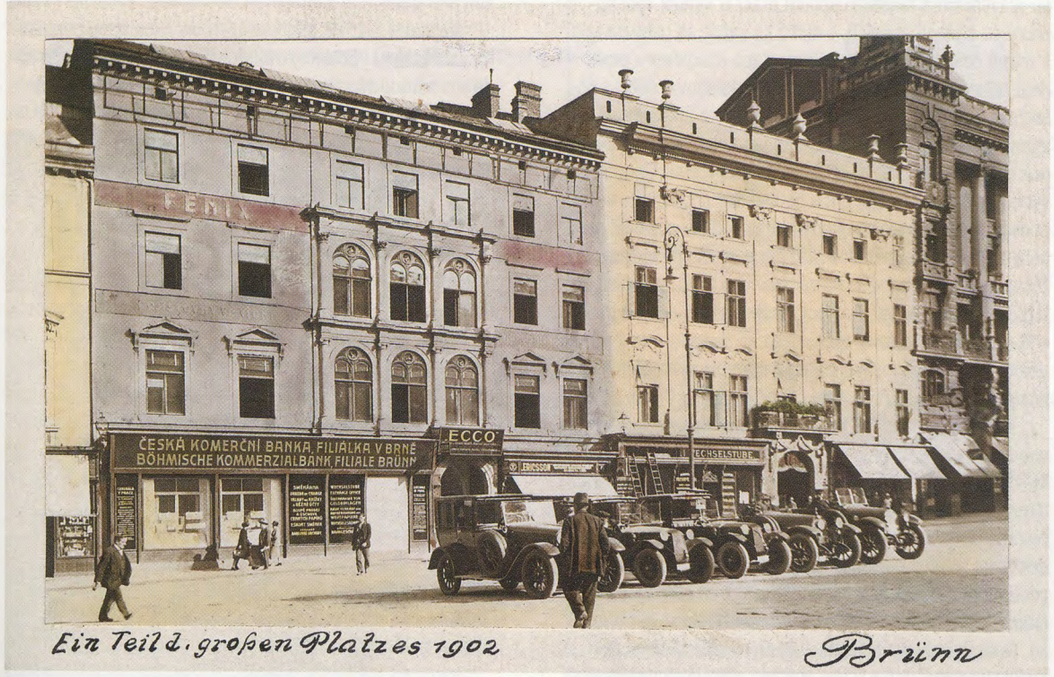
70) Adresáře města Brna z let 1892, 1927 a kartotéční list domu č. 8 na Náměstí Svobody v odd. místopisu odboru vnitřních věcí Magistrátu města Brna. Dlužno dodat, že od roku 1939 užíval JUDr. Friedrich Herring-Frankensdorf jméno po své příbuzné Matyldě Lameron-Saliusové, roz. Hardtmuthové, která ho adoptovala, a to JUDr. Friedrich Herring-Frankensdorf-Hardtmuth. Ve 30. letech 20. století však byla rodina Herringů vyvázána z československého občanství.

71) Z bohatě rozvětvené rodiny a rodu brněnských Blumů pocházel například i architekt Jindřich Blum (1894–1942), autor rodinné vily na Hroznové č. 39, a akademický malíř Ludwig Blum (1891–1974), jehož rozměrné plátno „Jeruzalém z hory Olivetské“ zdobí od roku 1991 kapitulní síň starobrněnského kláštera v Brně. AMB adresář města Brna z roku 1942.

72) AMB adresář města Brna z roku 1948. Dům nese úřední označení číslem orientačním-8, popisným-72 a údajem o knižní vložce-67.

Dům na náměstí Svobody č. 8 ztratil svého soukromého majitele podobně jako firma Leopolda Bluma, jež byla změněna na „Průmysl pro linoleum Leopold Blum nástupce, obchod s linoleem, gumovým zbožím a utěrkami“. Ve firmě byli ustanoveni národní správci a ještě nějakou dobu existovala na Masarykově třídě č.15.

Za padesát let, které od této doby uplynuly, se v domě na náměstí Svobody č. 8 vystřídala řada institucí a organizací a pomalu se zapomínalo na to, že se mu říkalo „Herringův palác“ a ještě dříve dům „U Zlaté lodi“. Možná by se k některému z oněch názvů měl vrátit a propojit tím svou bezmála sedmisetletou historii s dneškem.

Fotografie Herringova domu na náměstí Svobody č. 8, 1902, AMB.

Archeologický výzkum parcely na Nám. Svobody č. 8

Peter Kováčik, David Merta, Marek Peška

Za odbornou konzultaci autoři děkují PhDr. Rudolfu Procházkovi, CSc.

Záchranný archeologický výzkum probíhal v podzimních a zimních měsících roku 1997 a 1998 zároveň se zemními pracemi prováděnými v rámci rekonstrukce domu. Charakter stavebních a rekonstrukčních prací si vynutil vést výzkum ve čtyřech etapách, z nichž ke každé se přistupovalo s mírně odlišnou metodou. První etapa spočívala v plošném odkryvu prostoru nádvoří, poté následoval dohled při snižování podlah ve sklepech při náměstí a předstihový výzkum terénu posléze vytěženého pro kolektor. Třetí etapou pak byl dohled a preparace archeologických situací pod východním dvorním traktem a dohled nad snižováním úrovní podlah sklepů severního dvorního traktu. Jako poslední proběhl dohled a dokumentace odkrytých situací při vybírání zásypů kleneb sklepních prostor hlavního traktu a dohled při těžbě výtahové šachty. Archeologický výzkum (kromě úkolu odhalit a zdokumentovat archeologické památky v lokalitě) pomohl v hlavních rysech objasnit stavební vývoj parcely především v období, pro které chybějí historické prameny.

Lokalita je umístěna na svahu mírně klesajícím k východu, původně skloněném k vodoteči dnes zaniklého tzv. Městského potoka v ulici Kobližná. Podloží je tvořeno kvartérní sprašovou návějí, nasedající na třetihorní zvrstvení tvořené jíly a písky říční terasy. Na povrchu spraše se místy dochoval souvislý pokryv holocénního černozemního horizontu holocenního stáří, který byl až 0,4 m mocný. Původní terén byl v průběhu středověku srovnán a udržován v rovině. Rozsah odkrytých archeologických situací se pohyboval v rozmezí 210 až 214 m n.m., některé zahloubené objekty (odpadní jímky, studny) byly hlubší.

Archeologicky zjištěné situace na zkoumané parcele lze na základě stratigrafických situací a předběžného rozboru keramického materiálu rozdělit na několik horizontů: **1.** polovina 13. století; **2.** 2. polovina 13. až počátek 14. století; **3.** 14. století, 15. století; **4.** renesance; **5.** baroko; **6.** období poslední novorenesanční přestavby před polovinou 19. století.

Nejstarší zjištěné stopy osídlení na zkoumané parcele lze zařadit do 1. poloviny 13. století. Soustředily se převážně v prostoru dvora, v ostatních prostorách byly zničeny

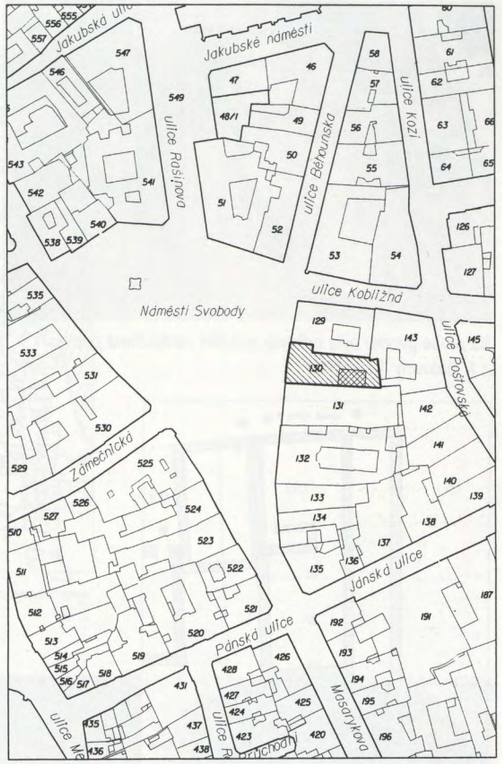
Archeologický průzkum v prostoru dvora.

mladší stavební činností. Několik sídlištních vrstev a zahloubených objektů s typickou pozdněhradištní keramikou, podobně jako na jiných parcelách, dokumentuje období před i těsně po roce 1243 (udělení městských privilegií). Jsou to kulturní vrstvy, sloupové jámy stavby dnes neidentifikovatelného rozsahu a jejich zásypy. Do stejného časového horizontu lze zařadit i sloupové jámy zachycené v místnosti 004. Jednalo se o součást zahloubené dřevohliněné stavby zaniklé požárem ve druhé polovině 13. století, jejíž severní okraj jsme rovněž v těchto místech zachytili. Do 1. poloviny 13. století lze zařadit jednu odpadní jímku, jakož i zajímavý, příkopovitě zahloubený objekt o půdorysu ve tvaru L, v jehož kratším (severním) rameni bylo zjištěno několikrát vymazávané (tj. obnovované) dno pece. Pec přecházela v nálevkovitý objekt, dnes porušený zdí severního dvorního traktu. Delší (východní) rameno objektu patrně sloužilo jako předpecní manipulační prostor. Funkci pece se nepodařilo jednoznačně objasnit. Snad se mohlo jednat o zařízení k pečení nebo uzení potravin.

Stratigraficky následuje komplex vrstev reprezentujících výstavbu „románského" domu, tj. základy a výkopy pro zdi, jejich zásypy a jiné terénní úpravy související se stavbou. Kamenné jádro domu se nachází v čele parcely. Dům zabíral dnešní místnosti 003, 004 a 005. Půdorysnou dispozici respektovaly všechny mladší přestavby, které dům až na poslední úpravy pojaly jako jádro, ze kterého se postupně rozrůstaly. Stavba měla obdélný půdorys o vnitřních rozměrech 8,8 x 6,7 m a kratší stranou byla orientována do náměstí. Obvodové zdi dosahovaly mocnosti mezi 1,05 až 1,1 m. Síla zdi průčelí nebyla zjištěna.

Původní (1,2 m široký) vstup do suterénu byl z tržiště a nacházel se v severozápadním koutě místnosti. Z plánů domu před přestavbou v polovině 19. století je patrné, že tento vstup do sklepních prostor byl v této době ještě plně funkční.

Půdorys byl rozčleněn na vlastní prostor zahloubeného suterénu při uliční čáře a na malou místnost v severovýchodní části, kde bylo zřejmě umístěno žebříkové vnitřní

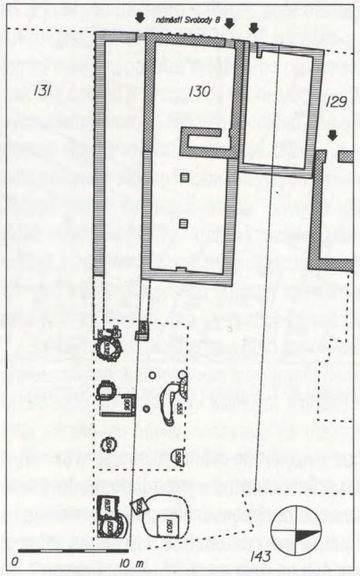

Situační plánek, parcela č. 130 domu č. 8 na nám. Svobody.

schodiště. V příčce mezi těmito dvěma místnostmi se v místě původního průchodu při severní zdi domu dochoval in situ fragment značně opotřebovaného ostění portálku. V jihovýchodní části se pak nacházela 2,2 m široká vstupní, resp. průchodní šíje na dvůr městiště. Samotné zahloubené podlaží mělo světlost cca 6,9 x 6,7 m a sloužilo patrně jako sklep (sklad).

Na ploše dvorku byla odkryta unikátní zahloubená pec z 1. poloviny 13. století.

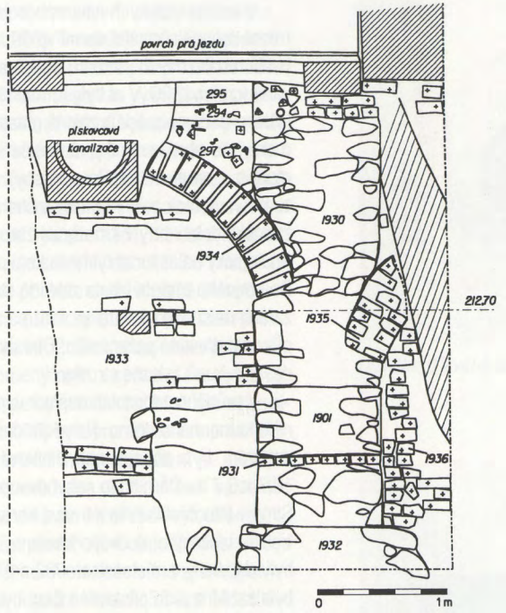
Celkový plán zkoumané plochy s vyznačením nejstarších kamenných fází domu a zahloubených objektů.

V přízemí byly odkryty trámové kapsy o rozměrech 0,2 x 0,2 m zapuštěné do jižní a severní zdi, tedy kolmo na vstup. Hloubka zapuštění dosahovala 0,2 až 0,3 m. V několika kapsách se dochovaly zbytky dřevěných trámů o totožném průřezu jako kapsy. Trámy byly uloženy na fošně o obdélném průřezu 30 x 8 cm, dlouhé přibližně 8,8 m. Fošna byla uložena ve zdivu ve výšce 3,3 m nad základovou spárou. Celkem bylo identifikováno 14 kapes trámů, jejichž rozteče se pohybovaly od 0,36 do 0,4 m. Podlaha suterénu ustoupila mladším přestavbám sklepů. Její úroveň zachytil profil v jihozápadním koutě, na kterém se projevila jako 1 cm silná vrstva rozetřené oranžové malty. Předpokládaná světlost prostory dosahovala kolem 2,8 m. Původní terén tvořený černozemním půdním horizontem byl 1,5 m nad podlahou sklepa.

Stavebním materiálem byly převážně metabazity za minimálního použití metamorfovaných slepenců Old Red. Kámen byl spojován hrubou maltou nezaměnitelné oranžové barvy. Ze síly zdiva lze předpokládat, že stavba měla už ve své prvotní fázi nejméně dvě nadzemní patra. Ve východní zdi místnosti se schodištěm byl nalezen druhotně osazený půlkruhový portál s okosením ukončeným jednoduchým trojúhelníkovým nosem. Portál byl pravděpodobně primárně použit ve vstupu z náměstí.

Nárůst počtu objektů i větší mocnost souvrství zachycených při snižování dvorku svědčí o stoupající intenzitě sídelních aktivit v průběhu 13. století. Kromě sídlištních vrstev a několika štětových komunikačních úrovní byl odkryt i fragment středověké kamenné dlažby. Sloupové jámy jsou pozůstatky dřevěné stavby snad náležející ke kamennému „románskému" domu. Dále byla opět prozkoumána odpadní jímka (k. 0529), ze které byly vyzvednuty zlomky keramických nádob, zvířecí kosti a železné předměty.

Na náměstí před frontou domu byly v létě 1999 sledovány výkopy inženýrských sítí. Dokumentované profily zachytily úroveň půdního typu a následnou stratigrafii štětových komunikačních horizontů z období vrcholného středověku počínaje již 13. stoletím.

Západní část gotické přístavby suterénu (východní část průjezdu v místě jeho vyústění na dvorek. Severní obvodová zeď budovy (k. 1932, k. 1901, k. 1930) byla překlenuta (k. 1934). Situaci porušují pozdější zásahy.

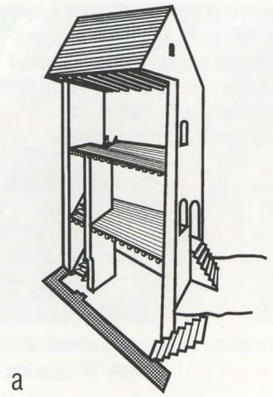
Vnitřní svrchní část jižní stěny románského suterénu. Trámové kapsy byly původně uložené na horizontálně orientovaném trámu.

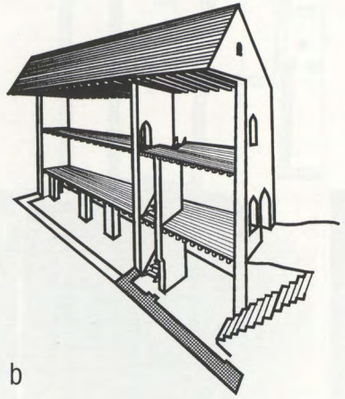
Odpadní jímka vybavená dřevěnou výztuží (přelom 13./14. století), odkrytá v zadním traktu budovy.

Středověká kamenná studna s novověkou cihlovou nadezdívkou.

a

b

Předpokládaný vzhled domu v období 2. poloviny 13. století a po gotické přestavbě.

V archeologických nálezech je patrný růst socioekonomické úrovně obyvatel domu ve 14. století. Jeden z nejbohatších nálezových souborů obsahovala sídlištní vrstva datovaná k roku 1300. V ní byly kromě jiného nalezeny zlomky leštěné červenohnědé a zeleně glazované keramiky, fragmenty stavební keramiky včetně červenohnědě glazovaných dlaždic, zlomek skla (číše s nálepy). Nejzajímavějším nálezem byl úlomek zeleně glazovaného akvamanile, konkrétně zlomek lidské nohy v kroužkové zbroji navlečené ve třmenu. Analogický nález torza rytíře na koni pochází z ulice Česká 20. Do stejného období lze na základě stratigrafické situace zařadit další odpadní jímku, v níž se z velké části uchovalo původní dřevěné pažení stěn. Obsahovala mimo jiné několik desítek kusů železné strusky.

V průběhu 14. století došlo k výrazné přestavbě původního kamenného domu. Na východní straně, tj. směrem do dvora, byla připojena obdélníková prostora o rozměrech 10,7 x 6,7 m. Dům tímto nabyl dvouprostorového členění. Strop v této části tvořila trámová konstrukce podepřená průvlakem uloženým na dvojici kamenných pilířů, jejichž základy byly odhaleny v místnostech 002 a 010. Vstupní šíje do dvora byla zazděna a do přistavěné části byl prolomen nový vstup, v němž byl druhotně použit portál (k. 1952). Úrovně starších podlah lze odvodit pouze ze vztahu k základovému zdivu suterénů. Torza kamenných zdí k. 0927 a k. 0923 nasedajících na souvrství ze 13. století jsou pozůstatkem východního závěru další přístavby tohoto domovního traktu.

Ve 14. století se dvůr zvedal typickými odpadními vrstvami, které byly průběžně zpevňovány štětem. Další aktivity představují zahloubené objekty nám neznámého účelu a dvě kruhové odpadní jímky (k. 504 a k 1505). V nálezech pocházejících z tohoto období převažovala keramika zastoupená hrnci, džbány, zvonovitými pokličkami, kahánky, miskami. O výši společensko-kulturní úrovně obyvatel domu svědčí nálezy zlomků i oboustranně glazované keramiky, malovaných dlaždic a ojedinělý fragment antropomorfní plastiky.

Ve 14. století byla k domu ze severní strany přistavěna sklepní prostora (místnost 006). S největší pravděpodobností se jednalo o část samostatného domu stojícího na dnes neexistující parcele. Zde byl dokumentován vývoj úrovní podlah. Ve východní stěně místnosti byl při výkopových pracích pro výtahovou šachtu odhalen vstup datovaný do období renesance. Navazoval pravděpodobně na dnes neexistující schodiště a umožňoval samostatný přístup do sklepa. Průchody z okolních místností byly proraženy až sekundárně. Dnes tato stavba představuje severní část uličního křídla.

Následující 15. století přineslo další výrazné stavební úpravy. Ve východní stěně prostory 005 byl proražen průchod osazený portálem k. 1952. Charakter některých znaků jeho poškození (přelomený práh, nepřesně sesazené články portálu) napovídá, že byl použit druhotně. Do severního křídla domu (místnost 006) byla proražena vstupní šíje z prostoru náměstí osazená lomeným portálem (k. 1909). Celá stavební aktivita byla datována do 15. století na základě nálezové stratigrafické situace. Není však vyloučeno, že vstup zde existoval již v předchozím období. Masivní zeď k. 916 v jihovýchodním rohu dvora, částečně zasahující i pod zadní trakt, porušila odpadní jímku k. 504 ze 14. století. V prostoru zadního traktu byla překryta raněnovověkou vrstvou k. 0240, resp. 0263. Zřejmě souvisela s existencí areálu s věží, lokalizovaného spíše na vedlejší jižní parcelu (dle Bayer-Zeiserovy veduty). Studna (k. 1941), odkrytá pod zadním traktem a vybudovaná z nasucho kladených kamenů, poskytla bohatý nálezový soubor, reprezentovaný keramikou 1. poloviny 15. století (džbány, hrnce, pokličky, poháry, pokladničky apod). Ojedinělé jsou nálezy loubků z dřevěných nádob a zejména soustružená tenkostěnná miska se zataženým okrajem.

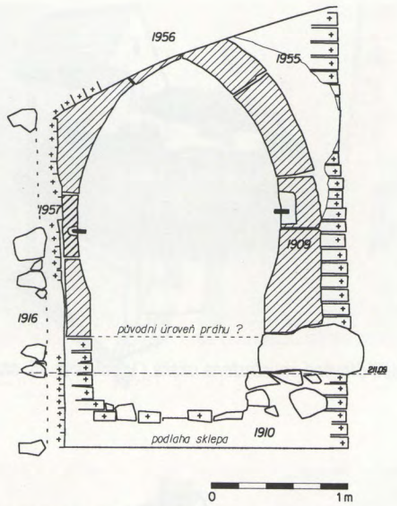
Renesanci zastupuje především torzo kamenné dlažby s podsypem. Do 16. století datovaná zděná odpadní jímka odkrytá západně od studny obsahovala pěkný soubor reprezentovaný celými keramickými tvary (brněnské poháry, džbány a další keramické tvary).

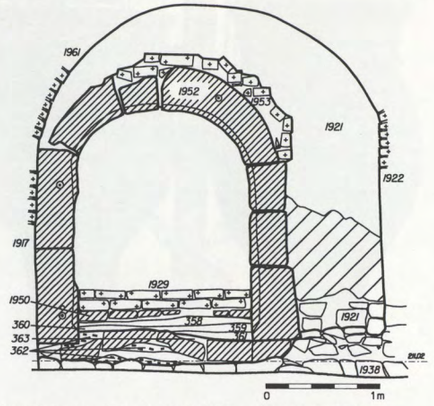
Unikátní dřevěná soustružená miska (1. polovina 15. století).

Typičtí zástupci keramiky 16. století – „brněnské poháry".

Pozdně gotický portál k. 1909 v místě původního vstupu z náměstí do sklepa (006), tj. severní část čelního traktu budovy.

Druhotně osazený portál k. 1952 umožňující průchod z románského suterénu do gotické přístavby.

Nejvýraznějším pozdně barokním stavebním zásahem, archeologicky doloženým na zkoumané ploše, bylo vybudování kanalizace. Výstavbu z cihel zděné kanalizace, její existenci a úpravy lze rozdělit do několika fází. Nejstarší období představuje jižní sběrná jímka (septik ?), část hlavního cihlového kanálu v úseku od západního okraje dvora po místo napojení vedlejší severní větve a krátké jižní větve s další sběrnou jímkou. Ve zdivu nejstarší stavební fáze kanalizace, spadající nejpozději do období konce 18. století, byly objeveny sekundárně použité barokní a renesanční kamenické články.

V období novorenesančních úprav byla nadezděna studna k. 907, jejíž původ spadá do staršího období, snad až do 13. století. Studna k. 932 byla pravděpodobně novověká. Studny zasahovaly pod úroveň základové spáry projektované stavby, a nebyly tudíž zcela odkryty, což neumožnilo jednoznačné datování jejich vzniku. Na přelomu 18./19. století prošla rovněž kanalizace razantní rekonstrukcí, mimo jiné i z důvodu propadu některých jejích úseků do středověkých objektů ve východní části dvorku. Nový kanalizační řad byl položen ze segmentů pískovcových žlabů, a to nejen v prostoru dvora, ale i v domě. Oproti starší kanalizaci byla zvýšena její úroveň. Během své existence byla minimálně jednou rekonstruována, a to zřejmě již někdy kolem roku 1818, kdy dům patří již obchodnické rodině Herringů. Nasvědčoval by tomu soubor 45 mincí krejcarů (léta 1800–1816), jehož deponie této rekonstrukci předcházela. Ze zásypu byl dále vyzvednut početný nálezový soubor keramiky, skla, dýmek aj. Kanalizace dále sloužila patrně až do 70. let minulého století, kdy byla zasypána.

Archeologický výzkum doložil kontinuální vývoj parcely od počátků města Brna po současnost. K nejdůležitějším zjištěním patří objev půdorysu nejstaršího kamenného jádra, datovaného do poslední třetiny 13. století. V současnosti jsou v Brně obdobné stavby pro 13. století doloženy asi ve dvaceti případech (Dominikánská 5 a 11/13, Dům pánů z Lipé, Kobližná 4 a 10, Minoritská 1, Starobrněnská 2-4, 8 a 12, Zelný trh 3, apod.). Výše popsané kamenné jádro z náměstí Svobody 8 patří k nejlépe zachovaným. Všechny indicie zatím nasvědčují, že horizont budování těchto staveb v Brně spadá do období kolem roku 1300. Stavby kamenných jader lze považovat za běžné a typické pro oblast jihozápadní, střední a severovýchodní Evropy v období vrcholného středověku. Z časových horizontů jednotlivých lokalit vyplývá, že se šíří z německy mluvících zemí východním směrem společně s vlnou německých kolonistů.

Prameny:
KOVÁČIK, P.: Náměstí Svobody 8. Nálezová zpráva, archiv ARCHAIA, Brno 1998.
PEŠKA, M.: Náměstí Svobody 8 – inženýrské sítě. Terénní dokumentace, archiv ARCHAIA Brno 1999.

Literatura:
ČAREK, J.: Románská Praha, Praha 1947, s. 350–444.
DŘÍMAL, I. – PEŠA, V.: Dějiny města Brna I. Brno 1968, s. 81.
HÁLOVÁ-JAHODOVÁ, C.: Brno. Stavební a umělecký vývoj města. Brno 1947.
HÁLOVÁ-JAHODOVÁ, C: Brno dílo přírody, člověka a dějin. Brno 1971.
KOVÁČIK, P: BRNO (okr. Brno-město), Nám. Svobody 8, parc. č. 130. in : Přehledy výzkumů 40 (1997–1998), Brno 1999, s. 310–314.
MERTA, D.: K počátkům kamenné architektury v Brně, v tisku.
LÍBAL, D. – MUK, J.: Staré město pražské, architektonický a urbanistický vývoj. Praha 1996.
PÍŠA, V.: Románské domy v Praze. Monumentorum tutela 7, Bratislava 1971, s. 85–150.
PROCHÁZKA, R.: Archeologie k počátkům středověkého města Brna. Brno v minulosti a dnes XI, Brno 1993, s. 29–53.
PROCHÁZKA, R: Zrod středověkého města na příkladu Brna, in: Mediaevalia archaeologica 2, Praha 2000, s.107–119.
SAMEK, B.: Věžové domy v Brně. in: Brno v minulosti a dnes XI, Brno 1993, s. 104–108.

Džbán a pohár nalezené v odpadem zasypané středověké studni (1. polovina 15. století).

Hlavičky fajfek ze zásypu novověké kanalizace (18.–19. století).

Ludwig von Förster – Herringův dům v Brně

Jitka Sedlářová

Dekretem č. 8641 z 28. dubna 1828 nařídilo moravskoslezské zemské gubernium provinčnímu zemskému stavebnímu ředitelství, aby vypracovalo plán na budoucí regulaci a zkrášlení města, protože postavení Brna jako důležitého průmyslového a hospodářského centra rakouské monarchie vyžadovalo velký zásah do jeho dosavadního uspořádání a úpravy. 22. prosince 1828 vydal moravský guvernér Karel hrabě Inzaghi cirkulář č. 55989 „Stavební nařízení pro město Brno a přilehlá předměstí", podle něhož musela být každá stavba písemně ohlášena magistrátu a doložena stavebním a situačním plánem. Nové domy směly být nejméně jednopatrové a nejmenší byt se musel skládat z obytné místnosti, kuchyně a komory. Podle těchto nových pravidel začaly být stavěny domy v horní části ulice Pekařské, ve Velké Nové ulici a na Cejlu[1], tedy mimo historický střed města. Ovšem, jak napsal Christian d' Elvert, vnitřní město bylo prastaré, jeho křivolaké ulice byly plné nevzhledných zákoutí a domy byly většinou velmi zchátralé[2]. Nápravy této neutěšené stavební situace i přes úsilí moravských guvernérů Aloise hraběte Ugarta (1834–45) a od roku 1847 Leopolda hraběte Lažanského pokračovaly jen zvolna, Brno totiž mělo až do roku 1852 status vojenského města. Proto musely být veškeré zásahy do struktury města odsouhlaseny jak císařem, tak i centrálními vojenskými úřady. Císařská nařízení z 30. září 1834 i z 14. října 1840 nadále nedovolovala stavět v místech zasypaných městských příkopů, která sice sloužila jako promenáda měšťanů, ale především byla určena jako vojenská cvičiště. Jedinou výjimku císař udělil v souvislosti se stavbou nového nádraží a jeho budov. Zásadní obrat do uskutečňování zkrášlovacího programu vnitřního města vnesl v roce 1846 „Hlavní situační plán města" vypracovaný zemským stavebním ředitelstvím na základě cenných připomínek brněnského rodáka Michaela Negerleho, který se krátce před tím proslavil velkorysou regulací vídeňských ulic[3]. Projekt počítal s rozšířením ulic, s narovnáním uličních front, nebránil ani bourání starých úzkých domů a jejich spojování v prostorné obytné paláce. Michael Negerle se postavil do čela modernizace vnitřního města a v místech, kde ulice Sedlářská vstupovala ve svém nejužším místě na Velké náměstí, spojil v letech 1836–39 čtyři staré domy v jeden třípatrový obytný dům. Protější luxusní dům knihkupce Johanna Nepomuka Gastla[4], stojící od roku 1847 na nároží Sedlářské a Panské ulice, zkrášlovala mimořádně kvalitní sochařská a kamenická výzdoba fasády, zejména pak oken, která byla

1) Archiv města Brna (dále jen AMB), A 1/12 (stará spisovna), inv.č. 598, k. 294 – Moravský zemský archiv (dále jen MZA), B 18 (fond Provinční stavební ředitelství, 1789–1862).

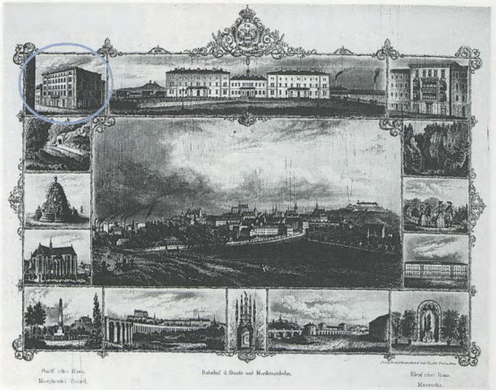
2) d' ELVERT, Ch.: Neu Brünn. Brno 1888, s.12.

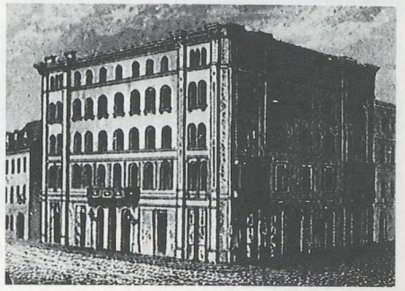
3) d' ELVERT, Ch.: (cit. pozn.2), s. 21.

4) Gastl, Franz Johann Nepomuk de Paula (1798–1855) byl synem brněnského knihkupce Johanna Georga Gastla (1766–1814). Od roku 1829 se stal majitelem rodinného obchodu s knihami, hudebninami a uměleckými předměty. V roce 1846 prodal knihkupectví a založil tiskárnu a nakladatelství. Na místě starého Gastlova domu a sousedního deblinského domu na rohu Sedlářské a Panské ulice, dnes Falkensteinerův nadační dům, postavil pomocí četných nezaměstnaných dělníků velký nákladný dům (Trautenberger, G.: Chronik der Landeshauptstadt Brünn. Brno 1892, V. díl, s. 106). Gastl byl vydavatelem novin Brünner Zeitung a ve své tiskárně vytiskl skvostné dílo Landtafel von 1348–1480. V letech 1850–55 byl generálním ředitelem I. moravské pojišťovny.

s největší pravděpodobností dílem vídeňského sochaře Hanse Gassera (1817–1868). Ten byl také autorem karyatid na obytném domě Putterlikova cukrovaru na Křenové ulici (1847) a patrně i figurální litinové výzdoby Kleinova paláce na Velkém náměstí (1846–47) stejně jako domu čp. 20 na Křenové ulici. Tyto domy spolu s Herringovým domem považoval Christian d' Elvert v roce 1854 za nejkrásnější měšťanské domy v Brně[5]. S hořkostí musíme konstatovat, že dodnes se z nich v celistvosti zachovaly pouze Kleinův palác a Herringův dům. Čtyřpatrový Gastlův dům s typickou försterovskou tříčlennou fasádou dělenou na přízemí, mezzanin a stejně vysoká patra a členěnou postranními rizality se zdvojenými půlkruhovými okny, zdobenými figurálními i dekorativními kamenickými články a v posledním patře tzv. Bramantovými okny patřil spolu s nádvorní figurální kašnou k nejpozoruhodnějším architektonickým dílům poloviny 19. století. Přesto musel z komunikačních důvodů ustoupit za druhé světové války nevkusné neoklasicistní Orliczkově novostavbě (1944).

Kleinův palác byl nedávno vzorově rekonstruován do původní podoby, kterou mu vtiskl architekt Ludwig Förster spolu se svým společníkem Theophilem von Hansenem, přičemž vynikl Försterův inženýrský smysl pro dokonalé skloubení ryzích stavebních materiálů jako je kámen a železo, umocněný hansenovskou invencí ve zdobných detailech[6].

Anonym, Pohledy na Moravu I, lept, MGB; výřez – Gastlův dům.

5) d' ELVERT, Ch.: Die bildende Kunst, in: Die Culturfortschritte Mährens und Österreichisch Schlesiens besonders im Landbaue und in der Industrie während der letzten hundert Jahre. Schriften der hist.– statistischen Section VIII, Brno 1854, s. 22: „Die Bauten des bürgerlichen Patriziates, der Herring, Gastl, Klein, Putterlik u. a. gehen über das Kaserneartige der gewöhnlichen Gebäuden hinaus".

6) SAMEK, Bohumil: Kleinův palác. Památkový ústav v Brně, Brno 2000.

Vpravo na nároží ulic Masarykovy a Panské dům knihkupce Johanna Gastla z roku 1847, architekt L. Förster. (Přelom 19. a 20. století), AMB.

Herringův dům, který převzal funkci sídla brněnského památkového ústavu, byl navržen se stejnou velkorysostí při pojednání fasády i komfortu vnitřních prostor, drahé detaily zde však chyběly. Stavebník domu, velkoobchodník Johann Ernst Herring (1816–1871)[7] se ve svém bohatství nemohl srovnávat s finančními možnostmi železářského magnáta rakouské monarchie Franze Kleina. Měl však jednu nespornou přednost, která mu umožnila zadat stavbu stejnému architektu jako Klein: po svém otci Johannu Herringovi (1758–1836) patřil k raně liberální společnosti, která se zasloužila o průmyslový a hospodářský rozkvět nejenom Brna, ale i celé Moravy, a na kterou byl svými stavebními aktivitami od poloviny 20. let napojen architekt Ludwig Förster[8]. A v těchto obchodních vztazích nebylo rozhodně zanedbatelné, že jako většina brněnských průmyslníků a obchodníků byli Herringové i architekt Ludwig Förster příslušníky protestantské církve augšpurského vyznání. Tato společnost sehrála v životě města rozhodující roli, protože její členové zasedali v městské radě a ovlivňovali sociální i kulturní úroveň města. V profesním i soukromém životě prosazovali především anglický model racionálního

7) Johann Ernst Herring se narodil 17. října roku 1816 v bavorském Tennenlohe. V roce 1829 přišel do rodiny svého prastrýce Johanna Herringa, aby se stal jeho nástupcem ve vedení velkoobchodu a v držení velkostatku Habrovany. Roku 1837 spoluzaložil Čtenářský spolek při Gastlově veřejné půjčovně knih, 1845 stál u zrodu brněnské plynárny, v roce 1848 se zasloužil o založení brněnské filiálky Národní banky (Nationalbank) a Brněnského obchodního spolku (Brünner Handelsverein). Roku 1850 byl povýšen do rytířského a 1867 do baronského stavu. V roce 1852 postavil v Zastávce u Brna podle Försterových plánů správní budovu důlní společnosti a dělnickou kolonii. Po rezignaci barona Salma se stal prezidentem brněnské Obchodní a živnostenské komory a v této funkci opakovaně setrval až do své smrti. Byl členem Panské sněmovny ve Vídni a městská rada jej zvolila čestným občanem Brna. Jako významný příslušník brněnské protestantské obce podporoval zejména činnost její školy a v roce 1871 daroval 10000 zlatých na zřízení městského sirotčince. Ze své obrazové sbírky vložil do dražby konané v sálech brněnské Reduty roku 1862 ve prospěch postižených záplavami čtyři obrazy současných malířů (Gauermann, Ranftl, Püttner, Borsato) a mramorovou sochu sv. Maří Magdalény. Zemřel v Brně 31. října 1871. Christian d' Elvert jej charakterizoval takto: „Das elegante und geistvolle Auftreten des jungen Mannes erwarb ihm in Brünn schnell eine allgemeine Beliebtheit..... Dieses entschiedene und kräftige Wirken für das öffentliche Wohl musste die Aufmerksamkeit der massgebenden industriellen und comerziellen Kreise auf Herring lenken, und nach dem Fürst Salm auf die Würde des Präsidenten der Brünner Handels– und Gewerbekammer resignirt hatte, wurde er fast einstimmig zu dieser wichtigen Funktion berufen. Die Sitzungen der Kammer beweisen, mit welcher Wärme und welchem Eifer Herring für den Fortschritt auf wissenschaftlichem Gebiete arbeitet und die Kammer bewies ihrem Präsidenten die Anerkennung für seine Leistungen am schlagendsten wohl dadurch, dass bei jeder Neuwahl nur sein Name aus der Urne hervorging."

8) FÖRSTER, H.+ E.: Christian Fr. Ludwig Ritter von Förster, in: Allgemeine Bauzeitung 1864, I, s.1.

Anonym, podobizna Johanna Herringa (1758–1836), olej na plátně, MGB.

životního stylu. Proto také Johann Herring vyslal svého adoptivního syna Johanna Ernsta Herringa na obchodní studia do Anglie (1829). Ten pak po celý život obdivoval a praktikoval životní styl gentlemana s důrazem na technický pokrok a společenský prospěch.

Po smrti své adoptivní matky Francisky Herringové v roce 1842 zdědili Johann Ernst Herring a jeho sestra Fanny[9] dům U Zlaté lodě na Velkém náměstí čp. 72, oceněný na 30000 zlatých. Johann Ernst vyplatil svou sestru a stal se jediným majitelem domu čp. 72 na Velkém náměstí. S tímto dědictvím do budoucna počítal, protože v prosinci roku 1840 koupil sousední Masalův dům čp. 71, stojící na rohu Velkého náměstí a Kobližné ulice[10].

Jan Horák, podobizna Fanny Herringové, akvarel, 1848, MGB.

9) MZA, F 50 (velkostatek Habrovany), sign.64, karton 36.– AMB, ARA, inv. č. 8666.– AMB, rukopisy, inv. č. 1728, fol. 335–335f.

10) AMB, rukopisy, inv. č. 1728, fol. 18–23f.

Podobizna architekta Ludwiga Christiana von Förstera, Algemeine Bauzeitung XXIX, 1864, frontispis, litografie L. Kriehubera; repro Pavel Zatloukal.

Dům však už dne 14. listopadu 1842 opět prodal měšťanskému obchodníku Felixi Vincenci Steinbrecherovi[11], ale ponechal si z něj menší přilehlou část, kterou potřeboval k zamýšlenému rozšíření zděděného domu. Svému sousedu se musel zavázat postavit novou štítovou zeď od sklepa až po střechu, která se pak stala jejich společným majetkem. Byl povinen mu uhradit veškeré škody spojené s demolicí a následnou přestavbou domu. Ta začala během roku 1843, jak stvrzuje listina zvaná Erklärung z 29. listopadu 1843, a pokračovala i v roce 1844, o čemž svědčí kupní smlouva uzavřená mezi Johannem Ernstem Herringem a jeho sestrou Fanny z 10. ledna 1844, kde se v § 3 říká: „Insbesondere wird er (Johann Ernst Herring), da das Haus im vorigen Jahre gänzlich demolirt und umgebaut worden ist, die noch auflaufende Baukosten eben so allein und ohne Conkurrenz seiner Mlle Schwester Franciska tragen, wie er auch die bisherigen Baukosten ohne ihrer Conkurrenz bestreiten hat“[12]. Dům mu byl intabulován do městských knih 31. ledna 1844.

Z výkazu katastru vojenského ubytovacího úřadu z 27. března 1846[13] vyplývá, že dům Johanna Ernsta Herringa podléhal povinnosti ubytovávat vojáky. Dům měl tehdy tři patra, v přízemí se nacházely tři obchodní kanceláře, čtyři obchody, obytná místnost s kuchyní a komorou pro domovníka, kočárovna, místnost pro kočího, konírna a komora pro seno. V prvním patře bylo třináct pokojů, kuchyně a spíž, ve druhém poschodí bylo čtrnáct pokojů a dvě kuchyně, ve třetím patře bylo dvanáct pokojů, dvě kuchyně a jedna spíž. To svými podpisy dosvědčili městský stavební správce Kraut a kontrolor stavebního úřadu Stolz. Jak vypadal zevnějšek nového Herringova domu, o tom nás zpravuje kromě dobových fotografií a kreseb městský kancelista Alois Göde[14]. Do svého rukopisného seznamu brněnských domů uvedl: „Baron Herring hat das Haus umgebaut u. zwar die unteren Lokalitäten zu Handlsmagazine eingerichtet, es representirt sich in ruhiger Vornehmung ohne alle Überladung durch den Architekten Förstel entworfen, bemerkenswert ist die Thür die von Holz durch den Tischlermeister Rudolf Feeg hergestellt, mit seinen gusseisernen Füllungen versehen ist.“ Pokud si přečteme Gödlův popis Kleinova paláce[15], pak tento dům navrhovali architekti Förstel a Hansen. Gödl tedy věděl, že se u obou domů jedná o stejného architekta, protože však nerozlišoval mezi Ludwigem Försterem a Heinrichem Ferstlem a údaj získal nikoliv z pramenů, ale patrně špatným odposlechem od druhé osoby, snadno zaměnil jméno Förster za Förstel. Na Altově akvarelovém pohledu na Velké náměstí z roku 1854 vidíme, že přízemí domu bylo mezi kamennými pilíři zdobeno v omítce pásovou rustikou.

Podle zpráv v uvedených rukopisných fondech Archivu města Brna můžeme zrekapitulovat, že nynější Herringův dům na Velkém náměstí čp. 72 vznikl v letech 1843–44 demolicí a totální přestavbou starého domu, zvětšeného o přikoupenou část sousedního domu čp. 71. Z původního domu zůstal pouze úsek s hlavním vjezdem, čímž došlo k výrazné asymetrii hlavní fasády, a tím samozřejmě k nerespektování nově stanovené uliční fronty náměstí. Architekt tuto situaci umělecky využil a nad zůstalou předstupující částí vybudoval rizalit, od něhož pak postranní části domu šikmo ustupují a nové stavební čáry dosahují teprve oběma svými konci. Rizalit z opracovaných lícovaných kvádrů nasedá v prvním patře na kamenné konzoly a jeho váhu rozvedl architekt v přízemí po přiznaných kamenných obloucích, které vyrůstaly ze zdobných kamenných pilířů a rámovaly vchody a okenní otvory kanceláří a obchodů. Podle vzoru benátských raně renesančních paláců tvoří rizalit dvoupatrová trojdílná slepá arkáda, v prvním patře tvořená čtyřmi pískovcovými polosloupy s ionskými a ve druhém patře s korintskými hlavicemi. Arkády vyplňují dvoudílná okna. Jejich střed tvořily zinkové terče s figurálními reliéfy, které se podobají keramickým terčům umístěným po stranách vjezdu Kleinova nájemního domu, postaveného roku 1847 v bývalé Koželužské ulici (dnes Koliště č. 59). Tím, že architekt zachoval původní domovní vjezd a levou stranu domu rozšířil o novou přístavbu, jsou postranní části fasády Herringova domu při stejném počtu okenních os nestejně široké. Jejich štíhlá jednoduchá

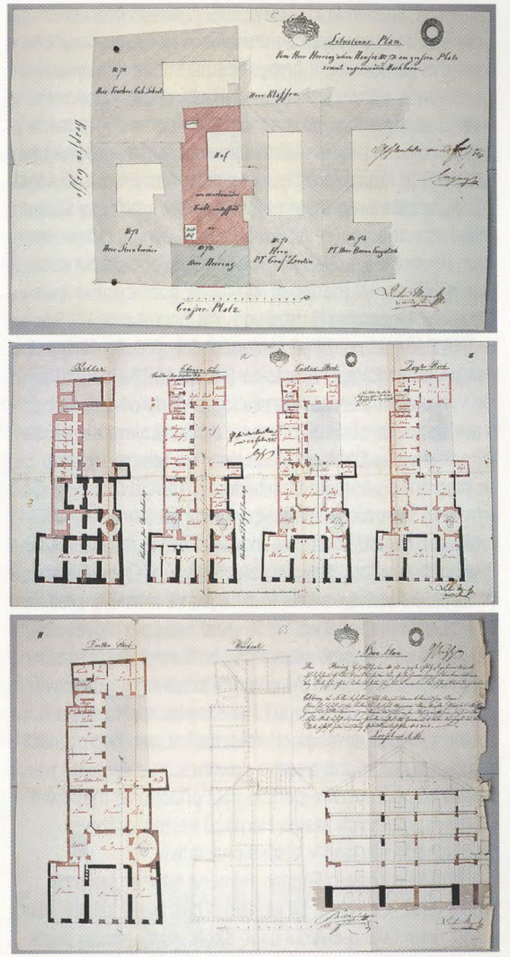
11) AMB, rukopisy, inv. č. 1728, fol. 18–23f.

12) AMB, rukopisy, inv. č. 1728, fol. 335.

13) AMB, rukopisy, inv. č. 3536.

14) AMB, Gödlův soupis brněnských domů, Grosser Platz, s. 1898–1899.

15) AMB, Gödl (cit. v pozn.14), s.1939.

Původní stavební plány předložené 8. února 1843 stavitelem Antonem Markem k žádosti o stavební povolení k domu Johanna Herringa, AMB.

zasouvací okna amerického typu se v patrech postupně zmenšovala. Nadokenní trojúhelníkové frontony v prvním patře, rovné nadokenní římsy v patře druhém a okenní šambrány s vytaženými uchy ve třetím patře rytmizovaly jinak hladkou plochu postranních částí domu. Dům zakončuje předsazená korunní římsa se zubořezem, nesená konzolami. Pod římsou probíhají malá čtvercová okna půdního polopatra, která rámují ostění z keramiky, z níž jsou také zhotoveny konzoly římsy. Zubořez je složen z prefabrikátových litých částí, stejně jako i některé další ornamentální ozdoby na domě. Přednosti lití Förster publikoval ve svém časopise Allgemeine Bauzeitung (ABZ) v roce 1847, když ji ve Vídni poprvé použil při ornamentální výzdobě činžovního domu barona Pereira-Arnsteina (1844–46)[16]. Ještě dřív ji ale vyzkoušel na brněnském Herringově domě zároveň s dekorativními stavebními prvky z pálené hlíny, které Förster nakupoval v Doblhoffově továrně na keramické zboží ve Wagramu, vedeném architektem Viktorem Brausewetterem. Tato továrna se specializovala na prefabrikátové výrobky patrně pod Försterovým vlivem právě od roku 1843. První užití novátorských stavebních prvků při stavbě tohoto domu, které velkou měrou vedly k jejímu zlevnění, představuje stavebníka Johanna Ernsta Herringa jako moderního člověka podporujícího všeobecný technický pokrok, a tím i sociální rozvoj vůbec. A co víc můžeme o stavebníkovi vyčíst ze stavby jeho domu? Renesanční arkáda měla Johanna Ernsta Herringa charakterizovat jako buržoazního demokrata, který dbá o blaho své obce i rodiny, hadi ve cviklech domovního portálu měli připomínat moudrost a věčnost rodových zásluh Herringů nejen v průmyslu a v obchodu, ale také v oblasti charitativní.

Architekt Ludwig Förster, zejména když projektoval průmyslové budovy, ať se jednalo o cukrovary, textilní továrny, nebo také o divadla nebo školy, nikdy nepovyšoval krásu a estetiku nad účel stavby. V základním konceptu kladl hlavní důraz na hospodárnost při budování i následném provozu stavby, vycházel z jejích jasně formulovaných funkcí. Těmito zásadami se řídil i při navrhování obytných budov, zejména pak činžovních domů. U Herringova domu, ostatně jako u většiny městských domů, se z ekonomických důvodů spojovaly funkce nájemního a rodinného bydlení. První patro domu zpravidla zaujímal byt stavebníka a jeho rodiny, bylo tomu tak i u Herringů. Valeným vjezdem vjel kočár do domu a zastavil u vstupu na reprezentační schodiště, které architekt Förster vestavěl mezi starou uliční a novou nádvorní frontu po pravé straně vjezdu. Je to objekt v objektu, má tvar válce, který vyrůstá z elipsovitého půdorysu. Prochází domem od sklepa až nad střechy domu. Po jeho vnitřní stěně stoupá točité samonosné schodiště svrchu osvětlené přes polygonální zasklenou železnou konstrukci. Pod ní ve volném prostoru je zavěšena rýna na odtok vody, mezi vnitřkem a vnějškem domu proudí vzduch, a nedochází proto k orosování okenních tabulek světlíku ani k domovnímu průvanu. Kamenné stupně schodiště jsou nízké, jejich velikost je přizpůsobena přirozené chůzi. V nikách jeho obvodové zdi byly patrně umístěny plynové lampy, vyloučena není ani výzdoba figurální blanenskou litinou, jejíž brněnský sklad byl umístěn právě v Herringově domě. Plynové osvětlení[17] patřilo k luxusnímu vybavení Herringova domu stejně jako koupelny a splachovací záchody umístěné v přístavbě hlavního traktu a větratelné do světlíku. Voda na splachování byla zadržovaná ve vel-

16) FÖRSTER, L.: Der Bau der wiener Zinshäuser, in: ABZ 1847, I, s. 241. Předsíň domu zdobil odlitek Kissovy Umírající Amazonky.

17) TRAUTENBERGER, G.: (cit. v pozn. 4), s.103: „In Brünn bereitet sich ein gewaltiger Fortschritt vor: Grosshändler Ernst Herring, Tuchfabrikant Theodor Offermann, Maschinenfabrikant Th. Bracegirdle, Kohlengrubenbesitzer Rahn, Kohlrausch, Hüffel u. a. vereinigen sich zur Gründung und zum Betrieb einer Gasfabrik für Brünn", tamtéž, s.107: „am 22. Jänner (1848) beginnt die Gasbeleuchtung in unserer Stadt: ein Sinnbild des helleren Lichtes...".

kých střešních nádržích a vodovodní trubky se v jednotlivých patrových „retirádách" otevíraly mechanickým zatáhnutím. Domovní splašky odtékaly do městského kanálu.

První patro domu o třinácti pokojích, kuchyni, spíži a koupelně vyhradil architekt Förster k bydlení Johanna Ernsta Herringa a jeho rodiny. Do reprezentačních prostor bytu se vstupovalo předsíní z podesty točitého schodiště. Vysoké fabionové stropy tří místností obrácených do náměstí zdobily zrcadlové výplně se zlaceným geometrickým ornamentem, v prostředním přijímacím salonu byl strop zkrášlen figurálními medailony znázorňujícími čtvero ročních období. Nad vstupní dveře byly zasazeny obdélníkové reliéfy vždy se třemi postavičkami putti – alegorie dramatických umění. Stejně jako nástropní geometrický a rostlinný dekor byly i ony odlity do sádry. Jejich tvůrcem je vídeňský sochař Josef Klieber (1773–1850)[18], od něhož pocházejí i lité zinkové terče na průčelí a železné lité terče umístěné na hlavních vratech domu. Jsou totožné s Klieberovými litými terči na dveřích vídeňského kláštera Schottenhof. Obojí byly zhotoveny v salmovských železárnách v Blansku, pro které sochař pracoval od roku 1833. Luxus interiéru Herringova bytu dotvářejí dveře, většinou dubové, vykládané dýhami vzácných dřevin do tvarů růžic a stejně jako terče vrat, kde meandry obtáčejí středové stylizované květy, vychází jejich podoba z výzdoby královského paláce v Mnichově. Nákresy jeho jednotlivých místností, jejich výmalby včetně sochařských a truhlářských prací otiskl Förster roku 1839 v obrazovém svazku časopisu ABZ spolu s velkou autobiografickou studií o Leovi von Klenzem, bavorském královském architektu a svém prvním učiteli. Vedle ukázek Klenzeho mnichovského paláce Förster znázornil, a tím uvedl do rakouského stavitelství 19. století typ zdvojeného, segmentově zakončeného okna z Albertiho florentského Palazzo Ruccellai. Sám je poprvé vyzkoušel právě na arkádovém rizalitu Herringova domu. Zálibu uplatňovat na svých stavbách renesanční prvky získal Förster hned v prvním roce svých studií v roce 1816, kdy Klenze stavěl slavný Leuchtenberský palác, mezi pozdně klasicistními a novogotickými stavbami první německou architekturu postavenou v neorenesančním stylu. Pod neustálým tlakem prázdné královské pokladny naučil Klenze sebe i své žáky využívat moderní technické inovace, ať už to byly železné konstrukce namísto dosavadních dřevěných nebo prokládání kamenného zdiva železnými pruty. Förster od Klenzeho převzal i používání tzv. pařížského roštu na vyrovnávání nežádoucích pohybů u staveb postavených na navážkách. Rošt se skládal z pevně ukotvených železných traverz a v nich volně ložených dřevěných trámů. Försterovi se osvědčil i v Brně, když stavěl v místech zasypaných městských příkopů. Po odchodu z Mnichova v roce 1818 prosazoval Förster tyto technické inovace při spolupráci s vídeňským dvorním architektem Peterem Nobilem na jeho rakouských i moravských stavbách. Z blanenských slévárен odebíral železné konstrukční prvky a dostal se tak do pracovního styku nejenom s hrabětem Hugo Salmem (1776–1836), ale i s jeho obchodním zástupcem Johannem Herringem. V Blansku se v roce 1825 oženil s Marií Schmidtovou. Roku 1830 vyřešil hraběti Salmovi náročný technický problém se zaklenutím chóru kostela v Lipovci[19] a nepochybně na jeho doporučení byl vybrán, aby postupně v letech 1831, 1832 a 1833 provedl zásadní rekonstrukci divadla Reduty včetně zabudování nových klenutých lóží, návrhu výmalby interiéru a nové úpravy fasády[20]. Roku 1839 si u Merklína v Čechách koupil důl na zinek a podle vzoru salmovských železáren si postavil dílnu na odlévání

18) SEDLÁŘOVÁ, J.: Sochařství klasicismu na Moravě, in: České výtvarné umění (ed. Taťána Petrasová), III/1, Academia, Praha 2001, s. 211.

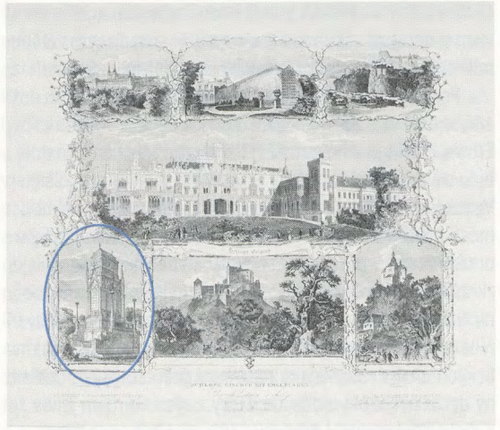
19) MZA, G 150, inv. č. 420, karton 79.

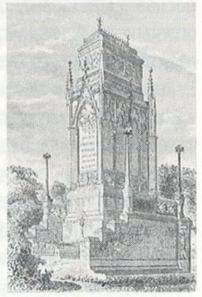
20) BONDY, G.: Brünner Theatergebäude. Tagesbote 1922, Nr. 508, 4. 11., s. 3–4.

uměleckých předmětů ze zinku. Mezi první práce patřily zinkové odlitky Umírající Amazonky ze sádrového modelu osobně opracovaného berlínským sochařem Augustem Kissem (ABZ 1843, s. 246–251). Odlitky byly pobronzovány a prodávány za 360 zlatých, jednou z variant vyzdobil Förster i schodiště Kleinova paláce. V roce 1842 vyšla v ABZ velká biografická studie o dalším mimořádném zjevu německé architektury první poloviny 19. století Karlu Friedrichu Schinkelovi, jehož tvorbě přikládal Förster velký význam, jak lze poznat z citované věty: „Schinkels Princip ist die Einfachkeit, die Reinheit, die Sparsamkeit aller Kunstmittel."[21] Od něho převzal tzv. Rundbogenstil, nejdůležitější stylovou variantu architektury 19. století. Na vyzvání architekta Petera Nobileho se Förster roku 1843 vrátil na vídeňskou Akademii jako profesor vyššího stavitelství. Zároveň se ujal přestavby domu Johanna Ernsta Herringa na brněnském Velkém náměstí č. 72 a nedlouho nato navrhl hrobku pro jeho adoptivní rodiče, Johanna Herringa († 1836) a jeho ženu Francisku († 1842). Čistou zbožnost měla vyjadřovat náhrobní pyramida v gotickém stylu, zatímco pro dům liberálního kosmopolity Johanna Ernsta Herringa zvolil kompozici z novorenesančních a novoklasicistních forem. Obě tato jedinečná díla dala v Brně do pohybu další Försterovy stavební aktivity, takže v roce 1851 musel vyslat do Brna stavitele Josefa Arnolda (1824–1887), aby vedl jeho stavby, z nichž mnohé zatím unikají našemu poznání.

Od třicátých let až do své smrti v roce 1863 platil Ludwig von Förster za nejvýznamnějšího architekta Brna. Svými stavbami vtiskl městu tvář zdrženlivé noblesnosti, urbanistickým plánem z roku 1860 otevřel Brnu cestu do 20. století. S pádem raně liberální společnosti v hospodářské krizi roku 1873 a nástupem „nové aristokracie" byly zapomenuty zásluhy jejího architekta Ludwiga Christiana von Förstera[22], který s ní sdílel utopickou vizi o zdokonalování lidstva pomocí vědeckého a technického pokroku.

Försterovým nástupcem ve službách „nové aristokracie" se stal jeho bývalý spolupracovník a krátkou dobu i zeť

Anonym, Pohledy na Moravu II, lept, MGB; výřez – Herringova hrobka.

21) ABZ 1842, I, s.285.

22) ABZ 1864, I, s.1.

23) AMB, A1/12 (stará spisovna), inv. č. 3659, fasc.1347/51, karton 449.

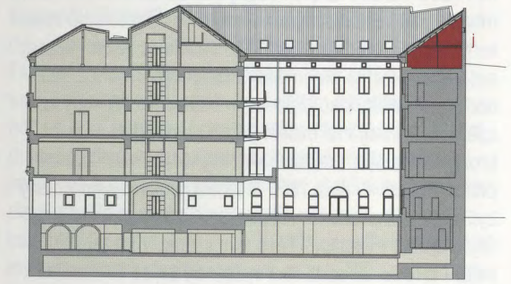
Theophil Eduard von Hansen (1813–1891). Díky jeho reprezentačním stavbám na nové Okružní třídě se Brnu dostalo čestného přídomku „předměstí Vídně".

Dovětek

6. května 1844 požádal Johann Ernst Herring moravské zemské gubernium o svolení postavit na městském hřbitově náhrobek v gotickém stylu[23] pro své adoptivní rodiče Johanna a Francisku Herringovy. Chtěl vykoupit část hrobníkovy zahrádky, „aby tato cenná náhrobní architektura stála v blízkosti hrobníkova domku a pomník byl tak chráněn před zločinným poškozením" (2. 7. 1845). Zemské gubernium udělilo souhlas 26. února 1846. Mezitím vídeňský kamenický mistr monument dokončil, ale ten zatím musel zůstat v kameníkově dílně (12. 12. 1845), protože městský stavební úřad dal souhlas ke stavbě hrobky teprve 18. března 1846. Navíc exhumace Francisky Herringové se mohla uskutečnit až v květnu roku 1850, a tak Johann Ernst Herring se stavbou podzemní části hrobky nijak nepospíchal. V srpnu roku 1849 si okrskový úřad stěžoval magistrátu, že velkoobchodník Herring náhrobek stále ještě nepostavil a neodstranil ani dřevěnou boudu, v níž je uskladněn stavební materiál. I přes několik urgencí zůstával pomník nedokončený. 12. července 1851 Herring obecní radě zdůvodnil, že stavba se protáhla vinou revolučních událostí roku 1848, kdy vídeňský sochař musel propustit své nejlepší dělníky, protože to byli cizinci, a teprve na podzim roku 1850 zadal zhotovení modelů. Ty se ale nepodařily a bylo zapotřebí práci zopakovat: „udělal jsem všechno, čeho se dá dosáhnout penězi, řečmi, vyhrožováním, jsou ovšem věci, které se nedají ničím vynutit a sem patří práce umělců, kteří mají dobrou pověst a jsou tedy žádaní". Koncem září v dopise okrskovému výboru napsal: „všechno jsem vám pravdivě vylíčil v červenci, od té doby nepřetržitě pracuje několik tovaryšů vídeňského kamenického mistra Franze Prantnera, který převzal celkové provedení monumentu včetně upevnění kamenných ornamentů zhotovených podle modelů vídeňského architekta Josefa Fusse, ovšem část těchto ornamentů ještě chybí. Všechny mně dostupné nátlaky jako prostředky popohánění zůstaly bezúspěšné." Herring měl ovšem potíže i s podzemní částí hrobky, která byla sklenuta, ale nebyl si jist, zda správně pro tento účel. 4. října 1851 shledala komise, jejímiž členy byli podle guberniálního nařízení také blíže neurčený vídeňský architekt (Förster ?, Fuss ?) a vídeňský kamenický mistr Prantner, že podzemní vyzděná část se 14 hrobními místy je hotová a že zbývá vztyčit hotový piedestal se sarkofágem, provedený v gotickém stylu podle původního plánu. Komise konstatovala, že stavbu zkomplikovaly zásahy zemřelého zednického mistra Wilhelma Marka, a nařídila, že náhrobek musí být hotový do konce července roku 1852. Pro autorské připsání architektu Ludwigu Försterovi máme jen nepřímé důkazy. Tím nejpádnějším argumentem je jistě jeho souběžný projekt domu na Velkém náměstí z let 1843–44 pro stejného zadavatele Johanna Ernsta Herringa. V této souvislosti není jistě nezajímavé, že architekt Ludwig Förster publikoval roku 1853 v ABZ svůj návrh na renovaci pozdně gotické památky Spinnerin am Kreuz, která proběhla rok před tím a podílel se na ní také kameník Franz Prantner.

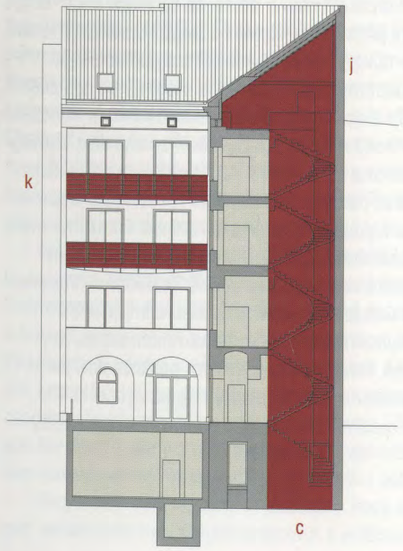
I přes okázalou nepřízeň, kterou Herringově hrobce v současnosti trvale prokazuje správa Ústředního hřbitova, působí tato unikátní náhrobní architektura impozantním dojmem a vybízí nás i ve svém zbědovaném stavu, abychom pomník chránili před zločinným poškozením, jak si přál jeho donátor Johann Ernst Herring už v roce 1845. *(Poznámka redakce: Hrobka se v současnosti opravuje.)*

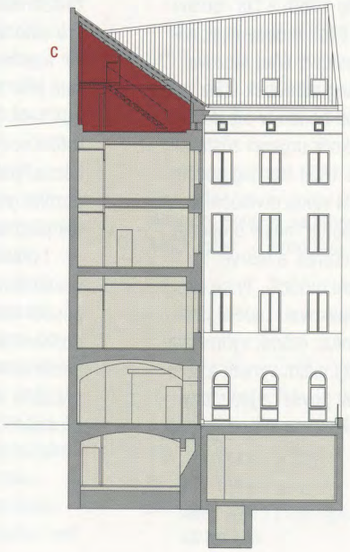
DŮM NA NÁMĚSTÍ SVOBODY č. 8 V BRNĚ
ŘEZY A PŮDORYSY – Ing. arch. Pavel Pekár (ateliér Ing. arch. Radko Květa)

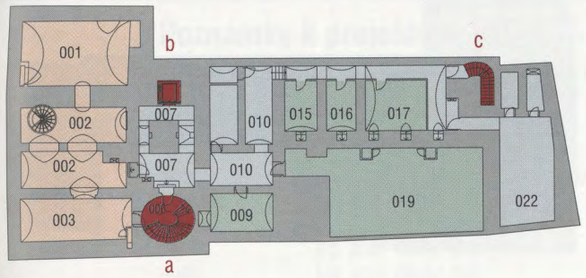
- *památkově a architektonicky zajímavé prostory*
- *sklady, depozitáře*
- *administrativa*
- *komunikace, sociální a technické zázemí*
- *plánované komerční a kulturní využití*
- *zdivo*

a prostor točitého schodiště
b vestavba výtahu v prostoru bývalého světlíku
c prostor zadního schodiště
i prosklené zastřešení točitého schodiště
j půdní vestavba bytu
k balkony ve dvorním traktu

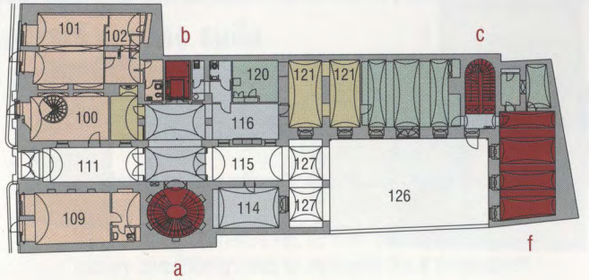

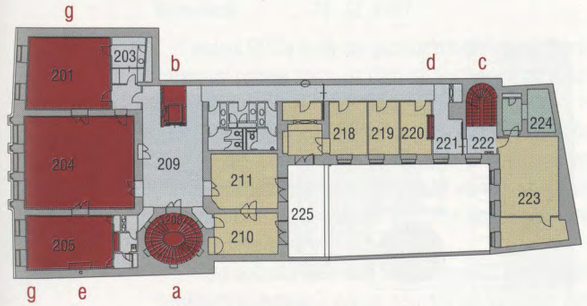

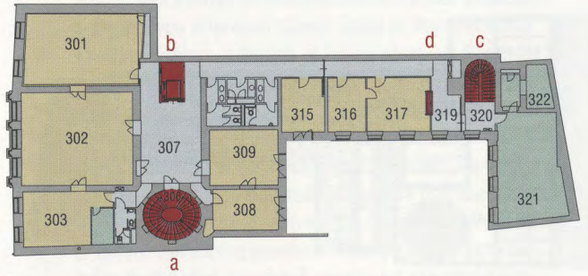
1. podzemní podlaží

1. nadzemní podlaží

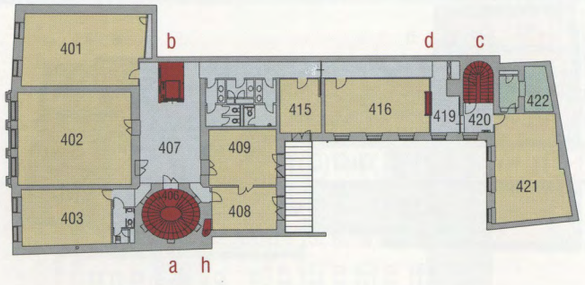
2. nadzemní podlaží

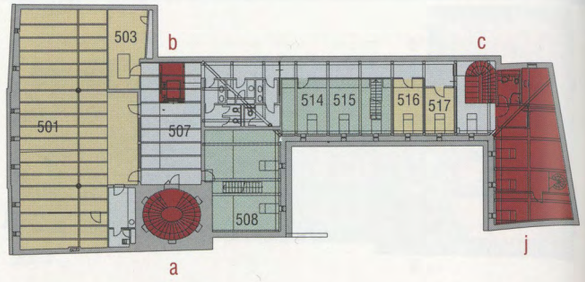
3. nadzemní podlaží

a vřeteno točitého schodiště
b vestavba výtahu v prostoru bývalého světlíku
c prostor zadního schodiště
d americká okna

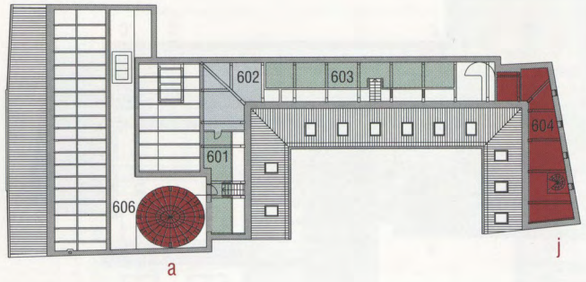
e opravený historický krb
f prostor bývalých stájí, dnes kanceláře (Pferd=Stall)
g hlavní obytné místnosti piana nobile
201 – malá zasedací místnost (Sitz=Zimmer]
204 – sekretariát ředitele (Salon)
205 – ředitelna (Zimmer)

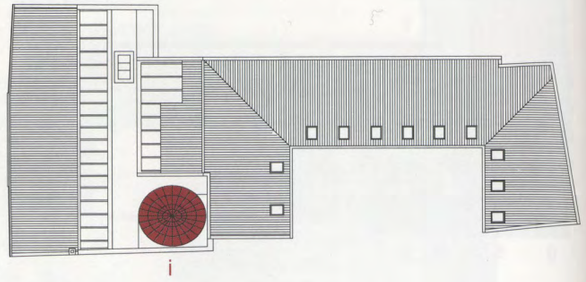
4. nadzemní podlaží

5. nadzemní podlaží

6. nadzemní podlaží

střecha

a vřeteno točitého schodiště
b vestavba výtahu v prostoru bývalého světlíku
c prostor zadního schodiště
d americká okna
h opravený historický záchod
i prosklené zastřešení točitého schodiště
j půdní vestavba bytu

Poznámky k projektové přípravě a realizaci nového sídla Státního památkového ústavu v Brně z pohledu architektů

Radko Květ, Pavel Pekár

Akce:	*Rekonstrukce domu nám. Svobody č. 8*
Investor:	*Státní památkový ústav v Brně*
Projekt:	*Architektonická kancelář Ing. arch. Radko Květ, Brno*
Autor:	*Ing. arch. Radko Květ*
Spoluautor:	*Ing. arch. Pavel Pekár*
Dodavatel:	*PSJ Jihlava, a.s.*
Celkové náklady:	*103 159 626 Kč*
Zahájení stavby:	*26. 11. 1997*
Kolaudace:	*11. 12. 2001*

Vedení SPÚ v Brně nás požádalo o příspěvek, který by zmapoval opravu domu na náměstí Svobody z pohledu architekta. Je vždy velmi ošemetné popisovat vlastní dílo, a proto se v následujících řádcích budeme snažit vyjádřit pouze k těm aspektům, které obecně značně ovlivňují naši práci.

Pokud si vůbec můžeme dovolit vlastní zhodnocení výsledků celé akce, pak zde uvádíme alespoň heslovitě některé naše závěry:

– od počátku byla celá akce omezena množstvím finančních prostředků, přesto se nám její výsledek jeví jako poměrně zdařilý; prezentovaná kvalita se pak podle našeho názoru pohybuje okolo 65% oproti našim představám

– vlastní průběh projekční přípravy považujeme, i přes nedostatečnou kvalitu vstupních podkladů, za bezproblémovou především zásluhou vstřícného a rozumného přístupu ze strany investora

– vzájemnou spolupráci s památkovým dozorem a technickým dozorem investora během realizace stavby pokládáme za téměř vzorovou

– co se týče výsledné kvality stavebních a jiných prací ze strany dodavatele, doporučujeme, aby si každý udělal svůj vlastní úsudek na místě samém.

Současný systém přípravy a realizace investičních akcí ve výstavbě

Všeobecně lze konstatovat, že současná úroveň přípravy většiny investičních akcí ve výstavbě má k dokonalosti hodně daleko. Občas nám potom připadá přinejmenším zvláštní způsob, jakým se provádí investiční činnost za peníze, které jsou čerpány ze státního rozpočtu. Především se nám jeví jako absurdní skutečnost, že ve výstavbě není systém přidělování státních peněz propojen s projektovou přípravou staveb, která je stanovena stavebním zákonem a dalšími právními předpisy. Například pro výběrová řízení na vyhledání dodavatele stavby se vesměs nevyužívají stupně projektové přípravy pro tento účel přesně definované (viz Výkonový řád ČKA, resp. ČKAIT). Bohužel je stále velmi častým jevem, že výběrové řízení je vypsáno na podkladě projektové dokumentace vypracované pro účely stavebního řízení, jehož výsledkem je vydání stavebního povolení. Takový projekt nikdy nemůže dostatečně podrobně obsáhnout vše nutné pro správnou kalkulaci stavebních nákladů. Navíc na projektovou přípravu, která je financována z vlastních peněz organizací, většinou nejsou k dispozici ani odpovídající finanční prostředky, někdy nejsou dokonce vymezeny žádné. To znamená, že budoucí problémy spojené s navyšováním ceny díla se tak připravují již na samotném počátku. S upřímnou závistí tak můžeme pouze odkazovat na materiály, sloužící jako podklady pro udělování státních dotací ve vyspělých zemích západně od našich hranic. Konkrétně máme na mysli např. Způsob udělování městských a státních dotací ve Švýcarsku.

Nutně si pak klademe tyto otázky:
Proč se tak často vybírá dodavatel nabízející nižší cenu, než je cena obvyklá (tedy reálná), a ví se to?
Proč je mnoho státních zakázek zadáváno právě tímto způsobem?
Proč je následně neustále atakován projektant, aby kvůli snížení nákladů měnil materiály, a dokonce je nucen zříct se některých již odsouhlasených prvků jistě důležitých pro celkový výsledek díla?
Jak je vůbec možné, že se už v textu výběrového řízení na dodavatele objevuje ustanovení opravňující uchazeče, pokud jsou v zadávací dokumentaci architektem uvedeny obchodní názvy vybraných prvků, navrhnout jiné, i když podobné řešení? A co na to autorský zákon?

Jedná se o politickou vůli či nutnost, o alibismus, anebo o něco jiného? Odpověď jistě není jednoduchá ani jednoznačná. Výsledek je však potom znát po dlouhá léta.

Památkové hledisko z pohledu architekta ve významu

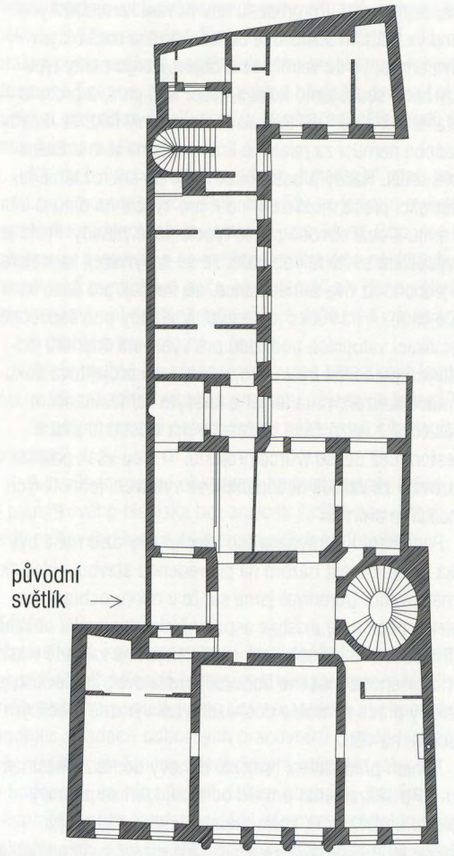
Pokud se týká hlavního specifika celé akce, tj. vybudování nového sídla Státního památkového ústavu v objektu zapsaném na seznamu nemovitých kulturních památek vedeného Ministerstvem kultury České republiky, sami jsme byli velmi zvědavi, co zajímavého nás čeká. Podle našeho názoru se totiž od počátku mělo jednat o vzorovou památkovou opravu domu, protože každý objekt ve vlastnictví památkového ústavu je svým způsobem vizitkou svému oboru. Na tomto místě je nutné připomenout, že jsme zároveň přesvědčeni o nezbytnosti přihlédnout k požadavkům současnosti, v tomto případě k potřebám moderní administrativní budovy.

Vlastní objekt se nacházel v tak špatném stavu (téměř před zřícením), že po zpracování ideové studie využití domu pro potřeby investora (říjen 1995) bylo poměrně rychle rozhodnuto o jeho celkové rekonstrukci, či lépe renovaci. Po prostudování stavebně historického průzkumu (PhDr. Jan O. Eliáš) a po analýze zadávacích podkladů (stavebně technický průzkum, zaměření stávajícího stavu, organizační schéma úřadu včetně požadavků na funkční využití atd.) jsme vyhodnotili plošné možnosti a zpracovali schéma využití objektu. Požadavky investora byly již tehdy celkem o cca 400 m^2 větší, než umožňovala užitná plocha stávajícího domu, a navržený počet pracovníků přesahoval o cca 15 osob plošné možnosti odpovídající základním standardům administrativního pracoviště. Na základě výše uvedených skutečností jsme se snažili najít takové řešení, které by respektovalo co největší množství cenných historických architektonických prvků a zároveň by odpovídalo obecným nárokům na provoz administrativní budovy. Takové řešení ovšem nemůže nikdy stoprocentně splnit všechny požadavky, ať už z hlediska památkového, provozního či jiného. Proto jsme největší pozornost věnovali přední části domu při náměstí, kde jsme se snažili o maximální respektování jeho původní struktury.

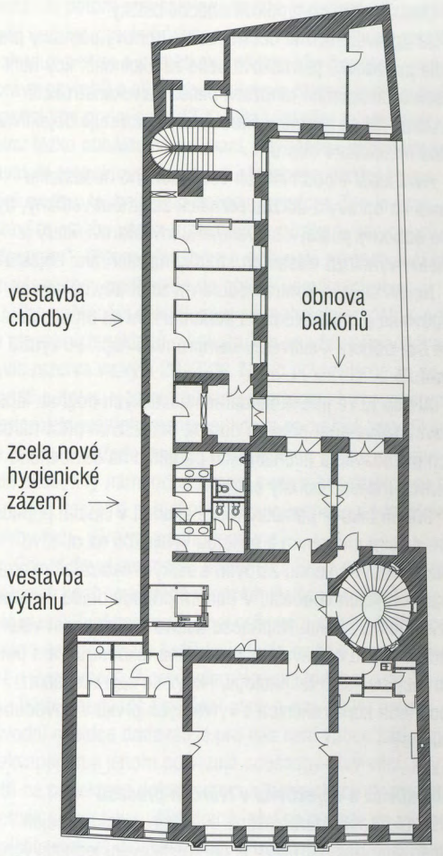
Princip dispozičního řešení je na výše uvedeném základě determinován vertikálními komunikacemi, tzn. stávajícími schodišti a nově navrženým výtahem. Nová spojovací chodba do dvorní části je logicky umístěna ke štítové zdi domu. Toto řešení umožnilo maximálně uchovat historickou dispozici stávajícího předního domu při respektování provozních, orientačních, hygienických a požárně bezpečnostních požadavků. Samotný ústav dnes pojímá vedle ploch administrativních také plochy archivní a knihovní. V situování jednotlivých kanceláří jsme vycházeli z organizačního schématu SPÚ. Snažili jsme se docílit co nejlogičtějších provozních vazeb, čehož však v daných podmínkách nebylo možné vždy zcela uspokojivě dosáhnout. Navíc jsme museli do projektu zapracovávat množství požadavků daných současnými předpisy.

Nároky na rekonstrukci z hlediska památkové péče byly i v tomto případě kladeny stejným způsobem jako na jiné investory. Postupně se však od nich ustupovalo, a to z finančních důvodů.

Na průběhu akce je zajímavé porovnávat přístup památkové péče k cizímu investorovi a k sobě samému.

původní stav

nový stav

Dovolte nám opět položit obecné otázky.

Je opravdu možné docílit vzorné obnovy památky přesně dle požadavků památkové péče za okolností, kdy není zajištěno dostatečné množství peněz na rekonstrukci?

Je to vůbec možné v situaci, kdy neexistuje objektivně platná metodika v oboru?

Není lepší v podmínkách všeobecného nedostatku financí na opravy a údržbu památek zaujmout vstřícný, byť stále odborný postoj k solventnímu investorovi, který je ochoten vynaložit vlastní prostředky na záchranu objektu?

Nejeví se jako kontraproduktivní ze strany některých pracovníků památkové péče striktní trvání na určitých řešeních bez ochoty k citlivému kompromisu např. ve využití objektu?

Anebo je ve jménu fundamentalistických dogmat lepší takového investora předem odradit množstvím příliš náročných požadavků a nechat čekat památku na osvíceného zájemce (nejlépe bohatý erár)?

Příběh takové památky může skončit v lepším případě jejím dalším chátráním a nejistou vyhlídkou na obnovu v budoucnu, spojenou zároveň s velkým nebezpečím ztráty některých jejích součástí. V horším případě dojde k jejímu nezvratnému zániku. Nepřinese taková neústupnost větší morální škodu než kvalitně provedená rekonstrukce s použitím nejnovějších technologií, i když se zapracováním moderních konstrukčních a výtvarných prvků v novodobém designu?

Subjektivita a objektivita v tvůrčím procesu

Další záležitostí, která značně ovlivňuje výsledek nejen popisované rekonstrukce, je personifikování jednotlivých problémů, které každý projekt přináší a jež je nutné řešit. Na počátku projekční přípravy rekonstrukce domu číslo 8 na náměstí Svobody jsme několikrát vytvořili funkční schéma ústavu za účelem logického rozmístění všech oddělení po budově. Bylo nám zřejmé, že některá oddělení potřebují zvláštní vybavení, a to jsme se snažili do pracovního konceptu zapracovat. Při procesu navrhování kancelářských budov ve státním sektoru je bohužel hodně rozšířeným nešvarem to, že se velmi často objevují argumenty typu „tady bude sedět tento kolega, resp. tato paní, a proto to uděláme tak a tak". Přitom se zcela opomíjí fakt, že dotyčná osoba nemusí za relativně krátký čas na tom určitém místě sedět. Každý prostor budovy se při tak rozsáhlé rekonstrukci přece musí navrhnout pro využití na dlouhá léta a k tomu slouží obecně platné typologické zásady. Proto je ve vyspělém světě tak obvyklé, že se nevytvářejí kanceláře pro jednoho až dva zaměstnance, ale naopak pro šest, osm i více osob. A už vůbec je nemyslitelné, aby po všeobecné specifikaci vstupních podkladů pro vybavení interiérů jednotlivých pracovišť byla takto vyhotovená projektová dokumentace konzultována téměř s každým zaměstnancem a následně z velké části přepracována vlastními silami investora bez účasti tvůrců projektu. Ti jsou však posléze kritizováni za vzniklá nedopatření ve vybavení jednotlivých kanceláří a archivů.

Podnětem k zamyšlení pro všechny by dále měla být velká nejednotnost názorů na provedenou stavbu z hlediska památkového. Domnívali jsme se, že v oboru ochrany památek a péče o ně existuje aspoň nějaký minimální obecně platný postup a způsob hodnocení. Nejen na základě vlastních zkušeností musíme bohužel konstatovat, že neexistuje. Jinak by přece nemohlo docházet k tak výrazně rozdílným názorům na věc.

Během představení projektu obnovy domu zaměstnancům SPÚ sklízel tento projekt od těch, kteří se přípravy projektu nezúčastnili, zcela zásadní kritiku. Přitom již v úvodu celé akce byla vedením SPÚ ustanovena památková komise ředitele ústavu ve složení prof. PhDr. Miloš Stehlík, PhDr. Zdeněk Vácha, Ing. arch. Petra Čermáková a Jiří Illias. Tato komise na celý proces projekčních příprav stavby dohlížela a návrhy byly s jejími členy konzultovány od samotného počátku. O některých zásazích do budovy se diskutovalo nad mnoha (někdy až dvaceti) variantami

řešení a po nových průzkumech byly vybrané varianty ještě několikrát přepracovány. Nová řešení samozřejmě vždy brala v potaz veškeré aspekty daného problému, především dostupné finance, dále pak statiku a hlediska dispoziční, funkční, památková, výtvarná, v tom pořadí důležitosti, jak jsou řazena v této větě.

Někdy byly o výsledek svedeny „tuhé boje" mezi památkovou komisí a architekty, ale vždy se jednalo o diskusi korektní a vedenou se vzájemným respektem. O to více nás překvapily negativní a nekompromisní reakce některých pracovníků památkové péče, kteří neměli a v danou chvíli samozřejmě ani nemohli mít veškeré dostupné informace.

Proto se znovu ptáme.

Jak je možné, že závěry jmenované památkové komise jsou v tak zásadním rozporu s názory některých kolegů?

Je potom možné objektivizovat některé architektonické přístupy?

A je vůbec možné objektivně hodnotit detaily řešení z památkového hlediska bez znalosti širších souvislostí, tedy celkového konceptu a technických podmínek?

Závěr

Aby nedošlo k nedorozumění, nechceme tímto článkem vyvolávat sáhodlouhé polemiky k tématu opravy nového sídla státního památkového ústavu. Jenom bychom rádi podnítili v řadách odborných pracovníků památkové péče věcnou diskusi k námi předloženým otázkám, aby se v budoucnu mohlo předejít dalším chybám. Jsme si vědomi toho, že to předpokládá zájem o architekturu jako takovou, kdy památkové hledisko nelze oddělit od ostatních aspektů architektonického díla (stavebně-technický stav objektu, finanční možnosti, rozsah investičního záměru atd.).

Máme totiž za to, že i památková komise chtěla víc (stejně jako architekti), ale ono to prostě nešlo! A důvod? Investor sám rozhodl, že více nezaplatí, protože na více nemá. Je potom smysluplné, jestliže je rozhodnutí památkové komise zpochybňováno i tehdy, kdy nakonec stejně rozhodují peníze a památkový přístup jde stranou (např. úpravy povrchů v interiérech, obnova historických sklepů s gotickými prvky apod.)? Kvalita výsledku je pak logicky velmi těžko obhájitelná v situaci, kdy vládne neochota dodavatele respektovat zápisy ve stavebním deníku i přes spolupodpis technického dozoru investora. Ten je však v závěru stavby vázán rozhodnutím o zákazu jakýchkoliv „víceprací". Přitom představa o dokonalé rekonstrukci bez navýšení ceny patří spíše do oblasti nereálných iluzí.

Pro upřesnění několik obecně-technických dat: K odhadu stavebních nákladů rekonstrukce se vždy připočítává navíc rezerva ve výši 20–33%. Navíc považujeme za nezbytně nutné si v tomto případě prostudovat úvodní stupně předprojektové dokumentace, kde je podrobně specifikováno, co bylo požadováno a co ne. A jsme opět u příprav celé akce, kdy námi odhadovaná cena rekonstrukce se blíží té reálné, přičemž nabídková cena vybraného dodavatele stavby byla výrazně podhodnocena.

Zde si dovolíme malou poznámku. Snad nebudeme příliš přehánět, když na základě vlastních zkušeností z průběhu celé stavby budeme tvrdit, že v celkovém součtu bylo více ubráno než přidáno, a tudíž se jednalo spíše o „méněpráce" než o „vícepráce". Z celkového hlediska to tak prostě je.

Takže současné navýšení ceny o cca 100% oproti původní nabídce dodavatele pro nás není vůbec žádným překvapením a jenom potvrzuje současný stav věcí, kdy se šetří na projektové dokumentaci a technických dozorech, protože se zdají být příliš drahé, aby se naopak ve výsledku zaplatilo řádově mnohem více. Dle našeho názoru se jedná o chybu systémovou, ale o tom již více pojednává první část tohoto příspěvku.

Za to, že celá akce dopadla alespoň takto, bychom chtěli poděkovat především těmto lidem:

– vedení SPÚ, jmenovitě řediteli PhDr. Jaromíru Míčkovi a bývalému řediteli Ing. Zdeňku Novákovi

– členům památkové komise prof. PhDr. Miloši Stehlíkovi, PhDr. Zdeňku Váchovi a Ing. arch. Petře Čermákové
– technickému dozoru investora Jiřímu Illiasovi a Filipu Rozprýmovi

Domníváme se, že my všichni víme, co v domě mělo být a co tam ve skutečnosti je. Taky víme, proč tam některé věci nejsou.

P.S.
Nejen kritikům výše popisované rekonstrukce doporučujeme prostudování veškeré projektové dokumentace, která je k dispozici na SPÚ, a její porovnání s vlastní realizací opravy domu. Nález místa, kde je použit stejný detail řešení či materiál jako byl navržen v projektu, je spíše světlou výjimkou.

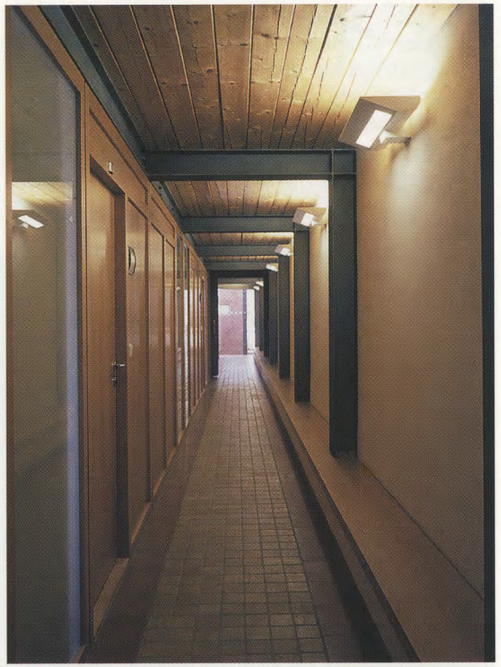
5. NP, chodba s výtahem (507), foto M. Zavadil.

4. NP, chodba s výtahem (407), foto P. Bělohoubek.

◀ *Dvůr (126) – obnovené balkony, foto M. Zavadil.*

5. NP, chodba s výtahem (507), pohled k hlavnímu schodišti, foto M. Zavadil.

5. NP, chodba (507, 518), foto M. Zavadil.

5. NP, spisový archiv (514, 515), foto M. Zavadil.

5. a 6. NP, půdní vestavba bytu, foto P. Pekár.

5. NP, detail střešních oken a osvětlení, foto M. Zavadil.

K problematice zajištění zděných konstrukcí domu na náměstí Svobody č. 8

Jaroslav Vácha

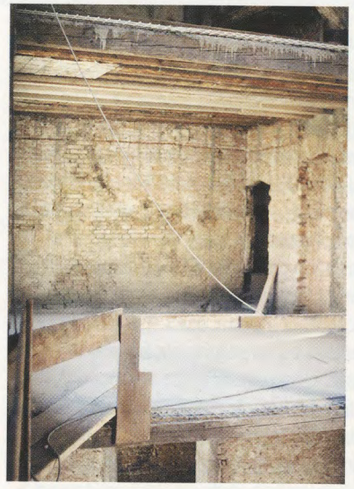
Jedním ze stěžejních úkolů v rámci památkové obnovy této historické stavby bylo statické zajištění jejích konstrukcí, jež vykazovaly závažné defekty. Statické práce představovaly podstatný díl celkových stavebních prací a vyžádaly si též nemalou část investic, téměř jednu šestinu nákladů.

Stávající dům, součást historického centra města, byl postaven převážně jako novostavba před polovinou 19. století s částečným využitím středověkých (a mladších) stavebních konstrukcí. Ty se v současné době dochovaly především v suterénu části do náměstí, původně patrně polozapuštěném a v důsledku nárůstu terénu postupně stále více zahloubeném. Při zmíněné radikální přestavbě domu ve čtyřicátých letech 19. století byla demolována a následně nově vybudována dvorní část a zásadně přestavěna část do náměstí. Z archivních pramenů je známo, že stavitel, který prováděl stavbu, způsobil škodu sousedům, kterou musel hradit a napravovat. K dalšímu prokázanému narušení konstrukcí objektu došlo v souvislosti s událostmi II. světové války, kdy byl bombardováním vážně poškozen sousední obchodní objekt (dnes proluka, předtím Dům nábytku). Na objektu se objevily trhliny a v důsledku následné nedostatečné údržby do objektu zatékalo. Za negativní moment vzhledem ke statice stavby je nutné považovat i pozdější demolice Domu nábytku. Dalším faktorem, který významně přispěl ke špatnému stavu konstrukcí, je samo konstrukční uspořádání nosné kostry v přední části domu do náměstí. Konstrukční systém horní stavby této části sestává z příčného čtyřtraktu a zdivo vynáší povalové stropy nad 2 a 3 nadpodlaží. V příčných vnitřních zdech byly v minulosti měněny dveřní otvory, které byly neodborně zazdívány.

Vnitřní zdi jsou založeny v jednotlivých podlažích přímo na povalech, které probíhají přes celý profil zdiva(!).

Uliční fasáda do nám. Svobody před zahájením rekonstrukce.

3. NP - dvorní část, narušené zdivo.

2. NP, neodborně zazděný otvor.

2. NP, vadná oprava zdiva.

1. NP, pilíř.

3. NP, uliční trakt (příčná zeď).

Průčelí bylo ještě kotveno kovovými kleštinami do střední zdi nebo také jen částečně do povalových stropů.

Kromě místností ústících do ulice (1., 2., 3. nadpodlaží) je uskutečněna nová dispozice místností v celé budově, tj. v části uliční a dvorní.

Uvedené skutečnosti vypovídají o velmi problematické konstrukční povaze domu po jeho přestavbě a z ní plynoucího celkově špatného stavu zděných konstrukcí. To se projevovalo zejména převážným přelomením překladů okenních otvorů mimo rizalit a téměř souvislým mozaikovým potrháním omítek jak vnitřních, tak vnějších. Při odstranění vnitřních příček kvůli novému uspořádání místností vznikl také problém rovinatosti omítek v nově vytvořených místnostech. Soubor budov slouží jako administrativní objekt, a proto z hlediska použitelnosti budovy ve smyslu ustanovení zakotvených v předpisech (ČSN 730031, 730038, EC) byl navržen způsob úpravy budovy tak, aby se vyloučil případný psychický tlak na uživatele budovy.

Úpravy, které se dotýkaly převážné části konstrukcí domu, spočívaly v následujících operacích:

- Byla zajištěna základová spára pomocí hřebíkování. Prvky hlubinného zakládání nejsou navrženy na účinky plného zatížení stavby, slouží především k regulaci jejího sedání.
- Systémem horizontálních prvků kotvených do zdiva a umístěných v rovině zesilující železobetonové membrány stropů byla budova horizontálně ztužena (systém táhlo – rozpěra).
- Byla upravena únosnost stropů tak, aby stropy splňovaly požadavky provozu administrativní budovy. Zvýšení únosnosti se docílí buď odlehčením stropů, nebo jejich zesílením železobetonovou membránou zhotovenou technologií stříkaného betonu.
- Nosné zdivo muselo být na mnoha místech přezděno z důvodu jeho silné devastace předešlým nevhodným přezdíváním bez vazeb. V minulých obdobích byly některé sektory přezdíváním úplně porušeny (např. u vnitřní zdi druhého podlaží se překrývalo několik dveřních otvorů).
- V celé stavbě, v uliční a dvorní části, muselo být vyměněno asi třicet dřevěných prvků zcela zničených hmyzem a hnilobou.
- V příčných zdech budovy do náměstí byly přes povalové stropy instalovány ocelové hmoždiny přenášející zatížení ve zdech přes dřevěné povaly, které v místě stropu vyplňují celý profil zdiva.
- Paty nosných pilířů přízemí vyvozovaly na středověké zdivo suterénu nepříznivé namáhání v soustředěném tlaku, zdivo muselo být vyztuženo.
- Opravy zdiva a nosných prvků, vyvolané předchozími neodbornými zásahy do konstrukcí objektu, si vynutily výměnu omítek, které byly mozaikově potrhány a v převážné míře provedeny na vadných konstrukcích. Ve většině případů se nejednalo o historické omítky.

Vyjmenované technické zásahy měly za cíl stabilizaci historických konstrukcí a vytvoření přijatelného pracovního prostředí odpovídajícího současným standardům.

Památková obnova domu

Petra Čermáková

Rekonstrukce, také obnova nebo adaptace nového sídla Státního památkového ústavu v Brně na náměstí Svobody č. 8 je, zdá se, téměř ukončena, bez ohledu na polemiku, do jaké míry se v případě rekonstrukce jedná o termín technicky výstižný a přesný.

Stěhování na nové pracoviště a první měsíce v nové budově probíhaly během dokončování stavebních prací.

Samotní pracovníci ústavu, na jejichž uživatelská bedra sotva dokončené stavební dílo padlo, byli tedy jednou provždy ochuzeni o jedinečný zážitek prvního dojmu z fatální proměny neudržované a zanedbané stavby na technicky dokonalý elegantní provozní celek harmonicky splývající s romantikou historického prostředí. Naopak, jejich dlouho očekávaný první krok na moderně vybavená pracoviště, prošpikovaná zásuvkami a čidly všeho druhu, bude pojen s krabicemi a klopýtáním přes šňůry a kabely a bude jim splývat s mračny prachu a staccatem sbíječek pod závojem lešení. Také skutečnost, že památkový ústav musel opustit objekt téměř po generaci spjatý s výkonem památkové péče, postavila jeho odborné pracovníky před náročný teoreticko-praktický úkol hodnověrně aplikovat zásady památkové ochrany, tak vehementně proklamované v odborných vyjádřeních, do reálného znovuzrození kulturní památky, a navíc tuto životaschopnost zakoušet na vlastní kůži.

Dům na náměstí Svobody je kulturní památkou, součástí městské památkové rezervace ležící ve významné urbanistické poloze v řadové zástavbě východní strany náměstí, které je nejstarším historickým brněnským náměstím a současně stále živým městským centrem. Část domu č. 8, která se průčelím promítá do městského prostoru, je s jeho dvorním křídlem provázána do půdorysné stopy nepravidelného písmene U, uzavírajícího vnitřní obdélný dvůr. Historie objektu sahá až do středověku. V suterénu jsou dosud zachována torza zdiva a patrné jsou architektonické články dvou samostatných domů. Tyto středověké stavby byly později stavebně sjednoceny na jedinou parcelu, takže v době renesance zde stál již dvoupatrový objekt. Později byl dotčen dalšími přestavbami, z nichž nejpodstatnější pro charakter dnešní budovy proběhly v 17. a 18. století, později ještě ve století devatenáctém.

Objekt se čtyřmi nadzemními podlažími je v uliční části zastřešen sedlovou střechou s pálenou krytinou, v části dvorní má střechu pultovou a až na malý úsek dvora je celý podsklepen; přistavěné dvorní pavlačové křídlo je oproti uličnímu traktu mladší, pochází z doby před polovinou 19. století a bylo později úpravováno. Budova je založena na cihelných základových pasech, nosné zdivo je z plných cihel, v suterénu částečně smíšené s kamenem z brněnské vyvřeliny. Nosný systém má různorodou orientaci stěn, stropní konstrukce jsou ukládány bez ohledu na nosné zdivo a příčky. Stropní konstrukce 1. podzemního podlaží a 1. nadzemního podlaží jsou převážně cihelné klenby valené do nosných zdí a klenebných pasů. Stropní konstrukce nad 2. a 3. nadzemním podlažím jsou tvořeny dřevěnými povaly, ostatní stropy mají dřevěnou trámovou konstrukci. Jádrem dispozice je křivočaré domovní schodiště s litinovým zábradlím, opisující půdorys oválu, se zrcadlem a kamennými stupni vetknutými do schodišťového zdiva ukončené proskleným vrchlíkem. Další schodiště ve dvorním traktu rovněž s kamennými stupni vetknutými do zdiva má tvar podkovy.

Architektonické tvarosloví fasády do náměstí nese výraz novorenesanční přestavby provedené v letech

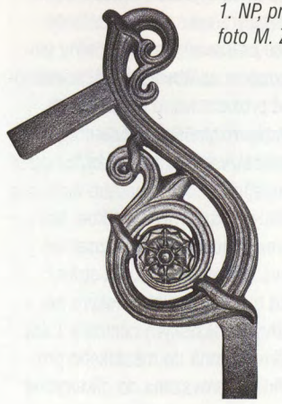
1843–1844, jejíž koncept je připisován Ludwigu Försterovi. Bohatě členěná uliční fasáda je charakteristická trojnásobnou sloupovou arkaturou s oblouky, nasazenou na kordonové římse, a portálem hlavního vjezdu.

Ve sklepení stavby pod křídlem do náměstí byl odkryt hodnotný půlkruhový pozdně gotický portálek, gotický hrotitý portálek a technicky zajímavý útvar klasicistní pece s druhotně použitými gotickými buchtami. Ozdobami interiéru jsou určitě i klenuté prostory a dekorativní patníky z umělecké litiny v přízemí a bohatě štukem zdobené stropy piana nobile, jehož okenní špalety jsou obložené dřevěným táflováním a vstupy jsou opatřeny podobnými stylovými výplněmi. V jedné z místností je zachován klasicizující krb z černého mramoru a na podlaze jako jediné jsou dochované čtvercové parkety. Jako měšťanské obydlí sloužil dům i pro obchodní účely, později byl využíván především pro potřeby administrativy.

Je třeba připomenout, že kromě vážných statických poruch nesl vyklizený objekt výrazné stopy devastace a dlouhodobě zanedbávané stavební údržby. Koncepce památkového ústavu jako nového majitele a budoucího uživatele stavby, byla jasně definovaná: realizovat vzorovou rekonstrukci kulturní památky při současném vyhovění nároku na moderní provoz administrativní budovy s prostorami pro archiv a knihovnu a s pronajímatelnými obchody. V roce 1995 byly zahájeny přípravné práce zajištěním stavebně-historického průzkumu a restaurátorského průzkumu vnitřních a vnějších omítek i dalších prvků exteriéru a interiéru. Vzhledem k náročnosti úkolu byla ustavena vedením ústavu komise pro obnovu a adaptaci domu, složená ze zástupců všech odborných pracovišť. Jedním z úkolů jejích členů bylo konzultovat projektovou dokumentaci zhotovitele – Architektonického ateliéru Radko Květa pověřeného projektovou přípravou, posoudit, zda návrhy úprav respektují památkovou hodnotu stavby a zároveň odpovídají finančním možnostem investora. Komise zároveň vytipovala, a to

1. NP, průjezd do dvora (115, 127), foto M. Zavadil.

Detail litinového nákolníku po opravě.

na základě projektantem provedené pasportizace objektu, které historicky cenné autentické prvky v interiéru i exteriéru stavby mají být zachovány, restaurovány či repasovány a rovněž zajištěny před poškozením v průběhu stavebních prací. Již první analýza zadávacích podkladů investora a analýza požadavku z hlediska památkové péče a památkové hodnoty stavby však prokázala, že nároky investora na velikost provozní plochy převyšují asi o 400 m^2 reálný objem a dispozici chráněného objektu. Z toho důvodu bylo nezbytné přehodnotit původní památkovou koncepci a přistoupit k úvaze o možnosti rozšíření provozní plochy při využití půdního prostoru jak v uliční, tak ve dvorní části a v nepodsklepeném vnitrobloku. Umožnění větší flexibility sklepních prostor si vyžádalo rovněž komunikační propojení obchodní místnosti v levé části přízemí uličního traktu s podzemními sklepními prostorami.

Dne 22. 9. 1997 vystavil odbor památkové péče Magistrátu města Brna na základě odborného vyjádření Památkového ústavu v Brně závazné stanovisko k projektové dokumentaci pro stavební povolení a stavební práce mohly být konečně zahájeny. Základní rozsah vlastní stavby zahrnoval jednak sanaci podzemních částí objektu, která spočívala ve statickém zajištění základové spáry, odvlhčení suterénního zdiva a rozšíření suterénu směrem do vnitrobloku pro samostatný prostor archivu, jednak statické zajištění nosných konstrukcí, sanaci a statické zajištění kleneb a stropů při současném zachování všech původních dřevěných trámových a povalových konstrukcí. Dále dispoziční úpravy včetně provedení konstrukce nového krovu zahrnující vestavbu dalších provozních místností do podkroví. Základní princip památkové koncepce při rekonstrukci stavby vycházel z podmínky zachování stavební podstaty památky a z podmínky zachování a repase všech vytipovaných historicky hodnotných architektonických prvků v interiéru i exteriéru současně s jejich začleněním do provozní dispozice. To vše při vědomí, že historický objekt, který bude sloužit mnoha novým funkcím a má splňovat současné bezpečnostní a provozní normy, se neobejde bez nutných stavebních zásahů.

Nejzávažnějším zásahem do stavební podstaty objektu bylo snesení krovu a provedení půdní vestavby. Tomuto z hlediska ochrany památky zcela mimořádnému kroku předcházel důkladný rozbor provozní situace v památkovém ústavu a podrobný technický rozbor stavu krovové konstrukce. Teprve vyhodnocení zjištěných skutečností a závěrů, že se jednalo o novodobý krov, který nevykazoval historickou hodnotu nebo hodnotu v technickém a řemeslném detailu, nakonec vedl k radikálnímu řešení substituce krovové konstrukce. Konstrukční uspořádání nového krovu vyhovělo současným normativním nárokům na provozní parametry pracoviště v podstřešním prostoru, přičemž nová konstrukce zachovala výšku hřebene a tvar střechy. Prosklení části střešní roviny na dvorní straně za hřebenem střechy pásovým světlíkem zároveň umožnilo odstranit nevhodná velkoplošná střešní okna, která výrazně pohledově rušila střešní rovinu na straně náměstí.

Jako hrubý zásah do historického podloží městské památkové rezervace může být klasifikováno zmíněné rozšíření užitné plochy suterénu pod terén vnitřního dvora. Také tato stavba, která bezpochyby značně zatížila finanční náklady, vycházela z nutnosti řešit kritický nedostatek provozní plochy. Zemními pracemi, které probíhaly souběžně se záchranných archeologickým průzkumem, však nebyl dotčen nebo likvidován žádný objekt historického podloží.

Dalším zásahem do stavební podstaty památkově chráněného objektu je vestavba výtahu a průnik klenbou mezi 1. nadzemním podlažím a suterénem z důvodu vložení vřetenového schodiště. V případě výtahu byla pro osazení konstrukčního mechanizmu, a to bez zásahu do stropních konstrukcí, využita šachta původního světlíku, který v nové dispozici ztratil svoji funkci. Konstrukční úprava, spojená s prolomením klenby v rámci vestavby vřetenového schodiště komunikačně propojujícího místnosti přízemí při uličním průčelí s historickým sklepením, vyplynula z požadav-

ku na mnohostrannost provozní dispozice z hlediska budoucího využití, na možnost prezentace a aktivace historicky cenného a nákladně sanovaného podzemí. Vzhledem k omezeným finančním prostředkům však tento záměr prozatím nemohl být dotažen do konce.

Problémem, který vyvstal až na základě zjištěných skutečností v průběhu stavebních prací a může se rovněž stát předmětem kritiky, je provedená sanace zdiva svislých zděných konstrukcí, příček a fasády. Z důvodu nesoudržnosti materiálově nesourodého vyspravovaného zdiva s funkcí až na hranici stability, projevujícího se potrháním a plošným odpadáváním zvětralých omítek jak vnitřních, tak vnějších, a protože dodavatel odmítl vystavit záruku za výsledek při alternativním řešení, bylo pro statické zajištění zdiva nezbytné úplně odstranit většinu omítek, dílem pocházejících z období celkové přestavby domu ve 40. letech 19. století. Teprve po odhalení narušených konstrukcí mohlo dojít k vyhodnocení jejich celkového stavu a následné sanaci.

Pokud se týká dalších stavebních zásahů v souvislosti s aplikací památkových principů, ztotožnili jsme se s invencí architekta v koncepci, kdy nově vestavované konstrukce a nové architektonické prvky neimitují historické tvarosloví, ale jsou zpracovány soudobými výrazovými, konstrukčními a materiálovými prostředky tak, aby v harmonii doplnily historické prostředí. Z toho důvodu byly nahrazeny novodobé výplně okenních a vstupních otvorů ve dvorním traktu dřevěnými, tvarově soudobými zdvojenými okny z lepených profilů a stejným způsobem byly řešeny veškeré výplně nových otvorů v dispozici interiéru, rovněž výplně nových vstupních otvorů do komerčních prostor v parteru a další vestavované prvky. Pokud se týká otvorů uličního průčelí, na základě poznatků z průzkumu a srovnáním s dostupnou obrazovou dokumentací jsme dospěli k závěru, že poslední výměna výplní okenních otvorů v uliční fasádě byla provedena patrně v roce 1897, kdy byla odstraněna vysouvací tzv. americká okna pocházející z neorenesanční úpravy

5. NP, pohled do prostoru hlavního točitého schodiště (507, 506), foto M. Zavadil.

ve 40. letech 19. století. Okenní výplně, kterými byla v té době americká okna nahrazena, se v otvorech fasády dochovaly a jako autentická kulturní vrstva památky byly po repasi v uliční fasádě spolu s výplní hlavního vstupu zachovány. Tzv. americká okna se dochovala pouze v otvorech světlíku a po repasi byla druhotně použita v interiéru dvorního křídla. Princip opravy celé uliční fasády je podrobně popsán v samostatném pojednání.

Uvedla jsem pouze zásahy, které byly pro koncepci stavební obnovy objektu v rámci jeho nové aktivace podstatné.

Zvolený princip rekonstrukce a souhrn poznatků uživatelů objektu z konzumace provozu, více či méně násilně aplikovaného na chráněnou stavbu poznamenanou slohovou svévolí, bude však i nadále předmětem nekonečných polemik.

2. NP, zasedací místnost a sekretariát (204), foto M. Zavadil.

Příspěvek k historii stavby v 19. a 20. století a k vývoji podoby průčelí domu

Zoja Matulíková, Zdeněk Vácha

Slohové kvality průčelí domu č. 8 jako prvku architektonické podoby náměstí Svobody mají podstatný význam pro celkový vzhled tohoto hlavního brněnského prostoru – součásti městské památkové rezervace. Vzhledem k rozsáhlým utilitárním úpravám ve 20. století spočívají prezentační kvality objektu do značné míry právě v architektuře tohoto průčelí, jež se v podstatných rysech dochovalo v podobě z devatenáctého století. V převážně novodobě adaptovaných interiérech je autentičnost omezena zejména na místnosti druhého nadzemního podlaží křídla do náměstí a na působivé točité schodiště. Poznání vývoje hlavní fasády lze proto považovat za rozhodující pro rehabilitaci, která odpovídá požadavkům památkové péče, a pro výsledné celkové vyznění rekonstrukce průčelí domu.

Od počátku bylo při hodnocení stávající podoby fasády evidentní, že od své výchozí podoby, dokumentované již záhy po vzniku a dochované v pramenech, prodělala dílčí změny a že pro stanovení koncepce památkové úpravy bude nutné provést její zevrubnou analýzu, pro niž jsou východiskem příslušné průzkumy.

Fasáda do náměstí Svobody byla především v období po druhé světové válce pozměněna po sobě následujícími opravami, které lze celkem jednoznačně hodnotit jako degradující. V době převzetí domu Památkovým ústavem v Brně v roce 1995 byly na průčelí zjevné rozsáhlé statické poruchy (síťovité rozpraskání v plochách omítek, pokleslé části rozlomených překladů nadpraží okenních otvorů ap.) i negativní vliv v té době již dožilého a ve značné míře se již odlupujícího, neprodyšného disperzního nátěru žlutě-okrové barvy. Bylo zřejmé, že průčelí bude muset projít rozsáhlou opravou. Předpokladem pro stanovení koncepce památkové obnovy bylo zajištění nezbytných průzkumů, které jsou vodítkem pro určení způsobu oprav i výsledného výrazu, v návaznosti na chronologická zjištění a spolu se současnou konfrontací výsledků získaných přímo na objektu s dostupnými obrazovými prameny.

Prvním krokem pro zajištění potřebných informací, pomineme-li zadání stavebně historického průzkumu a později jeho doplňku[1], bylo provedení restaurátorského průzkumu fasády. První restaurátorský průzkum, okrajově zaměřený na problematiku povrchových úprav průčelí, byl realizován v roce 1997[2]. Sondáž, zaměřená především na povrchy interiérů, byla prováděna na fasádě z výsuvné plošiny jen do úrovně 2. nadzemního podlaží (celkem 6 sond), a proto byla její průkaznost značně omezena a autoři průzkumu se ani nepokoušeli o syntézu svých zjištění.

Vzhledem k přetrvávajícím nejasnostem, pramenícím mj. z výše uvedených omezení, byl zajištěn doplňkový restaurátorský průzkum realizovaný již z lešení[3]. Bylo provedeno 42 sond a posléze autorem předložen nástin posloupnosti úprav[4]. Provedené restaurátorské průzkumy však opět neposkytly dostatečné podklady pro upřesnění koncepce a především postrádaly laboratorní analýzy a konfrontaci nálezových situací se stavebněhistorickým průzkumem (SHP), resp. s dostupnou obrazovou dokumentací. Poznatky na tomto stupni přípravy zároveň nedovolovaly fázování vývoje fasády a ztotožnění omítkových typů a nátěrů s jednotlivými etapami její historie.

Na základě studia obrazových materiálů získaných z běžně dostupné literatury i z fondů Archivu města Brna (AMB) bylo zřejmé, že datování stávající fasády v SHP (viz pozn.8) je neudržitelné. Ještě před započetím opravy průčelí bylo tedy nutné tvrzení Jana Eliáše revidovat a mj. provést základní materiálové analýzy a především exaktní vyhodnocení stratigrafie povrchové úpravy pomocí tzv. mikronábrusů. Proto také padlo rozhodnutí v průzkumných pracích pokračovat s jednoznačně formulovaným zadáním kritického zhodnocení dosavadních tvrzení a pokusit se o shrnutí, jinak řečeno o přímý podklad pro stanovení metody památkové úpravy. Doplňující sondážní (stratigrafický) průzkum fasády provedla v létě roku 2000 spoluautorka této stati ve spolupráci s dalšími pracovníky památkového ústavu. Byly zajištěny laboratorní analýzy[5]. Vzorky nátěrů byly prohlédnuty pod stereolupou, příčné řezy-nábrusy byly pozorovány v dopadajícím bílém, modrém a ultrafialovém světle. Průzkum omítek byl proveden metodou kvantitativní silikátové analýzy, metodou mikroanalýzy pomocí REM-EDS (rastrovací el ektronový mikroskop s RTG energodisperzivním analyzátorem) spolu s granulometrií plniva a za použití podpůrných mikrochemických reakcí[6]. Fasáda byla podrobena petrografické analýze[7].

Průčelí domu na konci 20. století

Fasáda křídla do náměstí je třípatrová o sedmi okenních osách. V přízemí je asymetricky umístěn plným obloukem klenutý vstupní portál s dvoukřídlou výplní zdobenou kazetovými panely z prolamované umělecké litiny (kompletně zachován 1 kus), v cviklech s reliéfy zavinutých hadů. Parter s obchodními výlohami – dvěma sdruženými vchody z náměstí po stranách a jedním čtvercovým v mírně předsazené ploše v šíři rizalitu (poslední úpravy po roce 1989) – je upraven pásovou rustikou. Rizalit, opticky nesený v úrovni 2. nadzemního podlaží (NP) čtveřicí volutových konzol pokrytých akantem, je trojosý s arkádovitými oblouky vyplněnými okny. Horizontálně je členěn a ukončen výraznými profilovanými římsami, nesenými polosloupky s iónskými (2. NP) a korintskými (3. NP) hlavicemi. Všechna okna mají plasticky profilované šambrány a blokové parapetní římsy, okna 2. NP v bočních osách mimo rizalit mají trojúhelníkové frontony nesené volutovými konzolami, okna 3. NP mají rovné nadokenní římsy. Pod konzolovou korunní římsou je pruh půdního polopatra se čtvercovými osvětlovacími otvory v okenních osách. Výplně oken mají tvar T s výjimkou oken rizalitu, kde jsou výplně děleny křížem se sdruženým obloukovým ukončením a plnou plochou s centrálním reliéfním terčem ve vrcholu oblouku (zachován rovněž 1 kus) provázeným prolamovanými mřížkami v cviklech.

---

1) ELIÁŠ, Jan: Stavebně historický průzkum, Brno 1996; Brno, Náměstí Svobody č. 8, SHP II – Stavebně historické a architektonické vyhodnocení podpovrchových nálezů v suterénu a nadzemních podlažích domu, Brno 1998.

2) PROCHÁZKA, Vladimír – KRÁL, Mario: Zpráva o restaurátorském průzkumu třípatrového obytného domu číslo osm na Náměstí Svobody v Brně.

3) GAVENDA, Miloš: Zpráva o průzkumu omítkových a barevných vrstev, materiálové skladby a technického stavu exteriéru domu nám. Svobody č.p. 8 v Brně, červenec 1998.

4) Jako zřejmě nejstarší byla autorem označena podoba daná hrubozrnnými omítkami místy s červenou úpravou v kombinaci s lomenou bělí, šedou a uplatněním kamenných kvádrů. Druhá úprava je ztotožňována s neorenesanční přestavbou, v jejíž rámci mělo dojít k plošnému překryvu starších omítek, jakožto i kamenných článků, vrstvou s obsahem „kufštajnského“ vápna. Na této vrstvě autor našel lomeně bílý tón a uvažuje o imitaci mramorového pláště. Další vrstvy označuje jako degradační. Další zkoumání však toto schéma vyvrátilo.

5) BAYEROVÁ, Tatjana: Hlavní průčelí měšťanského domu na Náměstí Svobody č. 8 v Brně, Výstavba barevných vrstev, Litomyšl 2000.

6) BAYER, Karol – BAYEROVÁ, Tatjana: Hlavní průčelí měšťanského domu na Náměstí Svobody č. 8 v Brně, Průzkum štukových omítek, Litomyšl 2000.

7) GREGEROVÁ, Miroslava: Fasáda hlavního průčelí měšťanského domu na Náměstí Svobody č. 8 v Brně, Petrografická analýza, Brno 2000.

Detail fasády se zřetelnou profilací korunní římsy a římsy rizalitu, foto P. Pekár.

- korunní římsa s konzolami a zubořez
- kordonová římsa
- profilované šambrány oken
- pásová rustika
- kamenná ostění otvorů přízemí
- cvikly s reliéfy hadů
- trojosý rizalit
- konzoly rizalitu
- polosloupy rizalitu
- římsy rizalitu s konzolami
- arbelos s centrální litinovou výplní s reliéfem delfína
- trojúhelníkový fronton
- rovná nadokenní římsa
- větrací otvory podstřeší
- litinové výplně vstupních vrat

Průčelí domu č. 8.

Anonym, Velké náměstí z jihu, 1768, AMB (obr. č. 1).

Franz Richter, Velké náměstí kolem roku 1820, AMB (obr. č. 2).

Vzhled průčelí – dokumentace vývoje v obrazových pramenech a jejich kritická analýza

Nejstarší známá podoba fasády objektu, tedy průčelí barokního paláce, je známa z roku 1768 (Archiv SPÚ v Brně, č. neg. 3522). Na anonymním vyobrazení Velkého náměstí z jihu (obr. č. 1) vidíme třípatrový objekt o sedmi okenních osách s korunní římsou v úrovni sousedních domů. Průčelí je flankováno a v rytmu 2-3-2 okenních os děleno vysokým pilastrovým řádem a portál se zdá být umístěn centrálně. Prakticky stejný pohled na dům včetně zpodobení detailů nacházíme na Maserleho kvaši (AMB, foto č. 285, MG 3891), i když zde je náš dům oproti sousedním mírně vyšší.

V obou případech je patrně počet okenních os zpodoben věrně, rovněž menší výška oken 4. NP je shodná, totožné situování portálu na střed průčelí lze však zpochybnit především vzhledem k dispozici přízemí. Na kolorované litografii bratří Trasslerů dle kresby F. Richtera (AMB U 25, inv. č. 547) s podobou domu kolem roku 1820 (obr. č. 2) se však setkáváme s osmi okenními osami[8] a chybí vysoký řád, zároveň je portál v asymetrické poloze. Na Richterově kresbě z roku 1829 (obr. č. 3, kopie Archiv SPÚ v Brně, i.č. 31.000-M-3) je vysoký řád opět zobrazen (viditelný na levé straně fasády, jejíž větší část překrývá mariánský sloup a fara u sv. Mikuláše), počet okenních os však vychází průmětem (na zakrytou plochu fasády) pouze na 5, což je málo pravděpodobné. Tyto anomálie vnášejí do celé věci řadu nejasností a ještě více zpochybňují skutečnou vypovídací hodnotu těchto pramenů. Jinou podobu fasády k roku 1830 vidíme na zobrazení náměstí (obr. 4) od Karla Würbse[9]. V ostrém úhlu vidíme v pravé části obrazové plochy fasádu třípatrového domu s výraznou korunní římsou a horizontálním členěním bez vysokého řádu. Je však otázkou, zda v případě horizontálních linek jde o kordonové římsy, spíše se v bočním pohledu nadokenní římsy spojily do jedné linky. Dům má 7 okenních os, parter je výrazně předsazen před fasádu, resp. fasáda od úrovně 2. NP je zasunuta za líc parteru. Portál se jeví umístěn mimo středovou osu.

8) V SHP autor uvádí 6 okenních os; SHP l.c., s. 43.

9) Informace o autorovi je druhotná, uvedená na kopii A. Teyschy (?).

Průčelí domu však bylo, jak prokázaly průzkumy, s možnou výjimkou částí vertikálních konstrukcí parteru, později zcela likvidováno a nahrazeno novým, tudíž není vzhledem ke stávajícímu stavu relevantní.

Nejstarší námi zjištěné zobrazení objektu po zásadní přestavbě kladené do roku 1843, na niž navazuje dnešní stav, pochází od Rudolfa Alta a je datováno rokem 1854 (Pohled na Velké náměstí, akvarel, MG Brno, Gomperzova sbírka č. 338). Na obraze (obr. č. 5) vidíme v pohledu jižním směrem, opět v ostrém úhlu, celou fasádu ve světlé monochromní barevnosti. Parter ještě není překryt dřevěnými výkladci, které se objevily zanedlouho, a zřetelná je jeho pásová rustika. Okna fasády (2. a 3. NP) mimo rizalit (jež jsou lépe viditelná, zejména na straně blíže stanovišti umělce) mají patrně tmavý nátěr výplní a zdá se, že výplně spodní poloviny jsou více zasunuty do hloubky špalety. S největší pravděpodobností jde o typ tzv. amerických oken (okno se otevírá zasunutím spodního dílu za pevný horní) zachovaný přímo na objektu (dnes 3 kusy v interiéru v druhotné pozici, původně v předním světlíku)[10]. Americká okna se později uplatnila též na fasádě Kleinova paláce (L. Förster ve spolupráci s T. Hansenem, 1847–48) na témže náměstí. Tvar okna rizalitu s románskými reminiscencemi lze řadit do proudu tzv. arkádového stylu přicházejícího z Mnichova[11] a patrně jde o jeho první uplatnění v Brně. Förster tento styl důkladněji aplikoval na dalších brněnských stavbách (Kasino v Lužánkách, 1853–55), stejný motiv sdruženého obloučkového okna s kruhovým terčem ve společném záklenku byl důsledně uplatněn a dále propracován na objektu brněnské reálky (dnes škola na ulici Jánské) v letech 1956–59. Försterovým členěním oken se později inspiroval též Josef Arnold v případě Biskupského chlapeckého semináře v Brně z let 1857–59.

Pohled na náměstí s kostelem sv. Mikuláše s farou, Merkurovou kašnou a Kleinovým palácem (anonymní kresba, AMB, obr. č. 6), tedy z doby mezi lety 1848–1858, ukazuje průčelí, jež má v levé části parteru s pásovou

Franz Richter, Velké náměstí kolem roku 1829, SPÚ (obr. č. 3).

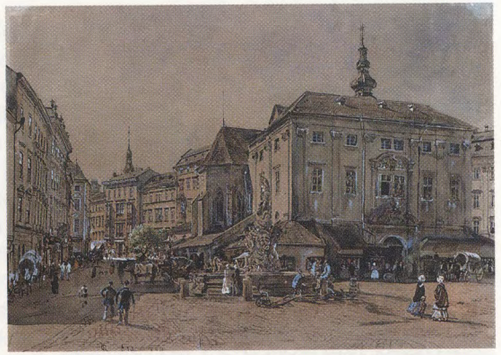
Karl Würbs, Velké náměstí kolem roku 1830, AMB (obr. č. 4).

10) Na oknech se zachoval červený (a starší „mahagonový") nátěr. Tento červený nátěr byl určitě užit i na okenních výplních průčelí, kde jsme zjistili jeho stopy na hraně kamenných ostění oken rizalitu.

11) ZATLOUKAL, Pavel: Brněnská okružní třída, Brno 1997, s. 35.

rustikou dvě okna, v rizalitu uprostřed portál (?) po stranách opět okna a v pravé části parteru patrně sdružené výklady (obr. č. 6). Zda jde o mezifázi (zazdění výkladů v levé části parteru), původní stav (což je vzhledem k nálezům kamenné konstrukce sdružených výkladů /a k stavebnímu plánu z roku 1843 – viz dále/, opakujících se i v pravé části, nepravděpodobné) či o autorovu licenci, nelze zcela bezpečně stanovit; na pouze relativní vypovídací hodnotu kresebných pramenů jsme však již upozornili dříve.

Na základě sondážního průzkumu na fasádě v roce 2000, analýzy stavebního a situačního plánu a konfrontace s obrazovou dokumentací lze považovat průčelí v hmotě i v převažujícím detailu za výsledek koncepční přestavby objektu v roce 1843[12], která by si spíše zasluhovala pojmenování novostavba. Vedla mj. též k zániku starších konstrukcí průčelní zdi při zachování předchozí osovosti a k pročlenění průčelí tříosým rizalitem s respektováním starší dispozice objektu s asymetrickým situováním průjezdu do nádvoří. Přízemí (parter) bylo opatřeno pásovou rustikou, jež byla nejpozději v 60. letech 19. století překryta předloženými dřevěnými výkladci (obr. č. 7). S touto zásadní přestavbou celého jádra domu do náměstí spojujeme i úpravu místností piana nobile se štukovou, částečně figurální výzdobou, byť i později zde docházelo k úpravám dekorace[13]. Vzhledem ke způsobu provázání průčelní zdi s konstrukcí stěn místností do náměstí pomocí obloukových pasů a k jejímu jednolitému vyzdění musíme též předpokládat, že v rámci radikální adaptace objektu byla prakticky celá fasáda snesena a znovu vystavěna – možnému dílčímu zachování průčelních konstrukcí v úrovni parteru by mohl nasvědčovat typ stávajících kleneb přízemí (valené klenby předního úseku průjezdu a jižní přízemní místnosti a prostoru vlevo od průjezdu – charakterizované v SHP jako barokní, resp. pozdně gotické[14], jež se přimykají k průčelní zdi, a možná i indicie zřejmé ve zmíněném Würbsově zobrazení. Na průčelí postaveném z pálených cihel se uplatňuje kámen (opuka vhodná pro dílem filigránské

Rudolf Alt, Pohled na Velké náměstí, 1854, MGB (obr. č. 5).

12) Na nejdůležitější dokumenty (AMB, sig P, kr. 65, i.č. 864), korespondenci (1843–45), situační a stavební plány nesoucí datum 8. února 1843 (včetně signatury stavitele Antona Marka) jsme byli upozorněni Dr. Milenou Flodrovou.

13) Na sádrových reliéfních deskách supraport (alegorie umění) střední místnosti piana nobile 2. NP byl nalezen letopočet 1863.

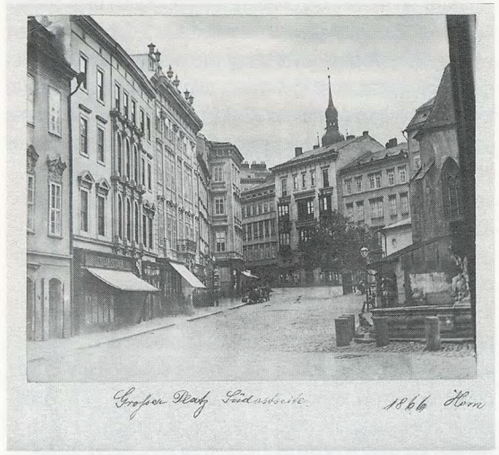
14) J. Eliáš ve svém SHP údajně vycházející z excerpt Aloise Gödla (Förstrova přestavba je řazená do let 1875–78) zároveň hovoří o pozdně klasicistní přestavbě J. Herringa v druhé čtvrtině 19. století – měla být hotova v roce 1846 (s. 44), neorenesanční přestavbu (tedy související se stávající fasádou) označuje za poněkud zpožděnou realizaci Ludwiga von Förstera v 70. letech. Obdobné tvrzení s datováním do 70. let se opakuje v SHP II (s. 23), viz pozn. č. 1. Datování snad viz KUČA, Karel: Památky Brna, Brno 1989, s. 137, jenž hovoří o romantické úpravě L. Förstera v letech 1875–78; dále Samek, Bohumil: Umělecké památky Moravy a Slezska, 1. svazek A/I, Praha 1994, s.148, se uvádí údajná přestavba v roce 1853, prý podle projektu L. Förstera.

kamenické opracování – především hlavice polosloupků rizalitu –, zároveň však jde o horninu pórovitou, špatně mrazuvzdornou a málo odolnou vůči chemickému zvětrávání)[15], dále terakota a sádra v podobě prefabrikátů.

Stěžejním vodítkem pro analýzu stávajícího průčelí vzhledem ke stavebnímu vývoji domu jsou stavební plán a situační plán[16], tedy podklady předložené stavitelem Markem pro stavební řízení pro dům č. 72. Jsou mimořádně cenné v mnoha ohledech. Stavební plán předně zachycuje detailní půdorysy všech podlaží (1. podzemního – 4. nadzemního), krov a kolmý řez s částečně rozvinutým pohledem na fasádu v rozsahu jedné okenní osy (rozvinutý plán je nicméně zcela schématický a neodpovídá realizované architektuře) s označením všech místností a dále plánovaný rozsah zachování starších konstrukcí (černě) spolu s červeně označenými novými. Je zřejmé, že ze starší, patrně barokní stavby zahrnující navíc ještě starší konstrukce, zůstala v úrovni nad terénem zachována nanejvýš velmi malá část, v podstatě jen obvodové zdi v místnostech do náměstí. Tomu odpovídá též Markem zhotovený situační plán zachycující též všechny sousední stavby téhož data pro účely stejného stavebního řízení; opět barevně odlišuje části stavby určené k ponechání (černě) a k dostavbě (červeně). Jako nová je označena celá střední část (tedy hmota stavby od úrovně zadních zdí místností do náměstí) a dvorní křídlo (zadní trakt zabíhající do hloubky parcely a na něj kolmé krátké křídlo) již v úrovni přízemí v převážném rozsahu. Ze stavebního plánu též plyne, že předchůdce této stavby neměl rizalit, který je (snad druhotně, odlišně od ostatních nových konstrukcí) vyznačen v půdorysu přízemí. Oproti předpokladu zachycenému v plánech bylo však při vlastní přestavbě (patrně ze statických důvodů) nahrazeno zdivo v rozsahu celého průčelí. Zde měla být více méně nahrazena konstrukce pouze v rozsahu tří středních os (tedy v šířce rizalitu); zdivo průčelí je ale ve všech patrech od 2. NP jednolité a nevykazuje změnu struktury či stavební spáru. Tato skutečnost je zřejmá zejména po odstranění

Anonym, Kresba Velkého náměstí z doby mezi lety 1848–1858, MMB (obr. č. 6).

Velké náměstí od severu, fotografie z roku 1866, AMB (obr. č. 7).

15) Petrografická analýza, z níž citujeme, provedená Dr. Gregerovou, kámen určila jako opuku západomoravské křídy, hojně užívaný stavební a dekorační materiál známý též jako „březovský a chrastovský kámen".

16) AMB, Bau und Situations Plane vom Herrn Herring-schen Baue", sig. P, kr. 65, i.č. 864, viz pozn. č. 12.

omítek exteriéru i interiérů (r. 2000) pocházejících vesměs z doby přestavby před rokem 1900; starší omítka (z doby před přestavbou v roce 1843, patrně barokní) zůstala zachována pouze v interiéru – ve fragmentu v místnosti 2. NP přiléhající tenkrát k domu č. 73 (v situačním plánu popsaném „No 73 Herr P.T. Graf Zerotin"), tedy k dnešní proluce. Je pravděpodobné, že v dokumentech doložený přestupek a následná pokuta udělená stavbyvedoucímu Wilhelmu Markovi, synu stavitele Antona Marka, za nedodržení stavebního řádu způsobené odstraněním a novým postavením hlavní zdi (k čemuž nebylo vydáno zvláštní povolení) souvisí právě s větší mírou snesení průčelí, než bylo původně zamýšleno v záměru předloženém magistrátu[17].

Také při hledání odpovědi na otázku skutečného počtu okenních os objektu před přestavbou 1843, jež byla zmiňována výše, mohou být tyto plány rozhodující. Naznačují, že dispozice místností průčelí byla v rámci přestavby respektována a výchozí rytmus os (2-3-2) zůstal zachován. Jiný počet os než 7, vyskytující se v některých obrazových pramenech, je proto málo pravděpodobný. Jde tedy zároveň o stejný rozvrh jako na zmíněném zobrazení průčelí barokního paláce z roku 1768, který zůstal zachován až do přestavby 1843, jíž byl rovněž respektován. Pro existenci rozsáhlejší stavební mezifáze domu chybějí – snad s výjimkou možných úprav členění průčelí (např. možná náhrada vysokého řádu horizontálním pročleněním, viz. vyobrazení K. Würbse) – a jakékoli důkazy a obrazové prameny ji téměř vylučují[18]. Dispozice interiérů na plánech téměř zcela odpovídá dnešnímu stavu a totožná je i řada detailů; jde však o podklady určené ke stavebnímu řízení na magistrátu a jejich vypovídací hodnota vzhledem k vlastní architektuře je, jak lze vidět hlavně na redukovaném schématickém pojetí pohledu na fasádu, nízká. Zejména rizalit, dominantní prvek průčelí a hlavní nositel jeho architektonických kvalit, je (druhotně?, viz výše) naznačen pouze v úrovni 1. NP; v dalších podlažích chybí, byť je zřejmé, že „arkádové" pojetí tří středních os bylo již sou-

Trh na Velkém náměstí v roce 1897, v pravé části v lešení dům č. 8 bez okenních výplní (obr. č. 8).

17) Prameny (AMB, sig P, kr. 65, i.č. 864) analyzovány Mgr. Evou Staňkovou.

18) Kupř. pozdně klasicistní fáze, uváděná v SHP (s. 44). Jde o omyl vycházející z odlišení přestavby (kladené na základě analýzy bytového katastru před rok 1846) od „novorenesanční přestavby" (domněle 1875–78), což souvisí především s neznalostí citovaných pramenů ke stavebnímu řízení 1843. V SHP II hovoří autor o raně a pozdně barokní přestavbě domu v 17. a 18. století (s. 22).

částí předložené koncepce, pouze však v 2. NP! Předpokládaný podíl Ludwiga Förstera na celkovém pojetí domu je sporný (plán nejspíše zpracoval stavitel Anton Marek), pravděpodobnější je jeho podíl na architektonickém ztvárnění průčelí, byť ani zde není doložen.

Průzkum průčelí

Jako nejstarší byla sondážním průzkumem průčelí identifikována úprava s vápenným štukem povrchově pojednaným světle šedým krycím nátěrem (primárním vůči cihelné konstrukci; původní omítka nebyla ani později odstraněna na korunní římse, na frontonech oken 2. NP – včetně jejich vnitřních ploch – a částečně na šambránách, na ostění portálu a na torzech ostění parteru), který byl zjištěn i na terakotových konzolách, litých prefabrikátech zubořezu korunní římsy a říms rizalitu, na cviklech arkádových oken rizalitu a též na všech zmíněných kamenných prvcích. Vápenný nátěr je patrně nastavovaný fermeží či jinou olejovitou látkou, na což usuzujeme z jeho krakeláže. Ve velkém rozsahu a bez pozdějších překryvů se tato úprava dochovala na torzech kamenných ostění otvorů parteru, jež byla záhy osekána a zakryta při úpravách spojených s osazováním dřevěných výkladců doložených již v roce 1866 fotografií. Z nálezu je zřejmé, že v přízemí byly do náměstí orientované vysoké otvory prostor (*„Comtoir"* vlevo a *„Magazin"* vpravo od průjezdu na plánu z roku 1843) rámované kamenným profilovaným ostěním do podoby sdružených otvorů ukončených plným obloukem; bylo nalezeno torzo dvojice sdružených otvorů po stranách plochy vymezené šíří rizalitu, stopa po středním otvoru vlevo od portálu v důsledku pozdějšího prolomení výlohy zcela zanikla. Zbytky kamenného ostění nesou rozsáhlé stopy původní šedé líčky, ve značném rozsahu též zachované na kameni portálu. Tato střídmá monochromní úprava byla později (velmi pravděpodobně v roce 1897) nahrazena (v souvislosti s rozsáhlou výměnou původní omítky novou na bázi hydraulického vápna načervenalé barvy) dvoubarevnou kombinací šedé (nátěry aktivních článků průčelí včetně plochy parteru) a načervenalé (v probarvované omítce pasivní plochy). Pojivem je zde prokazatelně hydraulické vápno v rozmezí 50–70% hm., plnivem křemitý písek s příměsí cihlové drtě (do 20% hm.). Bezprostřední následnost těchto etap je zřejmá zejména v pruhu zdiva pod korunní římsou, kde jsou prohlubně po pekování vyplněny touto masou. Laboratorním průzkumem bylo potvrzeno, že se probarvovaná omítka pohledově uplatňovala delší dobu (mikronábrusy povrchových úprav prokázaly sulfatizovanou vrstvu „sklovitého charakteru" s nečistotami), a nebyla tedy opatřena další povrchovou úpravou, později byla překryta celoplošným šedým nátěrem a následně lokálně vyrovnávací omítkou s dalšími líčkami. Výraz architektury průčelí byl v této době tedy dán kombinací načervenalé režné omítky pasivních ploch[19] a šedé plastických prvků včetně kamene. Na zachovaných černobílých fotografiích však v zásadě nějaký kontrast nelze spatřit a toto tvrzení se opírá pouze o interpretaci nálezových situací.

19) Probarvovaná omítka, skrytá posléze pod pozdějšími nátěry, byla v převážné míře (tedy prakticky ve stejném rozsahu, v jakém sama nahradila omítku původní) odstraněna opět v roce 2000. Zůstává zatím otázkou, zda ke snesení fasády ve 40. a celoplošnému sejmutí omítek v 90. letech 19. století nemuselo již tehdy dojít ze statických důvodů, jelikož statické poměry objektu musíme považovat za dlouhodobě kritické a tato hypotéza se proto nabízí. Za přestavby r. 1843 došlo též k poškození sousedních domů č. 70 (trhliny v omítce) a č. 71 (pobočení zdi v 2. patře), což vyvolalo jednání a příkaz k zajištění nápravy a zabezpečení proti dalším škodám.

V podstatě byl ale opravou – patrně přímo zachycenou na fotografii posledního trhu na Velkém náměstí (1897?)[20] – původní architektonický koncept respektován (obr. č. 8). Při této úpravě však byly patrně současně nahrazeny všechny okenní výplně průčelí (na zmíněné fotografii je zřetelné vyjmutí okenních výplní levé osy a lešení na fasádě) s výjimkou oken rizalitu, kde došlo ke změně osazení a konstrukčnímu přeřešení. Dominantní motiv oken rizalitu s figurálním reliéfem v záklenku však zůstal i nadále zachován. Sondážním průzkumem i analýzou historických fotografií se nepodařilo bezpečně časově určit, kdy došlo k překrytí zvětralé profilace parapetů oken (odpovídající profilaci ostění) bloky silně nastavovanou masou; v úvahu připadá období 1. republiky i doba po 2. světové válce.

Pozdější úpravy měly charakter lokálních oprav. V nátěrech se postupně uplatnil tmavší odstín šedé a poté okry. Pravděpodobně již v roce 1930 či v následujícím roce se na fasádě uplatnil český a německý reklamní nápis pojišťovny Fönix – Fénix bílým písmem ve dvou červených pruzích mezi 2. a 3., resp. 3. a 4. NP, který byl zjištěn sondáží. Na fotografii z roku 1944[21] je ještě zřetelný, i když sešlý. Parter byl upraven, patrně někdy ve 20. letech 20. století, kamenným (travertinovým ?) obkladem zachyceným na fotografii z roku 1931[22]. Portál, pomineme-li pozdější nátěry a dílčí poškození, zůstal co do architektonického řešení a výplně celou dobu beze změn.

Zjištění průzkumu se promítla do koncepce prezentace průčelí, která (s výjimkou parteru) převážně respektuje stav, k němuž dospěl jeho vývoj po opravě na samotném konci 19. století.

IV. NP, 2. okenní osa zprava. Detail odsekané původní profilace kamenné parapetní římsy okenní šambrány. Tmavě červený nátěr pod římsou je fragmentem reklamního nápisu cca z r. 1931.

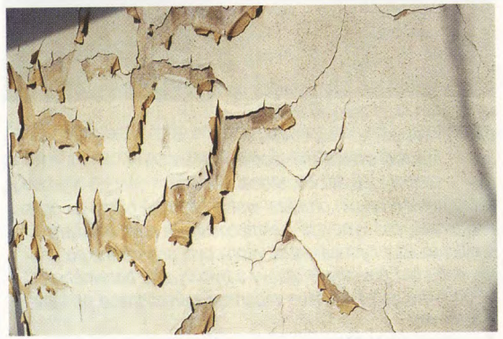
20) V AMB je fotografie takto označena. Dr. Flodrová nám sdělila svou interpretaci tohoto označení a vyslovila předpoklad pořízení snímku v létě 1897. Na pohlednici z roku 1899 (reprodukované v publikaci BRNO, Staré pohlednice, Náměstí Svobody, Masarykova třída, Hlavní nádraží, Brno, s. 15, č. 5) již jsou ve fasádě stávající okenní výplně.

21) Archiv SPÚ v Brně, i.č. 30.421-M-3.

22) AMB Sig. III b 87.

Sonda provedena v ploše římsy rizalitu, IV. NP, 2. okenní osa zprava. Na fotografii je patrná původní štuková omítka se světle šedým vápenným nátěrem (1843/44) Tato omítka byla povrchově narušena peky z důvodu zvýšení přilnavosti nové omítkové vrstvy s podkladem. V prohlubních jsou zřetelně patrné zbytky nové omítky s načervenalým zabarvením, což svědčí o skutečnosti, že touto omítkovou vrstvou byly při opravě v 90. letech 19. století sjednoceny (překryty) i některé části ponechaných původních ploch i profilace.

Typický projev degradace disperzního nátěru průčelí – stav z roku 2000.

Detail korunní římsy. Je patrná různorodá skladba materiálu s povrchovou úpravou dochovanou z doby vzniku hlavního průčelí

- *profilace římsy provedená ve štuku s fragmenty světle šedé vápenné líčky*
- *keramická konzola*
- *zubořez odlívaný po částech z hmoty na sádrové bázi.*
- *omítkové vrstvy, na bázi hydraulického vápna, pocházející z opravy fasády z 90. let 19. stol.*

Detail styku původní profilace korunní římsy a nových omítek, pocházejících z opravy z 90. let 19. st. Patrně při této opravě byly odstraněny omítky pasivní plochy fasády v převážném rozsahu a zachovány zůstaly profilace a ostatní tektonické články.

Sonda stratigrafie povrchových úprav provedena v ploše fasády pod profilací korunní římsy
0A – původní štuková omítka
1A – původní světlešedý vápenný nátěr
0 – omítka z 90. let 19. století.
Laboratorní průzkum prokázal vrstvu depozitů přímo na povrchu omítky, což vypovídá o skutečnosti, že nově natažená omítka na bázi hydraulického vápna byla ponechána po určitou dobu bez povrchové úpravy a bylo využito barevného účinu jejího načervenalého zabarvení způsobeného přidáním cihelné drti.

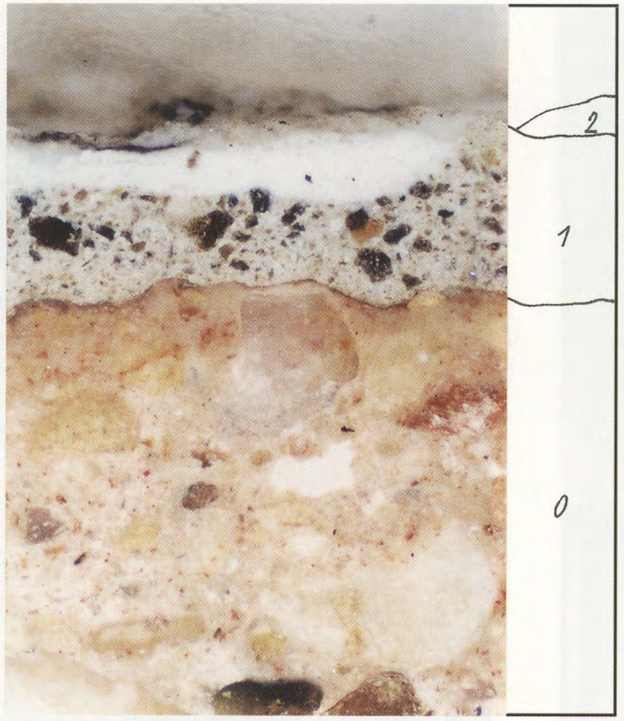
1 – vápenná bílá lička
2 – světle šedá vápenná lička
3 – tmavě šedá lička
4 – světle okrová lička
5 – tmavě hnědá vrstva
6 – stávající disperzní nátěr

Detail odhaleného torza středového pilíře sdruženého otvoru přízemí se zachovanou profilací v horní části a zbytky původního šedého nátěru (nalevo od portálu).

Detail původního nátěru ostění otvoru přízemí se zachovanou profilací v horní části (nalevo od portálu).

IV. NP, nízká trnož na horní římse rizalitu mezi 3. a 4. okenní osou zprava. Štuková omítka s vrstvami barevných úprav. Zvětšení 80 x. Na omítce světle-červené barvy (č. 0) – přibarvované ve hmotě patrně cihlovou drtí, je tenká, jemnozrnná omítka šedé barvy (č. 1) a bílý, pravděpodobně vápenný nátěr (č. 2). Vzhledem k přítomnosti tenké „sklovité" vrstvičky na povrchu světle červené omítky (jedná se pravděpodobně o sulfatizovaný povrch původně obnažené vápenné omítky (i vzhledem k přítomnosti nečistot je zřejmé, že omítka nebyla původně opatřena nátěrem – byla ponechána ve vlastní světle červené barvě.

Hlavní průčelí domu č. 8 do náměstí Svobody (r. 2002), foto M. Zavadil.

Poznámky k restaurování, konzervaci a rekonstrukcím na náměstí Svobody č. 8

Zdeněk Vácha

Součástí památkových úprav domu č. 8 byly též odborné práce, jež se soustředily na zachované historické součásti bývalého městského paláce, na jejich výrazovou či funkční rehabilitaci a uplatnění v rámci opravené a pro nové účely adaptované budovy. Šlo o práce restaurátorské povahy i práce spadající spíše pod pojmy umělecko-řemeslné ošetření, resp. konzervace, repase či rekonstrukce. V každém případě to byly úkony vymykající se okruhu činností běžné stavební renovace a vyžadující osobité dodavatelské zajištění. Právě tyto práce se obecně ve výsledku akcí památkové obnovy uplatňují zřetelněji než ostatní a jsou pro celkový účin do značné míry rozhodující. Opravy probíhaly na místě či po demontáži prvků v ateliéru, respektive v dílně, během akce a je možné je rozdělit do následujících okruhů:

- *restaurování kamenných, terakotových, štukových a sádrových prvků a článků průčelí*
- *restaurování štukových stropů tří reprezentačních místností piana nobile (2. NP) a tří reliéfních supraport střední reprezentační místnosti*
- *restaurování krbu jižní reprezentační místnosti (2. NP)*
- *repase litinových výplní vstupních vrat, zábradlí hlavního schodiště, nákolníků v průjezdu a škrabáku hlavního schodiště*
- *repase vstupních vrat, repase tzv. amerických oken a dalších původních dveří včetně ostění a jejich úpravu fládrováním.*

Mezi specializované práce můžeme dále zahrnout repasi původní parketové podlahy místnosti s krbem, výplní arbela oken rizalitu, mřížky světlíku hlavního schodiště a mřížky osvětlovacích otvorů podstřeší hlavní fasády. Dále konzervaci výklenku původního záchodu ve 4. NP, revizní opravu stupňů hlavního schodiště, konzervaci původní povrchové úpravy výklenků koníren a dílčí transfery maleb interiérů.

Slohově lze původní výzdobu a zároveň celou architekturu paláce charakterizovat jako neorenesanční.

Exteriér – průčelí

Rozsáhlé restaurátorské práce probíhaly na kamenných, terakotových, štukových a sádrových prvcích a článcích průčelí.[1] Kámen, konkrétně špatně mrazuvzdorná opuka západomoravské křídy[2] (použitá pro všechny kamenné prvky domu včetně interiérových), byl hloubkově zvětrán působením povětrnosti, zároveň též narušen statickými defekty, jež způsobily rozlámání a částečné posunutí vertikálních částí ostění. K přímým příčinám poškození kamene nutno přičíst opatření fasády neprodyšným akronátovým nátěrem z doby poslední opravy, pod nímž docházelo k jeho postupnému rozpadu. Rozsáhlý úbytek modelace v důsledku zvětrání již na mnoha místech vedl k znečitelnění tvarů a v rámci předchozích úprav (odstraňujících radikálně zvětralou vrstvu kamene) též např. k náhradě profilace parapetů okenních otvorů betonovými bloky. U plastických prvků průčelí byl převládající kámen již od počátku kombinován s dalšími materiály – se sádrou, štukem a terakotou, které byly negativním působením povětrnosti a úprav postiženy v nepoměrně menší míře. Restaurátorské práce na průčelí byly prováděny až po jeho statickém zajištění a po celkové stabilizaci konstrukcí objektu.

Po provedení závěrečné fáze průzkumů následovalo rozsáhlé čištění povrchů – odstraňování nevhodných nátěrů a plastických doplňků z poslední utilitární opravy a z období vesměs po 2. světové válce. Snímání novodobého nátěru bylo prováděno mechanickou cestou při současné fixaci původního nátěru a injektáži uvolněných částí vápennou omítkou. Vzhledem k rozsáhlým statickým poruchám projevujícím se deformacemi ostění okenních otvorů, zejména zborcením překladů oken, které nebylo možné napravit jejich přímým navrácením do původní polohy, došlo v mnoha případech k dílčímu snímání (transferům) a k následnému navrácení úseků profilace po přípravě lůžek pro osazení. K chybějícím částem profilace byly připraveny otisky pro její rekonstrukci, tj. propojení částí jednotlivých přerušených úseků. Profilace parapetů, zčásti navazující na profilaci stojek okenního ostění, mohla být navzdory jejímu předchozímu osekání ze zachovaných fragmentů vyčtena a následně rekonstruována. Před upřesněním technologie restaurátorského zásahu byl též zadán dílčí průzkum zasolení kamene[3] a návrh opatření, které doplňovaly již v předchozí etapě zkoumání realizovaný průzkum omítek průčelí[4] metodami kvantitativní silikátové analýzy, analýzy granulometrie plniva, optické mikroskopie v dopadajícím světle, mikroanalýzy pomocí REM-EDS za pomoci mikrochemických reakcí a analýzy mikronábrusů. Míra zasolení se prokázala v určitých částech fasády jako technicky nepřípustná, muselo se tedy přistoupit k opatřením snižujícím obsah

Detail hlavice polosloupu rizalitu a souvisejících kamenných článků po odstranění druhotných nátěrů s poškozením modelace (košová hlavice); foto Jan Knor.

Volutová hlavice polosloupu; ukázka čištění; foto Jan Knor.

1) Tyto práce byly v poslední fázi opravy vyjmuty z celkové dodávky a zajišťovány přímo investorem (akademický sochař Petr Roztočil).

2) Identifikovala Doc. RNDr. Miroslava Gregerová, CSc.

3) Doc. RNDr. Pavla Rovnaníková, CSc.

4) Ing. Tatjana Bayerová, Ing. Karol Bayer.

Ukázka poškození nadokenního frontonu; stav po očištění druhotných nátěrů; foto Jan Knor.

Ukázka míry narušení kamene frontonu; foto Jan Knor.

solí v kameni pomocí opakovaných zábalů buničiny s destilovanou vodou. Zbytky síranů byly následně stabilizovány pomocí roztoku hydroxidu barnatého. Nešlo pouze o přízemní partie kamenných ostění (zejména portálu), kde může původ jejich zvýšeného výskytu souviset s posypovou solí a vlhkostí vzlínající z podloží, ale též v ploše fasády, kde je předpokládán dlouhodobý přísun solí z ptačího trusu. Zpevnění opuky bylo provedeno organokřemičitanem, jehož pomocí bylo dosaženo potřebného stupně konsolidace, stejně jako zpevnění štukových prvků. Stav terakoty a sádrových prefabrikátů části korunní římsy byl v zásadě stabilizovaný a po odstranění nevhodných neprodyšných úprav byla terakota omyta a připravena pro povrchovou úpravu, sádra byla čištěna mechanicky. Rozsáhlé rekonstrukce chybějící modelace kamene byly prováděny minerální směsí strukturou a barvou odpovídající původní hornině. Vzhledem k lokálně výraznému úbytku hmoty byla v nezbytně nutné míře použita nekorodující armatura, tmelení probíhalo v těchto případech ve dvou technologických krocích (jádro a povrchová modelační vrstva). Chybějící úsek sádrového zubořezu pod korunní římsou byl nahrazen výduskem obdobného složení jako originál, rovněž štukové prvky byly domodelovány odpovídající směsí. Ochrana exponovaných ploch plastických článků (parapety, římsy apod.) byla zajištěna podloženým olověným plechem.

Oprava omítek průčelí byla prováděna následně; v důsledku jejich odstranění vyvolaného porušeným nosným zdivem budovy[5] šlo prakticky o úplnou rekonstrukci všech pasivních ploch. Na základě zjištění doplňkového průzkumu[6] a laboratorních analýz[7] byla po určení celkové prezentační koncepce průčelí komponována za účasti re-

5) Stavebně technický průzkum Ing. Jaroslav Vácha.

6) Zoja Matulíková, Zdeněk Vácha, viz Příspěvek k historii stavby a podobě průčelí domu.

7) viz pozn. č. 4.

staurátora[8] a technologa hydraulická směs (koncepce vycházela ze stavu, jehož bylo dosaženo po rozsáhlé opravě průčelí před koncem 19. století, z níž pocházejí rovněž výplně okenních otvorů). Průzkumy prokázaly, že původní hydraulická směs nebyla opatřena nátěrem a pasivní plochy působily barevností danou probarvením hmoty, na rozdíl od plastických článků a prvků průčelí, které byly pojednány šedou barvou. Proto byly provedeny zkoušky omítkové úpravy kvůli optimalizaci barevnosti maximálně se přibližující původní úpravě. Relevantní byla barevnost původní omítky v lomu, její povrch byl totiž již podstatně degradován znečištěním. Hydraulická omítková hmota byla do značné míry pozměněna procesy probíhajícími v její povrchové vrstvě, projevujícími se mimo jiné jejím tzv. zeskelnatěním s ulpíváním uhlíkových depozitů. Vzorky omítek pasivních ploch byly odebrány ještě před jejich otlučením, byly ale zároveň zachovány ve vysprávkách plastických prvků fasády. Je tedy zřejmé, že výrazné načervenalé probarvení omítky tehdy nebylo na závadu a u plastických článků bylo následně překryto krycím nátěrem. Omítka průčelí byla obnovena na bázi hydraulické směsi s plnivem bratčického písku. Nátěry pásové rustiky parteru včetně portálu a dalších ostění a plastických prvků průčelí byly dle nálezů provedeny v barevně modifikovaném vápenném systému.

Pro celkovou architektonickou koncepci parteru stavby byl podstatný nález fragmentů kamenných ostění výkladců původních obchodních prostor přízemí paláce. Došlo k němu sice až v poslední etapě rekonstrukce, projektant však nález plně respektoval, a tak mohlo ještě dojít k následné modifikaci již schváleného projektu. Změnou bylo

8) akademický malíř Jan Knor.

Korunní římsa hlavního průčelí
– poškozené úseky sádrového zubořezu
– terakotové konzoly římsy
– kamenná čelní plocha římsy;
foto Jan Knor.

Zadní schodiště po opravě, foto M. Zavadil.

možné po nezbytném doplnění konstrukce[9] docílit prezentaci fragmentů[10], která do určité míry revokuje původní řešení[11]. Odhalení těchto fragmentů ostění dovolilo prozkoumat zevrubně způsob kamenického opracování a povrchové úpravy prakticky nejlépe z celé stavby. V důsledku jejich překrytí dřevěnými výkladci záhy po vzniku na nich již nikdy nedošlo k úpravám, dochovaly si tedy autentickou podobu, byť pouze fragmentárně zachované plochy. Nálezy původní povrchové úpravy, vyskytující se sice pod pozdějšími nátěry i na portále a dalších plastických prvcích průčelí (zejména rizalitu), dovolily další upřesnění barevnosti.

V hlavním portále se zachovalo dřevěné dvojkřídlo s litinovými výplněmi kazet, většinou na různém stupni poškození, resp. zcela zaniklými. Chyběly obě výplně horních lomených otvorů a ze dvou výplní navazujících cviklů se zachovala pouze pravá s palmetovým motivem. Čtvercové výplně křídel skládané z jednotlivě litých dílců byly s výjimkou jedné poškozeny částečným vylámáním ornamentu komponovaného do kruhu s centrální rozetou a s čtveřicí palmet oddělených rozvilinou s rozetami na koncích zavinutých úponků. Tato dekorace byla rámována meandrovým pruhem s rozvilinami v koutech. Zachovaly se však též původní závěsy, mechanismus zámku a části mosazného kování, ovšem bez klik. Pro scházející výplně lomených otvorů byly vyhotoveny návrhy navazující na ornamentiku zachovaných čtvercových výplní, které byly poté odlity.[12] Dřevěná křídla z masivu s druhotnou

9) viz pozn. č. 8.

10) doplněno hořickým pískovcem – opuka odpovídající původnímu materiálu nebyla k dispozici a rekonstruované konstrukce byly určeny pro překrytí nátěrem.

11) s nutnou modifikací odpovídající současným nárokům komerčních prostor.

12) Pavel Fučík.

Demontovaná křídla vrat vstupního portálu po odstranění kování a litinových výplní kazet a po provedení základních stolařských oprav.

Kamenný portál s reliéfy hadů v cviklech s osazenými vraty a instalovanými litinovými nákolníky.

Detaily vrat vstupního portálu s litinovými výplněmi a s novými klikami.

Detail okna rizalitu 2. NP s osazenými opravenými výplněmi a s ionskými hlavicemi polosloupů.

Rizalit hlavního průčelí, zinková talířová výplň záklenku okna s reliéfem delfína; jediný zachovaný kus po demontáži.

Výplň po očištění od druhotných nátěrů.

◀

Jediný kompletně zachovaný kus litinové výplně vrat.

Výplň se zřetelnou mírou poškození.

Výplň v průběhu doplňování chybějících částí.

Nově vyrobená výplň horního lomeného pole křídel vrat.

klapačkou a řadou druhotných zásahů byla opatřena několika vrstvami nátěrů. Musel být proto proveden průzkum za účelem zjištění míry zachování originálu a původní úpravy, který však měl vzhledem k možné prezentační úpravě pouze informativní funkci. Předpokládalo se totiž, že stav dřeva křídel bude vyžadovat radikální zásah včetně výměny částí konstrukce a krycí úpravy dřeva nezávisle na případných nálezech zbytků původní úpravy ve výrazu dřeva. Tato obava se naštěstí nenaplnila a po rekonstrukci částí výplní a kování mohlo dojít k pohledové úpravě masivu mořením a lakováním. Spolu s repasovanými, resp. rekonstruovanými litinovými a mosaznými prvky (tvar kliky byl rekonstruován na základě fotografií a dobových analogií) bylo možné dosáhnout výrazu navazujícího na výchozí stav.

V arbelech oken rizalitu se z původních šesti zachovala jediná centrální talířová výplň s figurálním motivem delfína a s listovcovým orámováním a v počtu deseti kusů výplně s dekorem rozvilin a rozety. Průzkum povrchové úpravy s horní vrstvou bílého olejového nátěru prokázal, že zinkové odlitky byly původně s největší pravděpodobností bez povrchové úpravy, což bylo respektováno při konzervaci originálů a rekonstrukci chybějících výplní.[13)]

Na starších fotografiích jsou v portále doloženy litinové nákolníky (šest se jich zachovalo v průjezdu); svědčí o tom též později zaslepené otvory po jejich upevnění v kamenném armování. Zde došlo rovněž ke konzervaci původních a rekonstrukci chybějících dvou v portále.[14)]

Osvětlovací otvory podstřeší byly v době započetí opravy bez starších výplní, hlavní dodavatel však zajistil při vyklizování půdy fragmenty jedné z původních dekorativních mřížek (odlitky v minerální směsi). Mřížky byly rekonstruovány v litině, originál odevzdán investorovi.

13) viz pozn. č. 12.

14) viz pozn. č. 12.

Interiér

Interiér paláce byl oproti předpokládanému výchozímu stavu značně ochuzen předchozími úpravami, a to o původní prvky výzdoby a o pojednání povrchů. Těžiště výzdoby se nyní nachází ve třech místnostech 2. NP koncipovaných reprezentačně na způsob piana nobile barokních sídel. Od ostatních místností domu, které patrně již od počátku vykazovaly spíše jednoduché pojetí, se odlišovaly především bohatými štukovými fabionovými stropy se zrcadly, provázenými v největší ústřední místnosti též reliéfně ztvárněnými supraportami. Náročnějšímu pojednání těchto místností odpovídají též bohatší zárubně a výplně dveří s použitím dřevěného masivu a dýhy. V době započetí adaptace byly v centrální místnosti pod četnými nátěry zachovány nepatrné zbytky textilních tapet, které musíme považovat za původní. Předpokládaný výraz místností byl tedy dán původní barevností stropů a fabionů s rozsáhlým zlacením a poměrně temnými či výrazně barevnými tapetami, čemuž odpovídaly i tmavě mořený masiv a dýha dřevěných zárubní a křídel dveří (bez zachovaného původního kování), resp. fládr táflování okenních špalet, který všechny tři místnosti sjednocoval.

Figurální složka se ve výzdobě uplatnila pouze v ústřední místnosti *(Salon)*[15)], kde se v koutech nástropního zrcadla s vegetabilními motivy nacházejí kruhové medailony vždy s dvojicí putti alegoricky zpodobujících čtyři živly. Oheň ve scéně u kotlíku nad otevřeným ohněm, zemi v rolnické scéně (jeden putti ryje a druhý seje), vodu ve výjevu u pramene či kašny a vzduch v ikonograficky pozoruhodném zobrazení teplovzdušného balonu. V reliéfech supraport putti s příslušnými atributy symbolicky zobrazují poezii, hudbu a divadlo. Reliéfy jsou rámovány dřevěnými,

15) kurzívou uvádíme názvy místností dle původní stavební dokumentace stavitele Antona Marka.

Zbytky tapet pocházejících z posledních dvou desetiletí 19. století nalezené v zazdění místnosti č. 408.

hudba

divadlo

2. NP, zasedací místnost (204), supraporty po restaurování; foto M. Zavadil.

mořenými a zlacenými profilovaných lištami. Sádrové desky odlitků reliéfů byly před započetím oprav částečně rozlámané, místy odtržené od stěny, a poškozená byla rovněž jejich modelace (chyběly části rukou, nohou, atributů), jež musela být doplněna. Zároveň je deformoval silný nános mnohonásobných nátěrů při výmalbách interiéru po odstranění tapet (průzkumem bylo odlišeno až 8 vrstev na původní šelakové apretuře se zachovanými zlomky patrně prvotní povrchové úpravy v barvě lomeně bílé). Došlo proto k vyjmutí reliéfních desek, k jejich konstrukčnímu zajištění armováním a k opětovnému osazení s následnou rekonstrukcí povrchové úpravy.[16]

2. NP, zasedací místnost (204), detail reliéfu poezie po očištění druhotných nátěrů a po vytmelení, foto J. Plachý.

Strop severní boční místnosti (*Sitz=Zimmer*) má nad římsou fabionový přechod do zrcadlem vymezené plochy s dominantními rozetami, které se ve větším měřítku opakují v plochách projmutí zrcadla v koutech a v centrální rozetě. Odlišná je stropní dekorace jižní místnosti (*Zimmer*), kde bylo ve štuku revokováno schéma renesančního kazetového stropu rozděleného do čtyř geometrických polí. Jejich zahrocené rámy jsou doprovázeny lištami s listovým dekorem (stylizovaný břečtan) obohaceným rozetami, které se opět ve větším měřítku opakují uprostřed polí. Lišty kazetových polí byly v návaznosti na nepatrné fragmenty původní povrchové úpravy rekonstruovány do výrazu dřeva navazujíc tak na tón dveřních zárubní a výplní, dle nálezů zelené (zemitá hlinka) byla rekonstruována barevnost lišt vyplněných rostlinným ornamentem. V této místnosti se jako v jediné dochovaly původní masivní čtvercové parkety z doby vzniku stavby a byly repasovány. Rovněž se zachoval krb z černého mramoru uprostřed stěny naproti dveřím. Je složen z leštěného kamenného ostění, z keramické výplně čelistí a z dvoudílných vysouvach dvířek z mosazi s důmyslným mechanismem podporovaným závažími v trubkách (označení Atelier IMMER). Nad krbem je za litinovou mřížkou větrací klapka průduchu. Horní profilovaná krbová deska byla rozlomena na dvě části, základová deska byla zpřelámána na šest dílů, rozlomeny byly též

16) akademický sochař Jarmil Plachý.

poezie

glazované desky keramického obložení, z nichž části střepu již chyběly. Mosazná dvířka přetřená stříbřenkou byla zkroucená a nefunkční. Po demontáži byl celý krb komplexně restaurován[17] respektujíc původní konstrukční a materiálovou povahu artefaktu včetně rekonstrukce šamotového obkladu. Vzhledem k použitým materiálům (epoxidové pryskyřice lepení mramoru a keramiky, polyesterové pryskyřice jako tmelu mramoru) však nelze s používáním krbu počítat.

17) Jarmil Plachý, restaurování keramiky Zdeňka Feyfarová; restaurátorem J. Plachým indentifikován mramor použitý na krbu jako kosořský.

voda

2. NP, zasedací místnost (204), detaily reliéfů v koutech nástropních zrcadel; foto M. Zavadil.

oheň

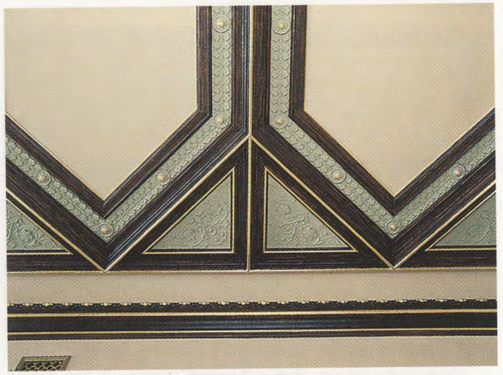

země

vzduch

2. NP, dekorace stropu ředitelny (205); foto M. Zavadil.

2. NP, detail repasovaných původních masivních parket v ředitelně (205); foto M. Zavadil.

Výchozí stav pro rekonstrukci výzdoby místností byl charakterizován pozdějšími, v zásadě utilitárními úpravami. Plochy stropů a stěn (včetně dřevěných rámů reliéfních supraport) byly pokryty hlinkovými nátěry, světlý olejový nátěr překryl fládr táflování okenních špalet a výplní oken, čelisti krbu byly zazděny cihlami. I proto bylo nutné původní stav a sled pozdějších úprav ozřejmit restaurátorským průzkumem.[18] Vzhledem ke statickému narušení stropů bylo zde nutné provést preventivní fixaci štukové vrstvy na povalové konstrukci. Malovaná dekorace a zlacení stropů byly restaurovány (rekonstruovány). Po odmytí druhotných hlinkových nátěrů (nutném též z technologických důvodů pro zmíněné preventivní zajištění štuku vykazující rozsáhlé rozpraskání, hloubkové trhliny a odtržení od podkladu a absenci plastických detailů) šlo pouze o fragmenty původní úpravy, které sice dovolovaly rekonstrukci jejího schématu, nedovolovaly však přímou prezentaci. Ve fabionech byly nalezeny zbytky původní malby s použitím jemné kresby bronzí, na plastické dekoraci zlacení plátkovým zlatem. Na dvou reliéfech byla nalezena autorská označení s datováním (J. /T?/ Mitterbach(er) 1863) dovolující vyslovení teze o pozdějším doplnění dekorace této místnosti.[19] Jako nejstarší byly identifikovány papírové tapety s malovaným dekorem a zlacenou konturou podobné rostlinnému dekoru štuku. Celkem bylo v místnostech zjištěno sedm typů tapet, tři malované papírové, tři papírové imitace sametu s tlačeným dekorem a zmíněná jedna s dekorativní malbou a zlacením. Spolu s fragmenty tapet byly nalezeny též kusy

18) Miloš Gavenda, laboratorní analýzu provedla technologická laboratoř SÚPP Praha.

19) Zde tedy nejde o dílo Josefa Kliebera, který zemřel v roce 1850. O Klieberově autorství reliéfů uvažuje Jitka Sedlářová (Sochařství klasicismu, Morava 1780–1840. In: Dějiny Českého výtvarného umění 1780/1890 /III/1/, Praha 2001, s. 211); jeho autorství však přichází v úvahu u nástropních reliéfů 4 živlů. Viz též článek J. Sedlářové v tomto čísle.

novin (podkladová vrstva tapet) s datem vydání. S druhotným osazením reliéfů supraport datovaných rokem 1863 souvisí patrně následné tapetování centrální místnosti doložené kusem podkladních novin s datem vydání 28. říjen 1864, k dalšímu přetapetování došlo (dle data novin) v roce 1873 a opět v roce 1880. Z finančních důvodů však k rekonstrukci tapet nedošlo a stěny místností byly opatřeny nátěrem navazujícím, resp. harmonizujícím svou barevností s plochou stropů. I v dalších místnostech 2. NP byly nalezeny fragmenty dekorativních výmaleb ve více vrstvách. Klihová výmalba však byla značně narušená (na nejstarší vrstvě se nacházelo až osm vrstev hlinkových nátěrů, jejichž nanášení muselo vesměs předcházet odstranění vrstev starších), což prakticky znemožňovalo jejich rekonstrukci, finanční ohledy nevyjímaje.

V prostoru bývalé stáje *(Pferd=Stall)* v zadním traktu byly ve výklencích krmítek v rámci průzkumu interiéru nalezeny původní omítky, které byly konzervovány a v současnosti jsou prezentovány.[20]

K zajímavému a zároveň unikátnímu nálezu došlo při odstraňování druhotné zazdívky původního záchodu v koutovém výklenku místnosti 4. NP u hlavního schodiště *(Küche)*[21] orientované do dvora. Po odstranění příčky byl odhalen v zásadě v původním stavu suchý záchod (s dřevěným sedákem a kruhovým poklopem) a prostor byl vyplněn útržky tapet. Je pravděpodobné, že pocházely z prvních dvou desetiletí 20. století a byly odstraněny při rozsáhlejší úpravě, s níž souvisí též ukončení funkčnosti

20) Miloš Gavenda.

21) Výklenek záchodu není v původní dokumentaci Antona Marka zaznamenán. Je zřejmé, že zde při realizaci došlo ke změně stavebního plánu (výklenek pro záchod se zde nacházel i v II. patře, rovněž u místnosti označené jako kuchyně) a funkce kuchyně zde patrně byla od počátku nahrazena funkcí obytnou.

2. NP, ředitelna (205), krb před restaurováním; foto J. Plachý.

Keramický obklad krbu v průběhu restaurování; foto J. Plachý.

4. NP, nalezený suchý záchod (408) po odstranění zazdívky.

záchodu, jehož výklenek byl zazděn. V zazděném prostoru bylo nalezeno třicet pět typů papírových tapet a jedna textilní, jedna imitace kůže, pět útržků bavlněného podkladního plátna a čtrnáct kusů novin s datováním 1907–1914. Fragmenty tapet byly přežehleny, adjustovány na papírové podložce a jsou významným dokumentačním materiálem historie úprav interiérů domu. Záchod byl konzervačně ošetřen a je prezentován v původním stavu jako exponát.[22]

Patrně nejpůsobivějším architektonickým prvkem interiéru celého objektu je prostor s plynulou spirálou točitého schodiště opisujícího půdorys oválu. Schodnice z kamenných stupňů (opuka) postrádaly v době započetí opravy čelní profilaci a byly pokryty teracem pocházejícím patrně z úprav v období první republiky. Při nanášení teraca došlo k odsekání nášlapných profilů bez náhrady, protože v té době byly již v důsledku používání poměrně měkké horniny patrně značně ošlapány či olámány; stupně byly tehdy rekonstruovány jako blokové s převážným zachováním bočních profilů. V případě schodiště bylo rozhodnuto odstranit teraco a využít pod novodobou úpravou jinak relativně dobře zachovaný kámen. První pokus o úpravu (plošné překrytí kamene jednobarevnou směsí kamene umělého), realizovaný po statickém zajištění,[23] byl po technické i výrazové stránce nepřijatelný. Tato vrstva byla odstraněna, kámen byl opětovně konsolidován a hmota stupňů korektně doplněna (především čelní profilace) s respektováním provozních požadavků.[24] Schodnicový podhled zůstal bez zásadní výrazové úpravy pohledové kvality dané nahrubo osekanými bloky; původní vzezření již nebylo možné přes-

22) Při výmalbě interiérů došlo, žel, navzdory jednoznačné instrukci investora k nové výmalbě stěn výklenku, které byly předtím očištěny a konzervovány. Nátěr byl sice následně odstraněn, autenticita dokladu však byla snížena.

23) schodnice s výjimkou úseku mezi přízemím a suterénem.

24) akademický malíř Tomáš Rafl.

něji definovat.[25] Schodišťové zábradlí s profilovanými litinovými pruty dekorovanými volutami a rozetami bylo zachováno v převážné míře včetně dřevěného madla. Každý prut byl upevněn v hmotě jednotlivých schodů pomocí olova, jež bylo lito otvory vrtanými šikmo kamennými bloky. Chybějící či poškozené původní pruty byly často nahrazeny svařovanými prvky z jeklů a pásového železa. Podstatně korodované zábradlí bylo po průzkumu povrchové úpravy bez demontáže konzervováno, nevhodné doplňky nahrazeny replikami a celek opatřen nátěrem v barvě grafitové černi. Litinová konzola v úrovni 5. NP s kloubem umožňujícím horizontální sklápění sloužila patrně k zachycení volného konce lana předpokládaného hlavního osvětlovacího tělesa schodiště. V průběhu stavby se ztratila, a proto musela být vyhotovena její kovaná tvarová replika.
Z původních škrabáků v úrovni podest[26] se zachoval pouze jeden. Kovaný prvek z prolamované pásoviny se dvěma ozdobnými mosaznými pásky byl vetknut do stěny s obloukovým vybráním pro umožnění čištění obuvi; příslušné madlo určené k přidržování se zachovalo pouze v podobě fragmentu trnu ve zdi v úrovni 3. NP.[27] Ve vrcholu schodišťového prostoru byly po jeho obvodu umístěny odvětrávací otvory opatřené litinovou dekorativní mřížkou (zachovány tři kusy). Nové technické řešení ventilace schodiště na původní koncepci navázalo, stávající mřížky byly repasovány a chybějící nově odlity.

Zadní schodiště dvorního křídla s kamennými stupni oboustranně vetknutými do zdiva bylo v minulosti druhotně rovněž upraveno teracem. Bez této úpravy se zachoval

25) nelze vyloučit štukovou pohledovou vrstvu, analogicky kupř. s Kleinovým palácem.

26) dle zjištění průzkumu provedeného v závěrečné fázi se zjistilo, že škrabáky se původně nacházely v úrovni I.- III. patra, došlo však též k osazení na podestě IV. patra.

27) s rekonstrukcí madla dle dobových analogií se počítá, je však závislá na finančních možnostech.

Tzv. americká okna v kazetových špaletách přemístěná při rekonstrukci do hloubkového traktu 2.– 4. NP (221, 319, 419).

3. NP, detail zábradlí hlavního schodiště (306) před opravou.

Rozvilinová dekorace prutu zábradlí s hnízdy koroze a se zřetelným potlačením reliéfu opakovanými nátěry.

pouze úsek mezi 4. a 5. NP, kde došlo ke konzervaci kamene spolu s jednoduchým blokovým armováním vstupu na poslední úsek schodiště. Teracová úprava schodnic mezi 1. a 4. NP byla v rámci adaptačních prací respektována, ale vzhledem k rozsáhlým poškozením muselo dojít k opravám. První doplňování chybějící a náhrada rozpraskané hmoty byly provedeny neodborně, proto i zde muselo dojít k reviznímu ošetření s použitím směsi odpovídající skladbou plniva původnímu materiálu. Madla z kruhové tyčoviny ukončená mosaznou kuličkou byla repasována.

Původní okna paláce ze 40. let 19. století se vesměs nezachovala. Výjimku tvoří tři tzv. americká okna v kazetových špaletách, jež se dochovala ve světlíku. Při rekonstrukci domu byla přemístěna do zadních místností hloubkového traktu ve 3.– 4. NP a do prostoru původního světlíku byl umístěn výtah. Americká okna s původním fládrem byla částečně druhotně opatřena světlým olejovým nátěrem; fládr byl v celém rozsahu rekonstruován. Kování bylo dochováno pouze zčásti, chybějící prvky mosazných kování byly nově vyhotoveny, mechanismus ulehčující vertikální vysouvání spodních křídel pomocí závaží na kladkách, která byla skryta ve špaletách, se nezachoval a lze na něj usuzovat pouze z nepatrných zbytků.

Fládrem byly původně upraveny výplně všech dveří místností orientovaných do náměstí ve 3. a 4. NP a související špalety, také táflování stěn reprezentačních místností a dveře a špalety průchodů z hlavního schodiště. Kazetové dveře byly repasovány a fládr rekonstruován.[28)]

Do jara 2002 byly dokončeny základní práce na opravě domu. V suterénu, který byl z finančních důvodů z celkové rekonstrukce vyjmut, nebyly však prostory upraveny, ani nebyly restaurátorsky ošetřeny zachované středověké prvky. Zbývá tedy závěrečná etapa završující celkovou obnovu nového sídla Státního památkového ústavu v Brně.

28) Alois Zlatuška.

5. NP, detailní pohled na horní podestu točitého schodiště (506); stav po dokončení prací.

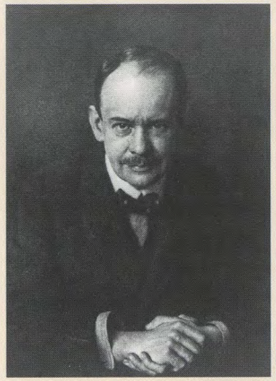

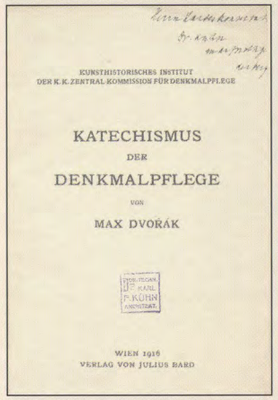
2. NP, ředitelna (205) s replikami funkcionalistického sedacího nábytku (křesla Grand Confort, Petit Modele – autor Le Corbusier).

2. NP, průhled ze zasedací místnosti (204) ke krbu v ředitelně (205). ▶

Max Dvořák (1874–1921).

Titelblatt der ersten Ausgabe von Dvořáks Katechismus aus dem Jahr 1916.

Hrušovany im Leben von Max Dvořák

Der weltbekannte Kunsthistoriker, Universitätsprofessor und Mitglied der Österreichischen Akademie der Wissenschaften PhDr. Max Dvorák gehörte zu den Absolventen der sogenannten Wiener Schule für Kunstgeschichte. Als Präsident des Österreichischen Bundes-Denkmalamts stellte er in seiner langjährigen Funktion als General-Denkmalskonservator die Denkmalpflege auf eine wissenschaftliche Basis und er schuf aus ihr einen Fachbereich, der sich auf dem höchsten Niveau in Europa bewegte. Er studierte bei Professor Jaroslav Goll an der Prager Universität Geschichte. Unter dem Einfluss seiner Professoren vom Wiener Institut für österreichische Geschichtsforschung, insbesondere von Alois Riegl, entschied er sich jedoch voll und ganz für die Kunstgeschichte und er schloss sich als neunundzwanzigjähriger Dozent dem Denkmalsschutz an. Nach dem Tod von Riegl übernahm er alle seine Funktionen in der Zentralen Kommission für die Erhaltung der Denkmäler. Max Dvorák setzte innerhalb ihrer Reorganisation ein neues Statut durch und im Jahr 1911 schuf er einen modernen fachlichen und wissenschaftlichen Arbeitsplatz, in dessen Apparat auch tschechische Beamte aufgenommen wurden. Damals wurden Antonín Matějček, Em. Šimek und der Architekt Stanislav Sochor, der später lange Jahre Direktor des Denkmalamts für Mähren und Schlesien in Brünn war, dem Staatlichen Denkmalamt zu Wien zugeteilt.

Innerhalb dieses komplizierten Prozesses und in der anspruchsvollen gedanklichen Entwicklung setzten sich Dvořáks Arbeiten zur Kunstgeschichte fort. Trotz der äußeren Arbeitserfolge zehrte an ihm die Ungunst des Schicksals sowohl im persönlichen, als auch beruflichen Leben. Mit angegriffener Gesundheit und auf die Empfehlung seines Arztes begab er sich im Februar 1921 auf einen Gesundungsurlaub zu seinem Schüler und Freund Graf Karl Khuen-Belasim. Die Natur um dessen Schloss in der Nähe von Hrušovany nad Jevišovkou erinnerte Dvořák an Brueghels Landschaften. Hier ließ es sich gut studieren und arbeiten. Gleich nach seiner Ankunft im Hof Emin Dvůr starb jedoch Dvořák am 8. Februar. Auf seinem Arbeitstisch blieben zwei Handschriften liegen: über Martin Schongauer und über die Denkmalspflege. Am 10. Februar wurde Max Dvořák auf dem Friedhof in Hrušovany nad Jevišovkou beigesetzt.

J. 1768

J. 1820

J. 1848

J. 1866

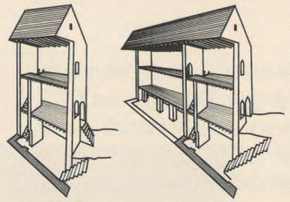
Freiheitsplatz (náměstí Svobody).

Gedanken über hic Rhodus

Der lateinische Fabelspruch Hic Rhodus, hic salta, kann in unser normales Leben übertragen überall dort verwendet werden, wo der Beweis der Fähigkeit „hier zeige, was du kannst", also vor Zeugen, gefordert wird. Seine Verwendung bietet sich deshalb auch in dem Fall an, wenn die Denkmalsexperten selbst die Möglichkeit erhalten, ihre Fähigkeiten bei der Erneuerung eines Denkmals im eigenen Besitz direkt im Zentrum eines städtischen Denkmalsreservats unter Beweis zu stellen.
An einem derartigen Beispiel der Denkmalswiederherstellung ist zu erkennen, wie die vergegenständlichten Anschauungen und Vorstellungen der Denkmalspfleger aussehen und wie sich eigentlich die Denkmalspflege in der Form einer Investitionsaktion gestaltet, die von einer Denkmalsinstitution als Investor im Umbruch vom 20. zum 21. Jahrhundert, 150 Jahre nach der Gründung der österreichischen Kaiserlich-königlichen Zentralen Kommission für Erforschung und Erhaltung der Baudenkmäler sowie unter den Bedingungen der Wiederannäherung an die europäischen Standardverhältnisse nach 1989 realisiert wird.

Haus Zum Goldenen Schiff (U Zlaté lodi)

Das Haus am Freiheitsplatz Nummer 8 (Konskriptionsnummer 72), das früher als das Haus Zum Goldenen Schiff bezeichnet wurde, sieht auf eine mehr als siebenhundertjährige Geschichte zurück. Das ursprüngliche Bürgerhaus war im 14. Jahrhundert auch Gerichtshaus, das dem Brünner Schultheiß Jakub von Rohr gehörte. Im 15. Jahrhundert wechselten sich einige Besitzer aus dem vermögenden Bürgertum ab, die zumeist dem Brünner Stadtrat angehörten. Im 17. Jahrhundert gelangt es in den persönlichen Besitz der Äbte des Prämonstratenserklosters in Brünn-Obrowitz (Brno-Zábrdovice), für kürzere Dauer gehörte es zu den großen Besitztümern der Grafen von Dietrichstein und in den 70-er Jahren des 18. Jahrhunderts erwarben es zwei renommierte Großhändlerfamilien, die Müllers und vornehmlich die Herrings. Vor der Mitte des 19. Jahrhunderts (1843) wurden am Haus umfangreiche Bauarbeiten durchgeführt. Es war ein Miethaus mit vier bis fünf Mietern und verpachteten Geschäftsräumen im Erdgeschoss. Am längsten, knapp hundert Jahre, befand sich das Haus im Besitz der Herrings. Insbesondere Ernst Johann Herring-Frankensdorf war im 19. Jahrhundert eine bedeutende Persönlichkeit der Stadt Brünn. Deshalb wurde das Haus manchmal als Herringsches Palais bezeichnet. Bis 1948 war es in privater Hand, zuletzt gehörte es der Familie des Kaufmanns Leopold Blum. Nachfolgend ging das Haus in den Besitz der Stadt Brünn über.

Voraussichtliches Aussehen des Hauses in der 2. Hälfte des 13. Jahrhunderts.

Archäologische Funde, (Brünner Pokale).

Porträt des Architekten Ludwig von Förster.

Archäologische Forschungen auf der Parzelle auf dem Freiheitsplatz Nr. 8

Die archäologische Erkundung zur Rettung des Hauses fand in den Herbst- und Wintermonaten der Jahre 1997 und 1998 gleichlaufend zu den Erdarbeiten im Rahmen seiner Rekonstruktion statt. Der Charakter der Bau- und Rekonstruktionsarbeiten zwang zur Einteilung der Forschung in vier Etappen, wobei an jede einzelne mit leicht abweichender Methode herangegangen wurde. Die erste Etappe beruhte auf der weiträumigen Aufdeckung des Hofraumes, es folgte die Aufsicht bei der Absenkung der Fußböden in den Kellern am Platz und die Vorab-Erkundung des letztendlich ausgehobenen Geländes für den technischen Korridor (Kollektor). Die dritte Etappe bestand in der Aufsicht und Präparierung der archäologischen Situationen unter dem östlichen Hoftrakt, sowie in der Aufsicht über die Absenkung der Kellerfußböden des nördlichen Hoftrakts. Als letzte erfolgte die Aufsicht und Dokumentierung der aufgedeckten Situationen bei der Herausnahme der Gewölbeaufschüttungen in den Kellerräumen des Haupttrakts und die Aufsicht beim Aushub des unterirdischen Teils des Aufzugsschachts. Die archäologische Erkundung (außer der Aufgabe der Aufdeckung und Dokumentierung des archäologischen Denkmals vor Ort) half in den Hauptzügen bei der Klärung der Bauentwicklung der Parzelle vornehmlich in einer Zeit, zu der die historischen Quellen fehlen.

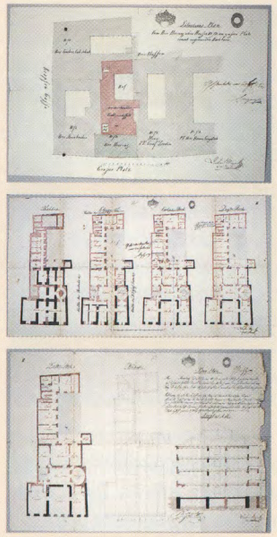
Ludwig von Förster – Herring-Haus (Herringův dům) in Brünn

Das Herringsche Haus am Großen Platz kann zumindest in den Hauptzügen mit dem Kleinschen Palais auf der gegenüberliegenden Seite des Platzes verglichen werden.

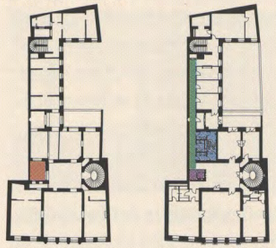
Es wurde mit der gleichen Großzügigkeit betreffend der Fassade und des Komforts der Innenräume entworfen, teure Details fehlen hier jedoch. Als Autor des architektonischen Entwurfs für das Herringsche Haus kann der Wiener Architekt und Urbanist Ludwig Förster betrachtet werden.

Wie das Haus aussah, darüber erzählt uns neben den bewahrten Bauplänen sowie zeitgenössischen Fotografien und Zeichnungen auch der Stadtkanzlist Alois Gödel in seiner Auflistung der Brünner Häuser.

Neben den Berichten in den besagten handschriftlichen Beständen können wir rekapitulieren, dass das jetzige Herringsche Haus am Großen Platz Nr. 72 in den Jahren 1843/44 durch Abriss und kompletten Umbau des alten Hauses entstand, das um einen zugekauften Teil des Nachbarhauses Nr. 71 vergrößert wurde. Vom ursprünglichen Haus blieb nur der Abschnitt mit der Haupteinfahrt bestehen, womit die Hauptfassade eine deutliche Asymmetrie erhielt. Der Architekt errichtete über dem hervortretenden Fassadenteil einen

Ursprüngliche Baupläne und Lageskizze zum Haus Nr. 8 aus dem Jahr 1843.

Leitprinzipien der Architektur des Hauses während der Rekonstruktion.

- *ursprüngliches Oberlicht*
- *Einbau des Ganges*
- *Einbau der Sozialräume*
- *Einbau des Aufzugs*

Risalit, bestehend aus einer zweistöckigen dreiteiligen Arkade. Die erste Gebäudeetage mit dreizehn Zimmern, Küche, Vorratskammer und Badezimmer reservierte Architekt Förster für die Wohnzwecke des Besitzers und seiner Familie. Die Repräsentationsräume der Wohnung wurden über den Vorraum vom Podest der Wendeltreppe betreten. Die hohen Hohlkehlen-Decken der drei dem Platz zugewendeten Räume zierten Spiegel mit vergoldetem geometrischen Ornament, die Decke des mittleren Empfangssalons trug Figurenmedaillons. Die luxuriöse Innenausstattung der Herringschen Wohnung wurde von den Türen abgerundet, die zumeist aus Eiche mit eingelegten Furnieren aus Edelhölzern gearbeitet waren. Die erstmalige Geltendmachung des Neuerertums bei den Bauelementen für dieses Haus, die in weitem Maße zu seiner Verbilligung führten, zeichnen den Bauherrn Johann Ernst Herring als modernen Menschen aus, der den allgemeinen technischen Fortschritt und damit die soziale Entwicklung allgemein fördert.

Anmerkungen zur Projektvorbereitung und Realisierung des neuen Sitzes des Staatlichen Instituts für Denkmalpflege in Brünn aus der Sicht der Architekten

Betreffend der Errichtung des neuen Sitzes des Staatlichen Instituts für Denkmalpflege, dessen Gebäude ein Kulturdenkmal ist, sollte es sich von Beginn an um eine mustergültige Denkmalinstandsetzung handeln, denn jedes Gebäude im Besitz des Instituts auf seine Weise eine Visitenkarte der Branche. Gleichzeitig waren wir vom Erfordernis der Berücksichtigung der Forderungen der heutigen Zeit überzeugt, in diesem Fall der Bedürfnisse eines modernen Verwaltungsgebäudes.

Das eigentliche Objekt befand sich in einem derart schlechten Zustand, dass für seine komplette Rekonstruktion, besser gesagt Renovierung, entschieden wurde.

Die größte Aufmerksamkeit galt dem vorderen Teil des Hauses am Platz, wo wir uns um die größtmögliche Respektierung der ursprünglichen Struktur und der bewahrten Denkmalswerte bemühten.

Einige Eingriffe wurden in vielen Varianten diskutiert. Die neuen Lösungen zogen selbstverständlich immer alle Aspekte des diesbezüglichen Problems in Erwägung, vornehmlich die vorhandenen Geldmittel, ferner die Statik und die Gesichtspunkte der Disposition, Funktion des Denkmals und der künstlerischen Gestaltung. Manchmal wurden „harte Kämpfe“ zwischen der Denkmalskommission und den Architekten um das Ergebnis ausgetragen, aber immer handelte es sich um eine korrekte und mit gegenseitigem Respekt geführte Diskussion.

Es ist immer höchst heikel das eigene Werk zu beschreiben. Wenn wir uns überhaupt eine eigene Beurteilung der Ergebnisse der ganzen Aktion erlauben können, dann wollen

Eingliederung der modernen Elemente in die Architektur des denkmalgeschützten Hauses.

wir an dieser Stelle zumindest kurz einige unserer Schlüsse aufführen:

- von Beginn an war die ganze Aktion durch die Höhe der Geldmittel begrenzt, trotzdem scheint uns das Gesamtergebnis recht gelungen; die präsentierte Qualität bewegt sich jedoch unserer Meinung nach bei 65 Prozent gegenüber unseren Vorstellungen
- den eigentlichen Verlauf der Projektvorbereitung betrachten wir, trotz der mangelhaften Qualität der Eingangsunterlagen, vornehmlich infolge des entgegenkommenden und vernünftigen Herangehens seitens des Investors als problemlos
- die gegenseitige Kooperation mit der Denkmalsaufsicht und der technischen Aufsicht des Investors während der Baurealisierung bewerten wir als nahezu mustergültig
- betreffend der resultierenden Qualität der baulichen und sonstigen Arbeiten seitens des Auftragnehmers empfehlen wir, dass sich jeder vor Ort sein eigenes Urteil bildet.

Zur Problematik der Absicherung der Mauerkonstruktionen des Hauses am Freiheitsplatz Nr. 8

Eine der Kernaufgaben bei der Denkmalserneuerung dieses historischen Bauwerks bestand in der statischen Absicherung seiner Konstruktion, die ernste Defekte aufwies. Die Statikarbeiten repräsentierten einen wesentlichen Anteil an den Bauleistungen insgesamt und sie machten mit rund einem Sechstel der Kosten keine geringen Investitionen erforderlich. Beim radikalen Umbau des Hauses in den vierziger Jahren des 19. Jahrhunderts wurden der Hofteil abgerissen und anschließend neu wieder aufgebaut und der Teil zum Platz wesentlich umgebaut. Bei der Bombardierung von Brünn zum Ende des Zweiten Weltkrieges wurde die Gebäudekonstruktion nachweislich verletzt. Es zeigten sich Risse und infolge der mangelhaften Instandhaltung begann Wasser in das Haus einzudringen. Als ein negatives Moment bezüglich der Statik muss auch der Abriss des Nachbarhauses in den achtziger Jahren des 20. Jahrhunderts betrachtet werden. Ein weiterer Faktor, der zur wesentlichen Verschlechterung der Konstruktion beitrug, war die Konstruktionsanordnung des Tragwerks im Vorderteil des Hauses am Platz. Die schlechte Konstruktion und die äußeren Einflüsse äußerten sich vornehmlich durch die Brechung der Fensterstürze der Fensteröffnungen außerhalb des Risalits und durch die nahezu zusammenhängenden Mosaikrisse im Innen- und Außenputz. Der Gebäudekomplex dient als Verwaltungsobjekt, und deshalb mussten hinsichtlich der Nutzung viele technische Eingriffe in das Denkmal vorgenommen werden und es musste berücksichtigt werden, dass ein eventueller psychischer Druck auf die Gebäudebenutzer ausgeschlossen wird.

Mit der Rekonstruktion sollten die historischen Konstruktionen stabilisiert und ein akzeptables Arbeitsumfeld gemäß den heutigen Standards geschaffen werden.

Ausmündung der Hauptwendeltreppe im 5. Obergeschoss.

Sitzungsraum im 2. Obergeschoss.

Denkmalserneuerung des Hauses

Die Rekonstruktion, sowie die Erneuerung oder Adaptation des neuen Sitzes des Staatlichen Instituts für Denkmalpflege in Brünn am Freiheitsplatz Nr. 8 sind ungeachtet der Polemik abgeschlossen, inwieweit das Wort „Rekonstruktion" ein zutreffender und präziser Begriff ist.

Der Umzug an den neuen Arbeitsplatz und die ersten Arbeitsmonate im neuen Gebäude verliefen während des Abschlusses der Bauarbeiten.

Das Haus am Freiheitsplatz ist ein Kulturdenkmal, ein Gebäude des Denkmalsreservats der Stadt, das in der Reihenbebauung der Ostseite des Platzes eine Lage von großer urbanistischer Bedeutung hat. Der Platz ist der älteste historische Brünner Platz und zugleich lebendiges Stadtzentrum.

Die Konzeption des Instituts für Denkmalpflege als neuer Eigentümer und künftiger Nutzer des Gebäudes war klar definiert: Realisierung der mustergültigen Rekonstruktion eines Kulturdenkmals bei gleichzeitiger Entsprechung des Anspruchs an einen modernen Betrieb des Verwaltungsgebäudes mit Räumlichkeiten für das Archiv und einer Bibliothek, sowie vermietbaren Geschäftsräumen. Bereits die erste Analyse der Verdingungsunterlagen des Investors und die Analyse der Forderung seitens der Denkmalspflege und des Denkmalswerts des Baus zeigten jedoch, dass die Ansprüche des Investors an die Größe der Betriebsfläche die reale Größe und die Disposition des geschützten Gebäudes übertreffen.

Aus diesem Grund war es erforderlich, die ursprüngliche Denkmalskonzeption umzubewerten und die Möglichkeit der Vergrößerung der Betriebsfläche durch Nutzung der Räumlichkeiten auf dem Dachboden sowohl im Straßen- als auch Hofteil und im nichtunterkellerten Innenblock zu erwägen. Die Herstellung einer größeren Flexibilität der Kellerräume machte zudem die Verbindung des Geschäftsraumes im linken Erdgeschossteil des Straßentrakts mit den unterirdischen Kellerräumen erforderlich.

Das gewählte Prinzip der Rekonstruktion und die Zusammenfassung der Erkenntnisse der Gebäudebenutzer aus dem praktischen Betrieb, der mehr oder weniger gewaltsam auf ein geschütztes Bauwerk appliziert ist, werden jedoch Gegenstand unendlicher Polemiken sein.

Beitrag zur Baugeschichte im 19. und 20. Jahrhundert und zur Entwicklung der Fassade des Hauses

Die Stilqualität der Fassade des Hauses Nr. 8 als Element der architektonischen Gestalt des Freiheitsplatzes besitzt eine tiefgreifende Bedeutung für die Gesamtausstrahlung dieses zentralen Raumes der Stadt Brünn – des Bestandteils des städtischen Denkmalsreservats. Bezüglich der umfangreichen utilitaristischen Änderungen im 20. Jahrhundert beruht die Präsentationsqualität des Objekts in bedeutendem Maße gerade auf der Architektur dieser Fassade, die in den wesentlichen Zügen in der Gestalt aus dem 19. Jahrhundert erhalten blieb. In den vorwiegend neuzeitlich adaptierten Innenräumen ist die Authentizität vornehmlich auf die Räume des zweiten Obergeschosses des Flügels zum Platz und auf die effektvolle Wendeltreppe reduziert. Das Erkennen der Entwicklung der Hauptfassade kann deshalb als entscheidend für die Rehabilitierung, die den Forderungen der Denkmalspflege entsprechen würde, und für den resultierenden Ausgang der Rekonstruktion der Hausfassade gesamt gesehen betrachtet werden kann.

Von Beginn an war für die Bewertung der vorhandenen Fassadengestalt offenkundig, dass sie seit ihrer Erstform, die gleich nach der Entstehung dokumentiert wurde und in den Quellen aufbewahrt blieb, Teiländerungen durchlief, und dass für die Konzeptionsfestlegung der Denkmalsgestaltung eine eingehende Analyse durchgeführt werden muss, der die diesbezüglichen Forschungen zugrunde zu legen sind.

Die ersten Schritte für die Sicherstellung der erforderlichen Informationen waren die Vergabe der bau-historischen Erkundung und die Durchführung der Fassadenforschung durch Restauratoren.

Das Aussehen der Fassade wurde ebenfalls mit der Dokumentation ihrer Entwicklung in den Bildquellen konfrontiert, die einer kritischen Analyse unterzogen wurden.

Fassade des Hauses Nr. 8.

- *Kranzgesims*
- *Gurtgesims*
- *plastisch gestaltete Fenstereinfassungen*
- *Bandrustika des Erdgeschosses*
- *Steinumrahmungen der Öffnungen des Erdgeschosses*
- *Zwickel mit Schlangenreliefs*
- *dreiachsiger Risalit*
- *Risalitkonsolen*
- *Halbsäulen des Risalits*
- *Risalitgesims*
- *Fensterbogen (sog. Arbelos) mit Delfin in gusseiserner Füllung*
- *Dreiecksgiebel*
- *gerade Fensterverdachung*
- *Lüftungsöffnungen des Dachraumes*
- *Gusseiserme Felder des Tores*

Gusseisernes Feld im Tor vor der Reparatur.

Deckenreliefs im Sitzungsraum.

Reste der ursprünglichen Tapeten vom Ende des 19. Jahrhunderts.

Anmerkungen zur Restaurierung, Konservierung und Rekonstruktion im Rahmen der komplexen Reparatur des Hauses am Freiheitsplatz Nr. 8

Zu den Denkmalsgestaltungen am Haus Nr. 8 gehörten zudem fachliche Arbeiten, die sich auf die bewahrten historischen Bestandteile des ehemaligen Stadtpalais, auf die Rehabilitation ihres Ausdrucks oder ihrer Funktion sowie auf die Geltendmachung innerhalb des instandgesetzten und für die neuen Zwecke angepassten Gebäudes konzentrierten.
Es handelte sich um Restaurationsarbeiten sowie Arbeiten, die eher unter den Begriff der kunsthandwerklichen Behandlung bzw. Konservierung, Reparatur oder Rekonstruktion fallen. Auf jeden Fall drehte es sich um Tätigkeiten, die sich dem Kreis der üblichen Baurenovierungen entziehen und eine individuelle Auftragnehmerabsicherung erforderlich machen. Gerade diese Arbeiten setzen sich allgemein im Ergebnis der Denkmalserneuerung sichtbarer als die anderen durch und sie sind für den Gesamteffekt in ausschlaggebendem Maße entscheidend.

Die Reparaturen fanden während der Aktion vor Ort oder nach dem Abbau der Elemente im Atelier bzw. in der Werkstatt statt und sie können in folgende Segmente untergliedert werden:

- Restaurierung der Stein-, Terrakotta-, Stuck- und Gipselemente sowie Glieder der Fassade
- Restaurierung der Stuckdecken in den drei Repräsentationsräumen des Piano nobile und der drei Reliefsupraporten des mittleren Repräsentationsraumes
- Restaurierung des Kamins im südlichen Repräsentationsraum
- Reparatur der gusseisernen Füllungen des Eingangstors, des Geländers der Haupttreppe, der Begrenzer in der Durchfahrt und des Abstreifers der Haupttreppe
- Reparatur des Eingangstors, Reparatur der sogenannten amerikanischen Fenster und weiterer ursprünglicher Türen inklusive der Einfassungen und ihre Teilbehandlung durch Holzmaserungsanstrich

Zu den Spezialarbeiten können wir ferner die Reparatur des ehemaligen Parkettfußbodens im Raum mit dem Kamin, die Maßwerke über den Fenstern des Risalits, des Lichtschachtgitters der Haupttreppe und des Gitters der Lichtöffnungen des Dachbodens der Hauptfassade zählen – des weiteren die Konservierung der Nische der früheren Toilette im vierten Obergeschoss, die Revisionsreparatur der Haupttreppenstufen, die Konservierung der ursprünglichen Oberflächenbehandlung der Nischen der Pferdeställe und die Teilübertragungen der Innenraummalereien

Betreffend des Stils können die ursprüngliche Ausschmückung sowie die gesamte Architektur des Palais als Neorenaissancestil charakterisiert werden.

VĚDECKÁ SPOLUPRÁCE

Výzkum historických krovů
23. březen 2001 Salem v Baden-Württembersku
10. listopadu 2001 Norimberk
za SPÚ: Ing. Jiří Bláha

Ing. Jiří Bláha z telčského detašovaného pracoviště SPÚ v Brně již druhým rokem zastupoval Českou republiku na pravidelných setkáních badatelů, kteří se ve středoevropském regionu (jižní Německo, Rakousko, Švýcarsko, Čechy a Morava) zabývají průzkumy dochovaných historických krovů a otázkami jejich tradiční výroby a stavby.

Jarní pracovní setkání skupiny pro výzkum historických krovů proběhlo v areálu bývalého cisterciáckého kláštera. Hlavním tématem byla lokalizace stop po rozměřování krovových vazeb (mj. např. identifikace tzv. šablonových příčných vazeb) a po postupu vztyčování krovů v období středověku. Na přednášky Thomase Eissinga a Burgharda Lohruma navázala diskuse nad ukázkami části dokumentace zpracované německými kolegy před celkovou opravou krovů klášterního kostela v Salemu. Nejstarší dvě stavební etapy z dochovaných konstrukcí různého stáří zde byly dendrochronologicky určeny do let 1305/06 a 1310/11. Pozoruhodné jsou také zdejší krovy z barokního období s několika rumpály pro transport materiálu do podkroví. Při odpolední exkurzi byli účastníci setkání na místě seznámeni s nejzajímavějšími nálezovými situacemi z provedených průzkumů a s postupujícími opravami celého rozsáhlého historického komplexu kláštera.

Podzimní setkání se uskutečnilo v malém konferenčním sále Německého národního muzea v Norimberku. Úvodní referát Horsta Wedela byl věnován průzkumu a opravám středověkého krovu trojlodního halového kostela sv. Martina v Ambergu. Katrin Westermann promluvila o otevřených krovech s iluzí klenutého prostoru a s integrovanými dřevěnými klenbami ve Francii, Belgii a Nizozemí. Thomas Eissing podal obsažný přehled o výskytu konstrukcí tohoto druhu v oblastech středního a jižního Německa. V posledním příspěvku přednáškového bloku seznámil Manfred Welker účastníky setkání se stavebními dějinami farního kostela v nedalekém Herzogenaurachu, a zejména s dosavadními poznatky o jeho krovu nad kostelní lodí (r. 1340), který je konstrukčně provázaný s klenutým stropem bedněným z dřevěných fošen s podélnými drážkami a z prken. V diskusním bloku se všichni účastníci shodli na nutnosti obnovení práce terminologické sekce skupiny, a to jak kvůli rozdílům mezi odbornými výrazy v různých částech Německa, tak s ohledem na efektivní výměnu dat při mezinárodní spolupráci s neněmeckými členy skupiny. Odpolední exkurze směřovala do Herzogenaurachu, kde si členové skupiny prohlédli kromě farního kostela ještě lokální muzeum zřízené v hrázděném domě v ulici Steinweg č. 5 a pochopitelně nakonec nahlédli i do podkroví tohoto památkově chráněného objektu.

Německo, Herzogenaurach; bedněná klenba lodi farního kostela.

Národní park Podyjí
říjen 2001
za SPÚ: Ing. Dagmar Fetterová, PhDr. Jan Kozdas
I v tomto roce pokračovala spolupráce se správou Národního parku Podyjí na základě uzavření smlouvy z roku 2000. V říjnu NP Podyjí uspořádal konferenci „10 let Národního parku Podyjí" – výzkum a ochrana", na které přednesl svůj odborný příspěvek „Historický vývoj a současná prezentace lesoparku u vranovského zámku" PhDr. Jan Kozdas.

Mendelova zemědělská a lesnická univerzita
za SPÚ: Ing. Dagmar Fetterová
Začátkem roku byla podepsána další smlouva o spolupráci s Mendelovou zemědělskou a lesnickou univerzitou v Brně, Zahradnickou fakultou v Lednici, týkající se plnění konkrétních úkolů v Lednicko-valtickém areálu.

Výzkumný ústav pro krajinu a okrasné zahradnictví v Průhonocích
za SPÚ: Ing. Libuše Sedláčková, Ing. Dagmar Fetterová
V březnu byla uzavřena smlouva o spolupráci s Výzkumným ústavem Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví v Průhonicích. Smluvní strany se zavázaly ke vzájemné spolupráci a zejména k poskytování informací v oboru péče a ochrany historické a kulturní krajiny parků a zahrad v rámci památek UNESCO. Zahájeny byly práce podle grantového projektu Dendrologický potenciál zámeckého parku ve Valticích, který bude ukončen v roce 2002.

Nadace Partnerství Brno
za SPÚ: Ing. Dagmar Fetterová
Ve dnech 21. a 22. dubna byly v Mikulově a v Lednici slavnostně otevřeny moravské vinařské stezky, vedoucí vinicemi a sady jižní Moravy. Při této příležitost zorganizovala nadace Partnerství Brno dražbu deseti vzrostlých stromů, které věnovaly k této příležitosti firmy Garpen Praha, Arboeko Smržice a firma EDEN s.r.o. Vícekmenná lípa byla slavnostně vysazena v lednickém parku u Růžového rybníka za účasti našich předních odborníků a sponzorů z ČR a USA.

Holandská nadace Jonathan-Anna Stichting
za SPÚ: Ing. Dagmar Fetterová
Nadace věnovala cibule tulipánů pro výsadby do lednického parku a nechala vyrobit další dvě dřevěné lavice v Učňovském nábytkářském učilišti v Rosicích u Brna, které budou umístěny v lednickém parku. Poskytne, stejně jako v roce minulém, příspěvek na restaurování lednické zámecké kaple.

Hickory Foundation
za SPÚ: Ing. Dagmar Fetterová
Od této nadace obdrží SPÚ v Brně další finanční příspěvek ve výši 450 900 Kč prostřednictvím nadace Partnerství v Brně na záchranu významných stromů v lednickém parku podle projektu zpracovaného Ing. Přemyslem Krejčiříkem.

École d'Architecture de Versailles
Litomyšl červen 2001
za SPÚ: Mgr. Bohdana Fabiánová, Jarmila Marvanová
Na žádost velvyslanectví Francouzské republiky proběhlo za účasti architektů Zdeňka Sendlera a Radko Květa pracovní setkání s kulturním radou v ČR panem Dominiquem Paillarsem, s ředitelkou École d'Architecture de Versailles zahradní architektkou paní Monique Moser a s její kolegyní paní Marie Hélène Bénetière, která v České republice představila svoji knihu Zahrada, typologický a technický slovník.

Marie Hélène Bénetière, Zahrada, typologický a technický slovník.

Autoři rekonstrukce klášterní zahrady v Litomyšli diskutovali o způsobu spojení historických zahrad s moderní architekturou, uměleckými díly i s novým způsobem využití.

Paní Moser projevila zájem spolupracovat s moravskými památkáři a zahradními achitekty a porovnat způsoby ochrany památek a krajiny v obou zemích.

říjen 2001
za SPÚ: Ing. Dagmar Fetterová, Mgr. Bohdana Fabiánová
Na žádost kulturního rady Francouzské republiky v ČR proběhlo pracovní setkání s architekty z Vysoké školy pro architekturu a krajinu ve Versailles.

Byl připraven materiál o LVA ve francouzštině dokumentující v základních obrysech LVA, jeho architekturu i krajinnou tvorbu.

Předmětem zájmu byl zejména lednický zámecký skleník, jeho rekonstrukce a budoucnost osevního plánu a připravovaného sortimentu rostlin. Hosté se seznámili s organizací údržby přírodního areálu a obou zámeckých parků

Diskutovalo se o současném stavu, plánech na rekonstrukci dalších částí parku, zvláště pak personálního zastoupení při údržbě takto rozlehlého areálu, a také provozu v LVA, financování rozsáhlých rekonstrukcí atd.

SEMINÁŘE

Aranžování květin v historickém interiéru
29. až 30.srpna 2001
zámek Valtice
Celostátního odborného semináře tentokrát s mezinárodní účastí (zastoupena SR) se zúčastnilo 65 pracovníků hradů a zámků a ostatních profesních odborníků. Setkání uspořádal Státní památkový ústav v Brně ve spolupráci se Střední zahradnickou školou v Brně-Bohunicích a Květinovou galerií Brno. Odborné přednášky byly doplněny praktickými ukázkami vázání květin. Aranžmá účastníků semináře byla rozmístěna v interiérech a v následujícím týdnu obohatila prohlídku zámku.

Ing. Dagmar Fetterová

Historické zahrady, parky a sady
25.– 27. září 2001
Praha
Seminář uspořádaly pražský SÚPP a Magistrát hlavního města Prahy společně s Agenturou Bonus. Byl zaměřen na praktickou činnost při rekonstrukcích a údržbě historických zahrad, parků a sadů a na jejich následné využití. Odborné přednášky byly doplněny praktickými ukázkami a prohlídkami pražských zahrad. Ing. Libuše Sedláčková přednesla příspěvek na téma o zámeckých oborách, Ing. Dagmar Fetterová promluvila na téma osvěta, publikace a propagace.

redakce

Strážnice, okres Hodonín, zámecký park; platanová alej kompletně ošetřena v roce 2001.

Staré stezky
6. seminář
Teorie, metodologie a historie bádání o starých komunikacích
Brno 25. dubna 2001
Zájemci o tuto nově se formující vědeckou disciplinu se sešli již naposledy v prostorách gotické kaple Státního památkového ústavu v Brně na Radnické ulici. Naposledy proto, že o dva měsíce později se památková instituce přestěhovala do svého nového sídla na náměstí Svobody.

Téma semináře přilákalo do Brna renomované odborníky, kteří se dlouhodobě zabývají výzkumem konkrétních tras, což je vede k formulování a neustálému zpřesňování pracovních metod i k řešení teoretických otázek, které během bádání před nimi vyvstaly. Metodologickou problematikou v souvislosti s vývojem oboru se zabýval ve dvou úvodních referátech Karel Severin. Jeho příspěvek Metodika hledání středověkých cest varoval před nekritickou interpretací pramenů. Své metodické postupy při identifikaci úvozových cest v okolí Litomyšle zveřejnil v referátu K metodice studia úvozových cest. Radan Květ navázal příspěvkem Historie výzkumu starých stezek v České republice a pokračoval kulturně antropologickým exkurzem Jak se proměňovala krajina a život člověka v závislosti na starých stezkách. Tematicky s ní souvisela přednáška Silvestra Vágnera Orientace v krajině, kterou provázelo promítání instruktážního videosnímku, názorně demonstrujícího význam strukturálních prvků terénu pro orientaci ve volné krajině i ve městě. Tři referáty Dušana Adama, Otevření diskuse na téma stanovení názvu vědecké disciplíny, zabývající se výzkumem starých komunikací, Model digitální vektorové interpretace komunikační sítě v katastrální mapě a Využití map prvního vojenského mapování při rekonstrukci sítě starých komunikací, odzrcadlují problematiku, jíž se věnuje v rámci postgraduálního doktorandského studia.

Ze semináře Staré stezky.

Odpolední část semináře se nesla ve znamení stavu současného poznání konkrétních komunikací. Přítomní s velkým zájmem vyslechli zasvěcené referáty Davida Merty a Marka Pešky Archeologie k vývoji středověkých komunikací v městě Brně, Františka Kubů a Petra Zavřela Historicko-archeologický výzkum vimperské větve Zlaté stezky a Vladimíra Salače Labská vodní cesta v době železné. Společným znakem těchto referátů bylo skloubení materiálových poznatků s archeologickým a historickým bádáním a kromě toho byly podnětné i z hlediska metodologického. Diskusní příspěvek Vladimíra Merty Souvislosti názvu Písařov II. (Zajištění přeshraničních spojů v 1. tis. n. l.) byl diskutabilní aplikací lingvistiky na některé místopisné názvy a snad jen vinou pokročilé hodiny a odjíždějícím spojům nevyvolal komentáře přítomných jazykovědců.

Státní památkový ústav, ostatně jako každoročně, vydal ještě před zahájením semináře sborník přednesených referátů. S potěšením lze konstatovat, že výtvarnice Jarmila Marvanová z publikačního oddělení SPÚ v posledních třech letech obdařila sborník Staré stezky osobitým grafickým vzhledem, což nepochybně přispívá k důstojné reprezentaci nejen samotného semináře, nýbrž celého Státního památkového ústavu v Brně.

Mgr. Jitka Matuzsková Ph.D.

PUBLIKACE

Zprávy Státního památkového ústavu 4/2000
Texty kolektiv autorů.
Editor: Tomáš Jeřábek
Redakce: Bohdana Fabiánová
Grafika: Jarmila Marvanová
175 stran
150 Kč

Čtvrté číslo časopisu SPÚ v Brně je opět monotematické a cele věnované hradu Pernštejnu. V časopise jsou publikovány výsledky grantového vědeckého úkolu MK ČR zaměřeného na studium a záchranu gotických a renesančních omítek hradního paláce s nápisy a kresbami. Tento grant se vedle hlediska restaurátorsko-technologického, dokumentačního a interpretačního zaměřil i na doplnění dějin hradu a panství. K dějinám Pernštejna a Pernštejnů zpracovali témata Pavel Sedláček ze Státního ústředního archivu v Praze, Josef Válka, profesor Masarykovy univerzity v Brně a Petr Vorel z Muzea východních Čech v Pardubicích, docent Karlovy univerzity. Hradu a panství se věnovali brněnští historici Tomáš Jeřábek, Bronislav Chocholáč a Bronislav Valůšek, Jiří Bláha ze SPÚ v Brně a akademický restaurátor Jan Knor. Pernštejn v 19. a 20. století mapovali Tomáš Jeřábek, Pavel Zatloukal, ředitel Muzea umění v Olomouci a docent olomoucké univerzity, pernštejnský kastelán Jakub Škrabal a Dalibor Hodeček z SPÚ v Brně. Na stěžejní části úkolu věnované samotným nápisům pracovali Tomáš Jeřábek, vedoucí odboru specialistů SPÚ v Brně Zdeněk Vácha, restaurátor Jan Živný, Hana Bočková z katedry bohemistiky Masarykovy univerzity a Eva Škrabalová ze SH Pernštejn. Časopis o zprávy z posledního dění na hradě obohatili Jakub Škrabal, specialistka na historickou zeleň SPÚ v Brně Dagmar Fetterová a Marta Sedláková z odboru hradů a zámků SPÚ.

Výroční zpráva SPÚ 2000
Texty kolektiv odborných pracovníků SPÚ.
Editor: Jaromír Míčka
Redakce: Eva Dvořáková
Grafika: Jarmila Marvanová
95 stran
zdarma

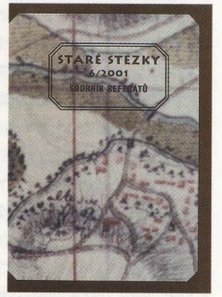
Tato tiskovina je věcnou zprávou o činnosti SPÚ. Podává ucelený přehled činnosti jednotlivých odborů, informuje o finančních výsledcích, publikační a prezentační činnosti, zpracovává publikační aktivity odborných pracovníků, představuje provoz, obnovu a údržbu na památkových objektech včetně přehledu návštěvnosti a financování oprav. Dále poskytuje základní informace o Havarijním střešním programu MK ČR a o grantových a jiných vědeckých úkolech zpracovávaných pracovníky ústavu. Součástí výroční zprávy je přehled evidence kulturních památek a přírůstků knihovního fondu, informace o mezinárodní spolupráci a seznam stálých zaměstnanců. To vše za uplynulé období.

Hrad Veveří
Text: Dalibor Hodeček
Redakce: Bohdana Fabiánová
Grafika: Jarmila Marvanová
24 stran
20 Kč

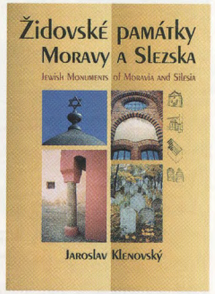
Drobná brožura, jejímž autorem je historik. Zabývá se tedy dějinami hradu a jeho majitelů, zmiňuje se o základních stavebních etapách objektu vyplývajících z historického kontextu. Z řady dalších publikací věnovaných tomuto mohutnému hradu v těsné blízkosti Brna, se však vyčleňuje seriózností poskytovaných faktů a publikováním řady zcela nových poznatků načerpaných archivním a bibliografickým průzkumem. Je velkou předností autora, že celá suma těchto informací je zároveň příjemně řazeným sledem slov, která se dobře čtou nejen zasvěcenému odborníkovi, ale potěší i každého milovníka hradu.

Staré stezky 2001
(Teorie, metodologie a historie bádání o starých stezkách)
Texty kolektiv autorů.
Editor: Jitka Matuzsková
Grafika: Jarmila Marvanová
118 stran
50 Kč

Sborník referátů ze semináře.

Židovské památky Moravy a Slezska
Text: Jaroslav Klenovský
Redakce: Bohdana Fabiánová
Grafika: Jarmila Marvanová
220 stran
českoanglické vydání
390 Kč

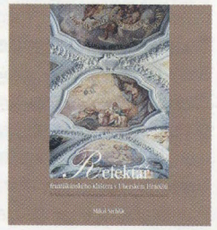

Titul vydávají SPÚ v Brně, v Olomouci a v Ostravě společně s brněnským nakladatelstvím ERA group s.r.o.
Kniha předkládá čtenářům přehled tisícileté historie židovského osídlení Moravy a Slezska a seznamuje s vývojem židovských čtvrtí, synagog a hřbitovů. Vyčerpávající soupis dochovaných nemovitých památek židovské kultury je bohatě graficky doplněn nákresy, plánky, mapkami a stovkami černobílých i barevných fotografií. V takto ucelené podobě se stává nepostradatelným průvodcem každého zájemce o bližší poznání minulosti i přítomnosti židovského kulturního odkazu na území Moravy a Slezska.

Informace o zpřístupnění 2002
34 stran
zdarma

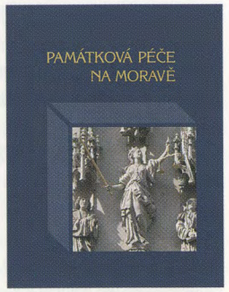
Zevrubný přehled informací o provozu na 26 zpřístupněných jihomoravských hradech a zámcích, včetně návštěvních dob a ceníků vstupného. Brožurka je určena pro partnerské organizace, cestovní kanceláře a turistické průvodce.Tuto společnou tiskovinu připravuje Státní památkový ústav v Brně již několik let a na rozdíl od ostatních krajů tak poskytuje zájemcům z řad cestovních kanceláří, průvodců i státních institucí ucelený přehled o objektech ve své správě, ve správě obecních nebo okresních úřadů i v soukromém vlastnictví.

Refektář františkánského kláštera v Uherském Hradišti
(duben 2002)
Text: Miloš Stehlík
Redakce: Bohdana Fabiánová
Grafika: Jarmila Marvanová
50 stran
českoněmecké vydání
50 Kč

Monografie věnovaná výzdobě klášterního refektáře památkově obnoveného v letech 1997–2000. Bohatě informuje o autorech malířské a štukové výzdoby ve vzájemných vztazích se středoevropským barokem a uvádí je do souvislostí s inspirativními zdroji raně barokní Itálie. Ikonografie témat výzdoby je tlumočena čtenáři slovem i bohatým obrazovým doprovodem.

Památková péče na Moravě
(duben 2002)
Texty kolektiv autorů.
Editor: Ivan Řeholka
Redakce: Eva Dvořáková
Grafika: Jarmila Marvanová
německé resumé
318 stran
450 Kč

Státní památkový ústav v Brně je pokračovatelem státních institucí věnujících se ochraně památek a jejich obnově, jejichž tradice započala již v minulém století. Právě na Moravě bylo v této oblasti dosaženo velmi dobrých výsledků. Svědčí o tom dokumenty v archivech i památky samotné. Památková péče na Moravě je reprezentována takovými osobnostmi jako byli Max Dvořák, Dušan Jurkovič, Stanislav Sochor a jako je Miloš Stehlík podnes.

Rok 2000 byl rokem 150. výročí vzniku první státní instituce pověřené systematickou péčí o památky, 40. výročí ustavení Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody a 10. výročí vzniku Památkového ústavu v Brně. To vše nás inspirovalo ke zpracování historie památkové péče na Moravě a k vydání reprezentativní publikace věnované této tematice. Kniha je sborníkem příspěvků, které na základě důkladného studia archivních pramenů dokumentují vývoj legislativy v památkové péči a předkládají přehled významných záchranných, obnovných a restaurátorských akcí. Texty jsou bohatě doprovázeny fotografickou dokumentací.

Staré stezky 2002 *(Historické cesty)*
(duben 2002)
Texty kolektiv autorů
Editor: Mgr. Jitka Matuzsková Ph.D.
Grafika: Jarmila Marvanová
96 stran
50 Kč
Sborník referátů ze semináře.

PŘIPRAVUJEME

Zprávy Státního památkového ústavu 6/2002
Texty kolektiv autorů.
Editor: Zdeněk Vácha
Číslo monitorující vědeckou a výzkumnou práci zaměstnanců SPÚ v Brně v uplynulých letech.

Hrady a zámky jižní Moravy
Propagační soubor listů věnovaných jednotlivým hradům a zámkům s texty v 5 jazycích.

Zámek v Rájci nad Svitavou
Text: Jiří Mihola
Monografie o historii a kulturních dějinách zámku.

Zámek Lysice
Text: Dalibor Hodeček
Monografie o historii a kulturních dějinách zámku.

Marie Ebner von Eschenbach
Text: Jiří Munzar
Monografie věnovaná rakouské spisovatelce, která měla rodinné i citové vazby k zámku v Lysicích.

Příběh dlouhého století
Text: Pavel Zatloukal
SPÚ vydává ve spolupráci s Muzeem umění v Olomouci. Výpravná publikace od autora knihy Okružní třída v Brně.

Sál předků
Texty: kolektiv autorů
Z referátů přednesených na mezinárodním semináři věnovaném Sálu předků na zámku ve Vranově nad Dyjí.

VÝSTAVY

Tradice českého granátu
28. června – 2. září 2001
kočárovna státního zámku Vranov nad Dyjí
Pro léto 2001 připravil Státní památkový ústav v Brně ve spolupráci s Jihomoravským muzeem ve Znojmě a s Okresním muzeem Českého ráje v Turnově výstavu věnovanou tradici českého granátu v českých zemích, která připomínala jak bohatá ložiska v srdci Čech, tak příležitostná místa nálezů právě v okolí Vranovské přehrady.

Výstava byla koncipována pro širokou veřejnost zahrnující všechny věkové a profesní kategorie, a proto byl zvolen kulturně historický přístup podřízený prostorám kočárovny. V první reprezentativní části expozice byl soustředěn vývoj granátového šperku od 18. do konce 19. století na několika desítkách vybraných klenotů z majetku Moravské galerie v Brně, Státního památkového ústavu a od soukromých zapůjčitelů. Kolekci doplnilo několik miniatur, krajkové límce, slunečník a drobné předměty, olivově zelené biedermeierské šaty, dva portréty a řada listů z francouzských módních žurnálů ze sedmdesátých let 19. věku.

Z výstavy Tradice českého granátu.

V následující místnosti byl představen výběr náhrdelníků ze začátku 20. století a soubor moderních stříbrných šperků s českými granáty, které vznikly u příležitosti pracovních sympozií konaných v Turnově od roku 1984.

Zásadní zápůjčkou přispěl západočeský památkový ústav. Kolekce lidových loketských náhrdelníků s mincemi, filigránovým orámováním a řetízky byla ukázkou zcela odlišného využití granátu, než jak je obvyklé u měšťanských šperků.

Horní dvě nevelké místnosti byly věnovány granátu a příbuzným horninám z geologického a mineralogického pohledu a zpracování kamene broušením a fasováním až ke konečnému výrobku. Tyto pracovní postupy ilustroval brusičský a zlatnický stůl, textový a obrazový materiál. Architekt Emil Zavadil vytvořil atraktivní, barvou podtržené prostředí pro jednotlivé oddíly výstavy, které měly vytvořit ucelenou představu o vlastnostech tohoto ryze českého kamene a o jeho využití v historickém i současném šperkařství. Pro téměř dvacet dva tisíc návštěvníků připravila správa zámku Vranov nad Dyjí doplňkový prodej granátových šperků a obohatila tím návštěvníky tohoto jedinečného místa plného přírodních i uměleckých památek o další zážitky.

PhDr. Alena Křížová

Flora Olomouc
28. června – 1. července 2001
Stejně jako při seminářích o aranžování květin spolupracuje Státní památkový ústav v Brně se Střední zahradnickou školou v Brně-Bohunicích a s Květinovou galerií Brno na všech akcích, spojených s květinovou výzdobou.

Na letošní společné expozici Botanických zahrad na Floře Olomouc, uspořádané podle projektu Prof. Ing. I. Otruby, CSc. jsme obdrželi zlatou medaili a diplom za první místo v soutěži o nejlépe řešenou expozici. I tato příležitost vystavovat vybrané předměty ze zámku v Lysicích a dekorační rostliny ze zahradnictví v Lysicích a v Rájci nad Svitavou je další vhodnou propagací kulturních a přírodních památek.

Ing. Dagmar Fetterová

Aranžmá v chodbě rájeckého zámku.

Rájecké jiřinky
7. – 9. září 2001
zámek Rájec nad Svitavou
V těchto dnech se konala poprvé výstava jiřinek ve spolupráci s rájeckým Langrovým zahradnictvím, které je největším pěstitelem jiřin na Moravě. Pěstování jiřin se v 19. století věnoval v rájeckém zámeckém zahradnictví i syn Boženy Němcové, který se zde vyučil zahradníkem.

redakce

Kamélie sváteční
22. – 25. února 2001
zámek Lysice
Poprvé se na zámku a v oranžérii v Lysicích konala tradiční a mimořádně vydařená výstava kvetoucích kamélií, které

Aranžmá v kuchyni hradu Pernštejna.

byly tentokrát představeny jak rostlé – převezené z rájeckého skleníku, tak ve vazbách vánočních, velikonočních, jako dárek k narozeninám, k svátku matek a jako okrasa jiných slavnostních příležitostí. Na výstavě byla představena stejně jako v minulosti řada předmětů ze zámeckých depozitářů. Několik tisíc návštěvníků z řad milovníků květin i krás našich památek potvrdilo neutuchající zájem o tuto krásnou každoroční přehlídku.

redakce

Květiny na Pernštejně
21. – 30. září 2001
hrad Pernštejn
Další příjemnou tradicí se již stalo rozloučení se sezonou výstavou podzimních květinových aranžmá v překrásných prostorách pernštejnského hradu. Zajímavé dekorace po úspěchu v minulém roce oživily prostory hradních interiérů.

redakce

Milivoj Husák – obrazy
červen – září 2001
divadelní sál hradu Bítova
Již tradiční výstavou moderního umění na státním hradě Bítově byla ukázka tvorby brněnského malíře Milivoje Husáka. Z jeho atelieru byly vybrány obrazy z posledního období a bylo zapůjčeno několik děl od soukromých majitelů, např. z Biskupského gymnázia v Brně.

Součástí výstavy byla také fotodokumentace architektonických řešení interiérů a tvorby scénografické.

Milivoj Husák se zabývá převážně tématy sakrálními, dříve spíš figurální malbou. Materiál, se kterým autor pracuje je netradiční – prach, saze, uhlí, fosilní dřevo apod.

Milivoj Husák je člověk hluboký, skromný a tichý. Jeho dílo to jednoznačně potvrzuje.

V posledních pár letech se umělec hodně zabývá i scénografií pro brněnská divadla. Jeho poslední návrh pro Dostojevského hru v divadle Husa na provázku byl

Ateliér Milivoje Husáka v Lelekovicích u Brna, foto Boris Filemon.

oceněn na festivalu v Praze. Se zmíněným divadlem Milivoj Husák spolupracuje dlouho a jeho návrh na pojetí fasády Centra experimentálního divadla před časem rozčeřil hladinu mínění právě i v Památkovém ústavu.

Bítovská výstava měla velký ohlas v tisku a médiích vůbec. Řada odborníků, kteří výstavu navštívili, se o ní zmiňovala s uznáním a konfrontovali obrazy s dílem Mikuláše Medka.

Zdeňka Kaděrová

Krása zámeckých oranžerií
červen – srpen 2001
zámecká oranžerie v Lysicích
Panelová výstava v obnovené lysické oranžerii představila část výsledků badatelské práce Ing. Dagmar Fetterové na téma starých oranžerií, skleníků a fíkoven v zámeckých areálech. Zevrubná pozornost byla věnována historii lysické zámecké zahrady, oranžerii a unikátně dochované fíkovně. Na archivním průzkumu k tomuto tématu úzce spolupracovali Mgr. Eva Staňková a Evžen Kopecký. Druhým tématem drobné expozice byl zahradní nábytek.

PhDr. Eva Dvořáková

Vranovská lilie
15.6. – 24. 6. 2001
Výstava instalovaná v prohlídkové trase zámku ve Vranově nad Dyjí.

Regiontour
leden 2001, 2002
Brněnské výstaviště, pavilon B, galerie
Již podruhé a potřetí byla Státním památkovým ústavem v Brně připravena společná expozice památkových ústavů a dalších správců státních hradů a zámků České republiky.

redakce

Antonín Riga, dřevěná socha Krista instalovaná v interiéru SPÚ (319), foto M. Zavadil.

Zprávy Státního památkového ústavu v Brně 5/2001

Vydává © Státní památkový ústav v Brně
Nám. Svobody 8, 601 54 Brno
htp: www.pamatkybrno.cz
Redakční rada:
PhDr. Eva Dvořáková
Mgr. Bohdana Fabiánová
PhDr. Petr Kroupa
PhDr. Jaromír Míčka
Prof. PhDr. Miloš Stehlík
PhDr. Zdeněk Vácha
Odborný garant čísla: PhDr. Zdeněk Vácha
Odpovědná redaktorka: Mgr. Bohdana Fabiánová
Výtvarná redaktorka: Jarmila Marvanová
Překlad resumé: Mette Dvorská
Fotografie:
autoři textů a archivy SPÚ v Brně (pokud není uvedeno jinak)
Obálka: Detail fasády, detail točitého schodiště (M. Zavadil)
Frontispis: Náměstí Svobody z věže kostela sv. Jakuba, r. 1866 (AMB)
Strana 4: Náměstí Svobody na pohlednicích z přelomu 19. a 20. století (AMB)
Strana 6: Demolice Domu nábytku v 80. letech 20. století (AMB)
Soutěžní návrhy na zástavbu proluky (Architekt 11/2001)
Sazba a předtisková příprava: Hana Baláťová
Tisk: Grafex Adamov s.r.o.
Náklad: 800 kusů
ISSN 1213-2802

Za původnost a věcnou správnost příspěvků odpovídají autoři.
Jejich stanoviska a názory nemusí být totožné se stanovisky vydavatele.

Zprávy Státního památkového ústavu v Brně jsou obsahově otevřeny externím přispěvatelům.

STÁTNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV V BRNĚ

www.pamatkybrno.cz

9 771213 280015 05